

TANE-julkaisuja 8

Maija Fast

Vaatimusten ristipaineessa

Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta

TASA-ARVOASIAIN NEUVOTTELUKUNTA
SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Helsinki 2006

Aikaisemmin julkaistun Naistutkimusraportteja-sarjan raportit
julkaistaan jatkossa tässä sarjassa

Toimitusneuvosto:

Sole Molander, puheenjohtaja
Lena Paju, varapuheenjohtaja
Marjaana Jauhola, sihteeri

Tanja Auvinen
Päivi Korvajärvi
Panu Laturi
Mari Mäkiranta
Tutta Palin
Pia Pulkkinen
Raija Rimpiläinen
Kirsi Saarikangas
Christoffer Tigerstedt

ISSN	1459-0069
ISBN	952-00-2036-5 (nid.)
ISBN	952-00-2037-3 (pdf)
Kannen kuva	Maija Fast ja Jonna Öhrnberg
Taitto	Seija Ståhlberg

"Elämme yleisen joustavuuden maailmassa, kaikille elämänalueille tunkeutuvan akuutin ja näköalattoman epävarmuuden keskellä. Se tunkeutuu yhtä hyvin toimeentulokysymyksiin kuin rakkauteen ja parisuhteeseen tai yhteisiin etuihin, se koskettaa yhtä hyvin ammatillista kuin kulttuuristakin identiteettiä, se koskettaa tapoja esittää itsensä julkisuudessa siinä missä kysymyksiä terveydestä ja kunnostakin. Se tunkeutuu tavoiteltaviin arvoihin ja tapoihin tavoitella niitä. Turvallisia satamia luottamukselle on harvassa, ja suurimman osan ajasta luottamus kelluu tuuliajolla etsien turhaan suojaisia satamia." (Bauman 2002, 163.)

*"...mä koen, että äitiys...on hirveen totaalinen asia.
Joskus vaan ahdisti kauheesti, et
mä en haluis olla äiti, vaan mä haluisin olla isä!
Se olis paljon kivempaa."
(Venla)*

Maija Fast: *Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta.* Helsinki 2006. 152 s. (TANE-julkaisuja nro 8, Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta ISSN 1459-0069; 2006:8.) ISBN 952-00-2036-5 (nid.), ISBN 952-00-2037-3 (pdf).

Tutkimuksen kohteena ovat työelämään siirtymässä olevat korkeakoulutetut naiset. Korkeasteen koulutuksen saaneiden naisten avulla on mahdollista tutkia naisten työelämään siirtymisen erityispiirteitä, sillä heillä on teoriassa kaikki mahdollisuudet tasa-arvoiseen kohteluun työhaussa ja työelämässä. Tästä huolimatta tasa-arvo ei vaikuta toteutuvan koulutettujenkaan naisten kohdalla.

Aineisto koostuu kuuden Helsingin yliopiston rekrytointipalveluiden järjestämän työnhakuun valmentavan kurssin havainnointimateriaalista ja opiskelijoiden haastatteluista. Haastatteluaineistoja täydentää yksi asiantuntijahaastattelu. Haastattelu- ja havainnointiaineiston lisäksi tutkimuksen sivuaineistona toimii elokuun 2001 ja tammikuun 2003 välisenä aikana kerätty mediaaineisto.

Tutkimuksen leikkauspiste on kilpailun, siinä syntyvien riskien ja perheen kolmiyhteydessä. Nämä kolme elementtiä kuuluvat jokaisen nuoren naisen elämään halusi hän lapsia tai ei. Haastatellut naiset pyrkivät sovittamaan niitä yhteen, mutta saavat huomata niiden aiheuttavan monia ristiriitoja työelämään siirtymisen vaiheessa.

Luvut 4, 5 ja 6 noudattavat tätä kolmijakoista rakennetta. Luvussa 4 *Nuoriin naisiin kohdistetut ristiriitaiset odotukset* tarkastellaan nuorten naisten paikkaa kilpailuyhteiskunnassa ja heihin kohdistuvia odotuksia. Luvussa 5 *Varautuminen työelämään siirtymiseen* selvitetään naisten keinoja varmistella työelämässä pärjäämistään. Haastatellut naiset pyrkivät minimoimaan riskejä: he pitävät lukuisia ovia avoinna ja pyrkivät keräämään erilaisia resursseja varmistukseksi sopivan etenemisen tai ainakin koulutustaan vastaavan tason työmarkkinoilla.

Luvussa 6 *Milloin on perheen aika?* tarkastellaan naisten ajatuksia perheen perustamisesta riskiyhteiskunnassa. Haastatellut naiset eivät usko olosuhteiden vuoksi hankkivansa lapsia vielä useaan vuoteen. Naisille tyypillisenä pidetty vastuurationalisuus nousee kiristyneen kilpailun myötä itseään vastaan, kun perheen perustaminen myöhentyy naisten halutessa varmistaa 'hyvän äitiyden'.

Viimeisessä luvussa 7 *Nuoret koulutetut naiset vaatimusten ristipaineessa* tutkimuksen tulokset kootaan, ja näitä suhteutetaan julkisuudessa käytyyn ajankohtaiseen keskusteluun. Tutkimuksen keskeisimmät tulokset liittyvät nuorten naisten kohtaamiin ja myös itselleen asettamiin ristiriitaisiin vaatimuksiin. Merkittävämmäksi tulokseksi nousee ristiriita nuorten naisten tunnollisuuden ja kohtuullisen kunnianhimon välillä. Haastatteluista noussutta orientaatiota voi kutsua "sopeutuvaksi kunnianhimmoksi". Tutkimus paljastaa, että syy vanhemmuuden myöhentymiseen löytyy epävarmoilta työmarkkinoilta. Äitiys myöhentyy, koska haastatellut naiset haluavat sekä 'hyvän työn' että 'hyvän äitiyden'. Naiset kasvatetaan edelleen tunnollisiksi ja muut huomioiviksi, mikä ei sovi kilpailuyhteiskunnan koviin sääntöihin. Tutkimuksessa tarkastellaan naisten paikkaa kilpailun kentällä McClellandin yhteiskuntien resursseja kuvaavan teorian avulla. McClellandin menestyneille yhteiskunnille antamat tunnusmerkit korkea suoritusmotivaatio ja toisista ohjautuvuus aiheuttavat naisten kohdalla ambivalenssin. Nuoriin naisiin kohdistuu yhteiskunnan, mutta myös heidän itsensä taholta voimakkaita normatiivisia odotuksia. Sukupuolijärjestelmä sekä työelämän sukupuolistavat käytännöt ja rakenteet ylläpitävät näitä odotuksia. Työelämän

syrijvien, sukupuolistavien käytäntöjen ja rakenteiden purkaminen mahdollistaisi sekä naisille että miehille yhtäläiset mahdollisuudet pysyvään työhön ja perheen perustamiseen.

Asiasanat: nuoret naiset, korkea-asteen koulutus, työnhaku, kilpailu, riskiyhteiskunta, tasa-arvo, odotukset, työelämä, perhe

Maija Fast: *Vaatumusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta.* (I en korseld av krav. Unga utbildade kvinnor och konkurrenssamhället). Helsingfors 2006. 152 s. (TANE publikation nr 8, Social- och hälsovårdsministeriet, Delegationen för jämställdhetsärenden ISSN 1459-0069; 2006:8) ISBN 952-00-2036-5 (nid.), ISBN 952-00-2037-3 (pdf).

Undersökningen granskar unga välutbildade kvinnor som är på väg in i arbetslivet. Med hjälp av kvinnor som fått utbildning på högre stadiet är det möjligt att undersöka vilka de specifika dragen är som karakteriserar kvinnornas inträde i arbetslivet, då de i teorin borde ha alla möjligheter till en jämställd behandling både då de söker jobb och i arbetslivet. Trots detta verkar det som om inte jämställdhet skulle uppnås ens för utbildade kvinnor.

Materialet består av observationsmaterial från beredande kurser inför arbetssökandet som Helsingfors universitets rekryteringstjänst ordnat, och av intervjuer med studeranden. Intervjumaterialet kompletteras av en expertintervju. Ett tillägg till observationsmaterialet och intervjuerna utgör det mediematerial som insamlats under perioden augusti 2001 till januari 2003.

Undersökningens skärningspunkt är den treenighet som bildas av konkurrens, de därtill anknutna riskerna och familjen. Dessa tre element hör till varje ung kvinnas liv, oberoende av om hon vill ha barn eller inte. De intervjuade kvinnorna försöker sammanjämka dessa element, men tvingas inse att de orsakar många konflikter i det skede man påbörjar arbetslivet.

Kapitlen 4, 5 och 6 följer denna tredelade indelning. I kapitel 4, *Motstridiga förväntningar ställs på unga kvinnor* granskar man de unga kvinnornas plats i konkurrenssamhället och de förväntningar som man ställer på dem. I kapitel 5 *Förbereda sig för arbetslivet*, granskar man de medel som kvinnorna använder för att klara sig i arbetslivet. De intervjuade kvinnorna strävar efter att minimera riskerna; de håller flera dörrar öppna och försöker samla olika slags resurser för att försäkra sig om en lämplig karriär eller för att åtminstone nå den nivå på arbetsmarknaden som motsvarar deras utbildning.

I kapitel 6, *När är det dags att bilda familj?* undersöker man vad kvinnorna anser om att bilda familj i ett risksamhälle. De intervjuade kvinnorna tror att de på grund av omständigheterna inte kommer att skaffa barn inom de närmaste åren. Den ansvarsrationalet som anses vara typisk för kvinnorna vänder sig emot sig själv i samband med ökad konkurrens då bildandet av familj skjuts upp på framtiden eftersom kvinnorna vill försäkra sig om att "vara bra mödrar".

I det sista kapitlet 7 *Unga utbildade kvinnor i en korseld av krav* ställer man de resultat man erhållit från undersökningen i relation till de aktuella diskussionerna i offentligheten. Undersökningens centrala resultat hänför sig till de kontroversiella krav de unga kvinnorna ställs inför, men som de även ställer på sig själva. Det mest anmärkningsvärda resultatet visar sig vara konflikten mellan unga kvinnors plikttrogenhet och en måttlig ambition. Den riktlinje som kom fram under intervjuerna kan kallas för "en anpassningsbar ambition". Undersökningen visar att orsaken till att man skjuter upp föräldraskapet beror på den osäkra arbetsmarknaden. Moderskapet skjuts upp eftersom de intervjuade kvinnorna vill ha både "ett bra arbete" och "ett gott moderskap". Kvinnorna uppfostras fortfarande till att vara plikttrogna och att ta hänsyn till andra. Dessa egenskaper passar inte ihop med de hårda villkoren i konkurrenssamhället. Undersökningen granskar kvinnans plats på tävlingsarenan utgående från de samhälleliga resurser som McClellands teori beskriver. De enligt McClelland kännetecknande dragen för framgångsrika samhällen, hög prestationsmotivation och utifrånstyrning, förorsakar ambivalens hos kvinnorna. Starka normativa förväntningar ställs på de unga kvinnorna av samhället, men också av kvinnorna själva. Genussystemet och arbetslivets könsbaserade praxis och strukturer upprätthåller dessa förväntningar. Genom att nedmontera de diskriminerande och könsbaserade praxis och strukturerna skapar man likvärdiga möjligheter för både kvinnor och män till stadigarande arbete och till att bilda familj.

Nyckelord: unga kvinnor, utbildning på högre stadiet, arbetssökande, konkurrens, risksamhället, jämställdhet, förväntningar, arbetslivet, familj

Maija Fast: *Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta.* (Facing conflicting pressures. Young educated women and competition society). Helsinki 2006. 152 s. (TANE-julkaisu No. 8, Ministry of Social Affairs and Health, Finland, Council for Gender Equality ISSN 1459-0069; 2006:8.) ISBN 952-00-2036-5 (nid.), ISBN 952-00-2037-3 (pdf).

The study deals with highly educated women about to enter the labour market. It is possible to study various aspects of the entry of women into working life by means of women with higher education, since they have in theory all the opportunities for equal treatment in job seeking and working life. Despite that gender equality does not appear to be realised in regard to the highly educated women either.

The information on which the study is based consists of the observations made in the context of six courses on training for job seeking, which were organised by the recruitment service of the University of Helsinki, and of interviews with students. The interview material is supplemented by one interview with an expert. In addition to the interview and observation material the media material compiled from August 2001 to January 2003 serves as subsidiary material for the study.

The intersection of the study is the trinity of competition, risks arising therein, and family. These three elements belong to every woman's life, whether she wants children or not. The interviewed women aim to reconcile them but have to notice that they cause many conflicts at the stage when the women are entering the labour market.

Chapters 4, 5 and 6 follow this tripartite structure. Chapter 4 *Contradictory expectations on young women* looks at the place of young women in competitive society and the expectations placed on them. Chapter 5 *Preparation for entry into the labour market* examines women's means of ensuring how to cope with work. The interviewed women try to minimise risks: they keep numerous doors open or at least aim to collect various resources to ensure suitable advancement or at least a level corresponding to their education on the labour market.

Chapter 6 *A suitable time for starting a family?* deals with women's thoughts about starting a family in a risk society. The interviewed women think that they will not have children for a few years. With the increased competition, the responsibility rationalism considered typical of women counteracts itself, as setting up a family is postponed to a later stage because women want to ensure 'a good motherhood'.

In the last chapter 7 *Young educated women facing conflicting pressures* the outcome of the study is summarised and looked at in relation to the topical discussion conducted in the media. The most important results of the study are related to the contradictory expectations faced and also set by the young women on themselves. As the most significant result can be seen the conflict between young women's conscientiousness and reasonable ambition. The orientation that can be deduced from the interviews could be called 'adaptable ambition'. The study discloses that the reason for why parenthood is postponed to a later stage is the insecure labour market for young women. Young women want both 'a good job' and 'a good motherhood'. Women are still today brought up to be conscientious and take others into account, which is incompatible with the hard rules of our competitive society. The study examines the place of women in the field of competition by means of McClelland's theory describing the resources of societies. The characteristics by which McClelland describes people in successful societies are a high achievement motivation and other-directed social behaviour, which cause ambivalence in regard to young women. Both society and the women themselves place strong normative expectations on young women. The gender system and gendered practices and structures of working life maintain these expectations. Dismantling the discriminatory gendered practices and structures of the labour market would enable equal opportunities for both women and men for permanent jobs and setting up a family.

Key words: competition, expectations, family, gender equality, higher education, job-seeking, risk society, working life, young women

SISÄLLYS

Esipuhe	11
Alkusanat	13
Johdanto	15
1. Naisten työelämään siirtyminen tilastojen valossa	19
Naisten kilpailukyky työmarkkinoilla	19
Sukupuolten välinen palkkaero	24
Milloin on perheen aika?	26
Tutkimuksen kohde ja tarkastelutasot	29
2. Tutkimuksen sosiologiset lähtökohdat	33
2.1 Työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa	34
2.2 Riskien synnyttämä elämänhallinnan tavoittelu	38
2.3 Perhe kilpailuyhteiskunnassa	41
3. Aineisto ja menetelmät	45
3.1 Havainnointi ja haastateltavien hankkiminen	46
3.2 Haastateltavat teema- ja ryhmähaastatteluissa	47
Teemahaastattelut	47
Asiantuntijahaastattelu	48
Naiset ryhmässä	48
Miehet ryhmässä	50
3.3 Media-aineisto tukiaineistona	50
3.4 Aineiston analyysi	51
4. Nuoriin naisiin kohdistetut ristiriitaiset odotukset	53
4.1 Kiltit ja tunnolliset naiset?	54
4.2 "Mä en anna itseni epäonnistua"	58
4.3 Naisten työelämän odotukset	64
5. Varautuminen työelämään siirtymiseen	71
5.1 Pukeutuminen työnhaun metaforana	73
5.2 Tasa-arvo työnhaussa	76
5.3 Kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen	79
Resurssien kerääminen	81
Ulkomaille matkustaminen	83
Verkostoituminen	85

5.4	Itsensä markkinoiminen.....	87
5.5	Ovet avoinna eri suuntiin.....	90
6.	Milloin on perheen aika?	93
6.1	Missä on naisen paikka?	94
6.2	Lasten hankkimisen myöhentäminen.....	98
	"Äitiys on niin totaalista"	100
	Ajankohtien optimoiminen	102
6.3	Miten "hyvä" äitiys onnistuu kilpailuyhteiskunnassa?	103
7.	Nuoret koulutetut naiset vaatimusten ristipaineessa.....	111
	Lähteet	125
	Painamattomat lähteet.....	134

Taulukot, kuviot ja liitteet

Taulukko 1. Korkea-asteen koulutuksen saaneiden ja ylempien toimihenkilöiden osuus työikäisestä väestöstä sukupuolen mukaan (%). 20

Taulukko 2. Akavalaisten määräaikaiset työsuhteet lokakuussa 2003, osuus palkansaajista kokoaikatyössä iän ja sukupuolen mukaan (%). 22

Kuvio 1. Työelämään siirtymisen ihannemalli. 117

Kuvio 2. Työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa. 117

Kuvio 3. Työelämään siirtyminen sukupuolittuneilla työmarkkinoilla. 117

Liite 1. Haastateltavien taustatiedot..... 135

Liite 2. Haastattelupyyntölomake 136

Liite 3. Teemahaastattelun kysymysrunko..... 137

Liite 4. Naisten ryhmähaastattelun runko 141

Liite 5. Miesten ryhmähaastattelun runko 143

Liite 6. Taustatietolomake miehet 145

Liite 7. Asiantuntijahaastattelun runko..... 146

Liitetaulukot.....	148
Taulukko 1. Naisten suorittamien tutkintojen osuus kaikista tutkinnoista Helsingin yliopistossa vuosina 1989 ja 1997–2002 (%).....	148
Taulukko 2. Naisten osuus ylioppilaista vuosina 1990 ja 1997–2001 (%).....	148
Taulukko 3. Helsingin yliopiston uudet opiskelijat vuosina 1997–2002, sukupuolen mukaan (N, %).	149
Taulukko 4. Palkansaaajien säännöllisen työajan keskiansiot sektoreittain 1995, 2002 ja 2004, sukupuolen mukaan (euroa).	149
Taulukko 5. Vaihto-opiskeluun ulkomaille Helsingin yliopistosta vuosina 1997–2002 lähteneet perustutkinto-opiskelijat, sukupuolen mukaan (%).	150
Taulukko 6. Vaihto-opiskeluun ulkomaille Helsingin yliopistosta vuosina 1997–2002 lähteneet suhteessa kaikkien perustutkinto-opiskelijoiden määrään, sukupuolen mukaan (%).	150

Kädessäsi oleva Maija Fastin tutkimus *Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta* käsittelee monella tapaa ajankohtaista ja polttavaa kysymystä. Perhe, työelämä, lapset sekä naisten ja miesten välisen tasa-arvon kysymykset kiinnostavat tutkijoiden lisäksi myös poliittisia päätöksentekijöitä, jotka teettävät selvityksiä työmarkkinoiden tilasta ja työn ja perheen yhä paremman yhdistämisen mahdollisuuksista.

Julkisessa keskustelussa katse kohdistuu usein naisiin. "Jäikö naisilta biologinen kello vetämättä vai haikaralta kartta kotiin?" kysytään City-lehden (6/2004) artikkelissa. Lapsentekotalkoisiin kannustaminen on vain suututtanut osan naisista. Kysymykselle "milloin on perheen aika" ei voida löytää vastausta yksinomaan naisten henkilökohtaisten valintojen näkökulmasta, vaan kyseessä on isompi yhteiskunnallinen kysymys. Korkeasti koulutettujen naisten määrä on kasvanut samaan aikaan kun työmarkkinoiden luonne on muuttunut epävakaaaksi. Ennen epätyypilliseksi luokitellut työsuhteet ovat nykyisin monen pätkätyökierteessä tuskailevan naisen näkökulmasta todellisuutta ja vakinainen työ vain kaukaiselta tuntuva haave.

Suomen työllisyysstrategian ja hallituksen tasa-arvo-ohjelman tavoitteissa on kiinnitetty huomiota määräaikaisten työsuhteiden lisääntymiseen. Hallituksen tavoitteena on, että mahdollisimman moni julkisen sektorin määräaikaista työsuhteista muutetaan pysyviksi työsuhteiksi. Tutkimusten mukaan käänne määräaikaisten työsuhteiden lisääntymisessä tapahtui vuonna 1991; sitä ennen suurin osa työsuhteista on ollut toistaiseksi voimassa olevia. Nykyisin puolet uusista työsuhteista on määräaikaaisia.

Vuoden 2005 aikana tehtyjen selvitysten mukaan perinteisen pätkätyön rinnalle on syntynyt ns. moderni pätkätyöläisyys. Tämä moderni pätkätyöläisyys koskee yhä useammin koulutettuja, julkisella sektorilla työskenteleviä naisia, joiden kohdalla määräaikaisuus perustuu ketjutettuihin sijaisuuksiin. Moderni pätkätyöläisyys eroaa perinteisestä miesvaltaisten alojen projektiluonteisesta pätkätyöläisyydestä, sillä se kohdistuu naisvaltaisille aloille, koulutettuihin terveydenhuolto-, sosiaali- ja opetusalan palkansaajiin. Ylipäätään määräaikainen työ kohdistuu tutkimusten mukaan erityisesti nuoriin sekä synnytyksikäisiin ja koulutettuihin 25–44-vuotiaisiin naisiin. Korkeakoulutus ei enää takaa vakinaista työtä naisille. Määräaikaista työtä koskevat tutkimukset ovat vuonna 2005 todenneet, että erityisesti korkeakoulutettujen ja keskiasteen suorittaneiden naisten on erittäin vaikea aloittaa pysyvää työtä Suomessa.

Hoitovapaajärjestelmällä on ollut vaikutusta naisten määräaikaisen työn yleistymiseen. Sinänsä hyvät ja kannatettavat työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisen mahdollisuudet ovat saattaneet johtaa nuorten naisten työmarkkina-aseman heikentymiseen; pitkät

poissaolot työmarkkinoilta lasten hoidon vuoksi voivat vaikuttaa haitallisesti naisten työmarkkina-asemaan. Suomen tilanteeseen kiinnitti huomiota myös OECD viimekevään raportissaan (*Babies & Bosses. Reconciling Work and Family Life*). Jos perhevapaita käyttävät lähes yksinomaan äidit, naisten tueksi tarkoitettu järjestelmä voi kääntyä myös ongelmaksi tasa-arvon kannalta: työn ja perheen yhteensovittaminen saatetaan tiedostamattomasti mieltää pelkästään naisten ongelmaksi.

Naisten pätkätöitä ja nuoriin naisiin kohdistuvaa syrjintää työmarkkinoilla voidaan vähentää tasaamalla perhevapaista työnantajalle aiheutuvia kustannuksia vanhempien työnantajien kesken. Jos isät käyttäisivät nykyistä enemmän oikeuksiaan perhevapaasiin, kustannukset tasaautuisivat äitien ja isien työnantajien kesken nykyistä enemmän. Eri alojen perhevapaakustannuksia voidaan tasata myös purkamalla työmarkkinoiden sukupuolenmukaista jakautumista.

Maaliskuussa 2006 työmarkkinaosapuolet ovat päässeet sopimukseen vanhempainvapaista aiheutuvien kustannusten tasaamisesta. Ratkaisu parantaa lapsiperheiden taloudellista asemaa ja kannustaa isiä käyttämään vanhempainvapaista. Lisäksi se tasaa työnantajille perhevapaista aiheutuvia kustannuksia ja helpottaa näin erityisesti naisvaltaisten alojen työnantajien asemaa. Vaikutuksen tulisi näkyä tulevaisuudessa myös pätkätöiden käytön vähenemisenä, kun työnantajat uskaltavat palkata nuoria naisia pyryviin työsuhteisiin.

Tämä tutkimus käsittelee nuorten korkeakoulutettujen naisten työelämään siirtymistä kilpailuyhteiskunnassa, heidän ajatuksiaan työn ja perheen yhteensovittamisesta sekä asemastaan työmarkkinoilla. Julkaisemalla tämän kirjan tasa-arvoasiain neuvottelukunta haluaa herättää keskustelua rakenteellisen työelämän epätasa-arvon poistamisesta. Perusteettomien määräaikaisten työsuhteiden yleisyyttä ja työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksia on tarkasteltava naisten ja miesten välisen tasa-arvon kysymyksenä. On nähtävä, että nykyjärjestelmä ja työmarkkinoiden rakenteet tuottavat eriarvoisia mahdollisuuksia naisille ja miehille menestyä työelämässä ja toteuttaa vanhemmuuttaan. Työelämän sukupuolistavat käytännöt ylläpitävät sukupuolten epätasa-arvoa; siksi näitä käytäntöjä on purettava. Silloin nuorten naisten työelämään siirtymisen mahdollisuuksia ei enää heikennä eikä määrittele heidän sukupuolensa, vaan työelämän rakenteet mahdollistavat sekä naisille että miehille yhtäläiset mahdollisuudet pysyvään työhön ja perheen perustamiseen.

Helsingissä 15.5.2006

Sirkka-Liisa Anttila
tasa-arvoasiain neuvottelukunnan
puheenjohtaja

Hannele Varsa
tasa-arvoasiain neuvottelukunnan
pääsihteeri

Alkusanat

Haluan kiittää haastattelemiani upeita naisia joiden seurassa minulla oli hienoja hetkiä vielä haastatteluiden tekemisen jälkeenkin analysoidessani aineistoa. Myös panoksensa tutkimukseeni antaneet ryhmähaastatteluun osallistuneet miehet ansaitsevat kiitoksensa. Kiitän Helsingin yliopiston ura- ja rekrytointipalveluita, että sain osallistua useille kurseille havainnointimielessä sekä ura- ja rekrytointipalveluiden (silloista) työelämäkouluttaja Marina Misukkaa, jonka asiantuntevista kommentteista sain tukea analyysilleni. Valtiotieteilijöiden liitolta sain tukea työlleni stipendin muodossa sekä Helsingin yliopistolta gradut valmiiksi -stipendinä intensiivijaksolle Tvärminnen tutkimusasemalla. Kiitän ohjaajaani Riitta Jallinojaa tuesta, miellyttävästä yhteistyöstä ja asiantuntevista kommentteista, joilla hän ohjasi minut löytämään ratkaisuja kysymyksiini sekä toista ohjaajaani Laura Assmuthia terävistä huomioista sekä uskomattomasta innostuksesta ja kannustuksesta. Tutkielman kirjoittamisen aikaista työhuonetoveriani Anu Kataista kiitän radikaaleista ehdotuksista ja tutkielman teon asettamisesta oikeisiin mittasuhteisiin, Sanna Berndtsonia kahdesta hienosta graduntäyteisestä viikosta Tvärminnessä sekä Sanna Vesikansaa ja Hanna Rinnettä tutkielman oikoluvusta.

Tämän teoksen julkaisemisesta kiitän sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoasiain neuvottelukuntaa (TANE). Julkaisun saattamisessa nykyiseen muotoonsa minulla on ollut apuna TANEn pääsihteeri Hannele Varsa, Tutkimus- ja kehittämisjaoston sihteeri Marjaana Jauhola, viestintäsihteeri Päivi Ojanperä sekä korkeakouluharjoittelija Elina Kumpumäki. Heitä kiitän monipuolisesta ja tyhjentävästä palautteesta, avusta toimintustyössä sekä erittäin miellyttävästä yhteistyöstä.

Puolisoani Teemu Lindforsia kiitän elämän eri osa-alueiden pitämisestä tasapainossa. Vanhempiani Pia ja Harri (Fade) Fastia kiitän hyvästä vanhemmuudesta. Äiti on aina nauttinut äitiydestään, isä on äidin rinnalla (ei apuna) kokannut, siivonnut, sisustanut, piirtänyt, ommellut, hoivannut ja ollut ylpeä tyttäristään.

*Omistan tämän kirjan rakkaalle siskolleni Stiinalle,
josta (vaatimusten ristipaineessa) pian tulee äiti.*

Tämä tutkimus on alun perin ilmestynyt Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen pro gradu -tutkielmana keväällä 2004. Tutkimus sai alkunsa siitä, kun osallistuin marraskuussa 2001 Helsingin yliopiston rekrytointipalveluiden järjestämälle työnhakuun valmentavalle kurssille. Havahduin, kun huomasin meidän kaikkien osallistujien olevan naisia. Kysyin, onko näin yleensäkin ja kuulin, että suurin osa kursseille osallistuvista on naisia. Olin jo pitkään pohtinut työnhakuun, työn ja perheen yhdistämiseen sekä perheen perustamisen ajoittamiseen liittyviä ongelmia. Innoitusta ajatuksilleni olin saanut myös vilkkaasta mediassa käydyistä keskustelusta. Keskusteluissa ystävien ja tuttavien kanssa olin saanut mielikuvan, että naiset alkavat suunnitella lasten hankkimisen sopivaa ajankohtaa jo hyvissä ajoin ennen kuin he tuntevat asian olevan ajankohtainen. Ne miehet, joiden kanssa olin keskustellut asiasta, olivat pikemmin sillä kannalla, että suunnittelun voi tehdä sitten, kun asia on ajankohtainen. Henkilökohtainen huoleni kumpuaa siitä, että äitini oli pitkään kotona siskoni ja minun ollessa pieniä. Oma työurani tulee kuitenkin todennäköisesti olemaan kilpailun ja epävarmuuden siivittämä, mikä tuntuu olevan vaikeasti yhteensovitettavissa perheen perustamisen kanssa.¹

Havaittuani, että lähes kaikki työnhakuun valmentaville kursseille osallistuvista olivat nuoria naisia, ajattelin sen osoittavan jotakin nykyisten työmarkkinoiden luonteesta sekä naisten kokemuksista työnhakijoina. Tehdessäni tätä tutkimusta ovat useat miehetkin lähipiirissäni saaneet huomata, kuinka epävarma työelämä on ja kuinka suunnattoman vaikeaa työn saaminen saattaa olla. En väheksy heidän kokemuksiaan, mutta tämä tutkimus keskittyy nuorten naisten kokemuksiin, joissa kaikesta huolimatta tuntuu olevan tiettyjä erityispiirteitä miesten työnhakuun verrattuna. Päätin antaa tutkimuksessani puheenvuoron nuorille elämänkaaren siirtymävaiheessa oleville naisille, jotka ovat monien valintojen edessä ja mahdollisesti myös niiden ristitulella. Kohdentaessani tutkimuksen koskemaan nuoria yliopisto-opiskelijoita olin aluksi huolestunut aineiston elitistisyydestä. Päädyin kuitenkin rajaamaan otoksen yliopisto-opiskelijoihin. Nuorten korkeasti koulutettujen naisten avulla pystyn erityisen hyvin tutkimaan naisten työelämään siirtymisen erityispiirteitä, sillä on teoriassa kaikki mahdollisuudet tasa-arvoiseen kohteluun työnhaussa ja työelämässä. Tästä huolimatta tasa-arvo ei näytä toteutuvan koulutettujenkaan naisten kohdalla.

Pitkälle koulutettujen naisten määrä on lisääntynyt huomattavasti, mutta työelämän ja työelämään siirtymisen tasa-arvoa ei ole saavutettu useita vuosikymmeniä kestäneestä tasa-arvotyöstä huolimatta (Jallinoja 2000; 1983). Naisia syrjitään työelämässä yhä raskauden vuoksi. Jotkut työnantajat tiedustelevat työnhakijoilta raskaussuunnitelmia

¹ Perheen perustamisella tarkoitan tässä tutkimuksessa lasten hankkimista.

jopa kaavakkeisiin kirjatulla kysymyksillä, vaikka lain mukaan raskaus ei saisi vaikuttaa työntekijän valintaan. Tasa-arvovaltuutettu Päivi Romanovin mukaan työhön-otossa udellaan raskaussuunnitelmia useammin kuin voisi ajatellakaan. Tasa-arvovaltuutetun mukaan raskaudesta ja vanhemmuudesta kysyminen työhaastattelussa on yleisenä sääntönä kielletty. Kiellettyjä ovat myös kysymykset vanhemmuudesta, perheenhuoltovelvollisuuksista tai lastenhoitojärjestelyistä. Raskaudesta kysyminen voi aiheuttaa epäilyn sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä ja tällöin työnantajan pitää esittää näyttö siitä, että raskaus ei ole vaikuttanut valintapäätökseen.² Työnantajat pitävät nuoria naisia riskinä, mikä vaikeuttaa edelleen naisten kamppailua kilpailussa työpaikoista. Tämä saattaa olla yksi syy sille, miksi pitkälle koulutetut naiset yleisimmin siirtävät lasten hankkimista ja jäävät muita selvästi todennäköisemmin lapsettomiksi (Ketokivi 2002, 22; Julkunen, Nätti & Anttila 2004, 142).

Kymmenen naisen lisäksi haastattelin kolmea miestä. He olivat poikkeuksellisia miehiä, sillä jokainen heistä sanoi voivansa kuvitella jäävänsä kotiin hoitamaan lapsia. Miesten lasten hankkimisen ja kotiin jäämisen suunnitelmat eivät kuitenkaan olleet yhtä pitkälle vietyjä kuin samanikäisten naisten. Vaikka haastattelemi miehet kertoivat mahdollisesti jäävänsä lasten kanssa kotiin, jos heillä joskus tulee olemaan lapsia, ei keneltäkään heistä ollut kysytty työhaastattelussa mitään perheeseen tai edes parisuhteeseen liittyvää. Kolmen miehen kokemusten perusteella en luonnollisestikaan voi tehdä yleistyksiä. Heidän tarinansa kuitenkin vahvistivat ajatustani siitä, että naisten työnhaussa on tiettyjä erityispiirteitä miesten työnhakuun verrattuna. Yksityisen alue tuntuu edelleen kuuluvan naisille, ja naisten velvollisuutena pidetään myös yksityisten suunnitelmien saattamista julkiseksi tiedoksi (vrt. Silius 1995). Miehiä sen sijaan ei velvoiteta kertomaan perheen perustamissuunnitelmistaan julkisesti.

Tutkimus lähti liikkeelle optimaalisen perheen perustamisen ajankohdan pohtimisesta. Perheen ajan pohtiminen liittyy kilpailuyhteiskunnan vaatimusten kovenemiseen. Riitta Jallinoja (2000) pohtii perheen ajan eri muotoja teoksessaan *Perheen aika*, jossa hän esittää nuorten yleisesti sanovan, että perheen aika tulee sitten joskus. Perheelle ei tunnu olevan aikaa yhteiskunnassa, jossa korostetaan menestystä, ja nimenomaan menestystä työelämässä. Haastattelemi naiset painivat näiden ristiriitaisten kysymysten kanssa. Myös heidän silmissään todellisuus näyttää siltä, että perheen aika on "sitten joskus". Se ei kuitenkaan välttämättä johdu siitä, etteivät lapset olisi toivottuja, vaan se johtuu olosuhteista. Monilla haastattelemillani naisilla on ammatillisen kunnianhimon rinnalla odotus hyvästä äitiydestä. Äitiyteen liittyviä paineita naiset kohtaavat myös julkisen keskustelun taholta. Yksilöllisyyttä ja kilpailua korostavassa yhteiskunnassa näiden molempien unelmien toteuttaminen ei kuitenkaan ole helppoa.

Frank ja Cook (1995, 2–3) sanovat meidän elävän "voittaja saa kaiken" -markkinoilla, joilla yhä harvemmat saavat yhä enemmän. Muille jää heidän mukaansa kohtuuttoman pieni osa jaettavaksi. Ehrenreich (1989) esittää, että ammattitaitoinen keskiluokka pel-

² Tasa-arvovaltuutettu Päivi Romanovin tiedote "Työhön-otossa ei saa kysellä raskaudesta ei vanhemmuudesta" (18.02.2003)

kää jäävänsä näiden voittajien ulkopuolelle. Pysin tutkimuksessani osoittamaan, mihin haastatteleman naiset sijoittuvat tällä kilpailun ulottuvuudella. Elämässään tähän asti melko hyvin pärjänneet haastatellut osoittivat, että elämää pyritään hallitsemaan erilaisin varmuustoimin. Suunnittelemalla haetaan turvallisuuden tunnetta, josta on puutetta ambivalentissa ja alati liikkeessä olevassa yhteiskunnassa (vrt. mm. Sennett 2002; Bauman 2002).

Tarkastelen luvussa 1 tilastojen valossa naisten asemaa työelämään siirtymisen vaiheessa sekä paikannan tutkimukseni kohteen yhteiskunnallisessa kontekstissa. Luvussa 2 esittelen tutkimukseni sosiologiset lähtökohdat. Lähestyn tutkimusaiheittani aikamme kilpailuhenkisyyttä ja riskejä arvioivien teorioiden avulla (mm. Frank & Cook, Sennett, Bauman, Beck, Beck-Gernsheim, Hochschild). Esittelen tässä luvussa myös niitä teorioita, joita pääasiallisesti hyödynnän tutkimuksen analyysissä (mm. McClelland, Riesman, Fromm). Luvussa 3 esittelen aineistonkeruutapani sekä tapani analysoida aineistoa. Seuraavissa kolmessa luvussa (4, 5 ja 6) analysoin nuorten naisten kohtaamia ristiriitoja työelämään siirtymisen vaiheessa. Ensiksi pohdin haastattelemieni naisten paikkaa kilpailuyhteiskunnassa, toiseksi tarkastelen heidän riskinhallintakeinojaan ja kolmanneksi käsittelen nuorten naisten ajatuksia perheestä. Viimeisessä luvussa (7) kokoan yhteen tutkimukseni tulokset ja suhteutan niitä julkisuudessa käytyyn ajan-kohtaiseen keskusteluun.

1. Naisten työelämään siirtyminen

tilastojen valossa

Työsuhteiden laatu on muuttunut eikä koulutuksella ole enää samanlaista asemaa hyvän työn ja varsinkaan pysyvän työsuhteen takaajana kuin aikaisemmin (ks. Sennett 2002; Beck-Gernsheim 2000; Naumanen 2002). Työsuhteen jatkuminen on herkeämättä ansaittava ja jokaisen työtä arvioidaan jatkuvasti (Julkunen 2000, 223). Naisten ja miesten asemat poikkeavat Melinin (1999, 47) mukaan edelleen toisistaan; miehiä on hänen mukaansa huomattavasti enemmän johtavissa asemissa ja toisaalta työväenluokka on vahvasti naisenemmistöinen. Hyvä koulutus ei myöskään takaa naisille samanlaisia mahdollisuuksia työelämässä kuin miehille. Naumanen (2002, 285) on tarkastellut koulutuksen merkitystä resurssina miehille ja naisille ja todennut naisista korkea-asteen koulutettujen nuorten olevan vakaan työllisyyden ja hyvien etenemis mahdollisuuksien kannalta heikoimmassa asemassa. Miehistä pärjäävät urallaan parhaiten nuorimmat korkea-asteen koulutetut. Kilpailun kovenemisen seurauksena naisten edellytykset työmarkkinoilla menestymiseen ovat heikentyneet ja samalla perheen perustamisesta on tullut yhä vaikeampi kysymys nuorille naisille (vrt. Frank ja Cook 1995; Ketokivi 2002). Seuraavassa tarkastelen naisten työllistymiseen sekä perheen perustamiseen vaikuttavia tekijöitä tilastojen valossa.

Naisten kilpailukyky työmarkkinoilla

Tänä päivänä käytännössä kaikki työmarkkinoille tulevat ikäpolvet ovat ammatillisesti koulutettuja. Kaikkein nopeimmin on viime vuosikymmenten aikana kasvanut korkea-koulututkinnon suorittaneiden määrä. Tähän on vaikuttanut aloituspaikkojen lisäys ja uusien ammattikorkeakoulujen perustaminen. Sen lisäksi, että korkeakoulututkintojen suosio on kasvanut, myös koulutusluokitus on uudistunut vuosien 1995 ja 2000 välillä niin, että uudessa koulutusluokituksessa vanhat opistotason tutkinnot on laskettu mukaan korkea-asteen koulutukseen, kun ne ennen luokiteltiin ylemmän keskiasteen koulutukseen. Tämä luonnollisesti lisää korkea-asteen koulutukseen luokiteltujen osuutta. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus koko työikäisestä väestöstä on noussut vuodesta 1975 vuoteen 2000 kahdeksasta prosentista 31 prosenttiin (ks. taulukko 1, s. 20). Samalla keskiasteen koulutuksen saaneiden osuus työväestöstä on pysynyt kutakuinkin samana. Erityisesti naisten koulutusaste on noussut, sillä samalla aikavälillä naisten osuus korkea-asteen tutkinnon suorittaneista on ohittanut selvästi korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden miesten osuuden. Vuonna 1975 naisten osuus korkeakoulutetusta työväestöstä oli 45 prosenttia, kun se vuonna 2000 oli 55 prosenttia. (Suomen tilastollinen vuosikirja, STV 1980 ja 2003.) Tästä huolimatta naiset eivät pärjää kilpailussa työmarkkinoilla yhtä hyvin kuin miehet.

Taulukko 1. Korkea-asteen koulutuksen saaneiden ja ylempien toimihenkilöiden osuus työikäisestä väestöstä sukupuolen mukaan (%).

	Korkea-asteen koulutus	Ylempi toimihenkilö	Työikäinen väestö, N
1975			
Naiset	8,2	6,9	941 827
Miehet	7,9	11,2	1 179 347
Yhteensä	8,1	9,3	2 121 174
1985			
Naiset	10,9	10,2	1 153 350
Miehet	11,2	14,1	1 262 641
Yhteensä	11,1	12,2	2 415 991
1995			
Naiset	18,2	13,3	1 151 994
Miehet	15,8	15,2	1 257 325
Yhteensä	16,9	14,3	2 109 319
2000			
Naiset	35,5	24,4	1 233 734
Miehet	27,4	24,6	1 312 927
Yhteensä	31,4	24,5	2 546 661

Lähteet: STV 1978, 1989, 1998, 2003, StatFin-tilastopalvelu

Silmiinpistävää taulukossa 1 on korkea-asteen koulutuksen huomattava lisääntyminen vuodesta 1995 vuoteen 2000 (naiset 18,2 → 35,5 %, miehet 15,8 → 27,4 %). Osasyyn tähän muutokseen on 1990-luvun alun lama-ajan päätöksissä lisätty huomattavasti yliopisto-opiskelijoiden sisäänottomääriä sekä laajentaa ammattikorkeakoulutusverkostoa (vrt. Melin 1999). Lisäksi ammattikorkeakoulut ovat tulleet uutena korkea-asteen tutkintona koulutustilastoihin. Opetusministeriö on asettanut tavoitteeksi, että 65 prosenttia ikäluokista saisi alemman tai ylempään korkea-asteen tutkinnon (Higher Education Policy in Finland 2000, 15). Ammattikorkeakoulujen jatkotutkintokokeilu on myös päätetty muuttaa vakituiseksi käytännöksi ja aloituspaikkoja lisätään. Lisäksi ammattikorkeakoulujen jatkotutkinnoista tulisi yliopistojen maisteritutkintoihin verrattavia tutkintoja. Yhä useampien suorittaessa korkea-asteen tutkinnon nuoret joutuvat tiukentuvaan kilpailuun työpaikoista.

Tilastojen perusteella voidaan todeta, että naisilla korkea-asteen koulutus on paljon yleisempää kuin ylempänä toimihenkilönä toimiminen, joten huomattava osa korkeasti koulutetuista naisista ei työskentele ylempään toimihenkilön tehtävissä. Miesten osalta ero korkeasti koulutettujen ja ylempien toimihenkilöiden osuudessa ei ole yhtä selvä. Koulutusastetta ja sosioekonomista asemaa vertaamalla ei voida suoraan vetää johto-

päätöstä koulutuksen vastaavuudesta. Tilastot kuitenkin kertovat sen, että miehet ovat koulutustasoonsa nähden naisia suhteellisesti paremmassa asemassa työelämässä. Pe-ttäjäniemi (2004, 41) kirjoittaa, että naiset ovat työpaikoillaan useimmiten miehiä alemmassa asemassa miehiä paremmasta koulutustasosta huolimatta. Esimerkiksi sairaa-nhoitajat luokitellaan nykyisessä koulutusluokituksessa korkea-asteen koulutuksen saaneisiin, mutta sosioekonomisen aseman mukaan he ovat alempia toimihenkilöitä. Tämä johtuu osin mies- ja naisvaltaisten alojen erilaisesta arvostuksesta: matalapalk-ka-alojen statusta pidetään alempana. (Vrt. Kinnunen 2001, 116–120.)

Naisten työhön ja toimentuloon kohdistunut tutkimus on Häkkisen ja Rahikaisen (2001) mukaan Suomessa liittynyt naisasialiikkeen eri kausiin. Ensimmäisessä vai-heessa noin sata vuotta sitten keskityttiin tutkimaan naisten työoikeudellista asemaa, työolosuhteita ja palkkatasoa. Naisasialiikkeen toisen aallon myötä 1960-luvulla katse suunnattiin siihen, miten naiset pärjäsivät työmarkkinoilla ja miten he ratkaisivat työn ja perheen yhdistämisen. 1970-luvulla puhuttiin vielä siitä, kuinka naiset taloudellisten syiden takia *joutuivat* lähtemään työelämään. Seuraavalla vuosikymmenellä pidettiin jo selvänä, että naisten vapautuminen merkitsi kodin ulkopuolista työtä. (Häkkinen & Rahikainen 2001, 7–8.) Vuosituhannen vaihteen lähestyessä havahduttiin siihen, että juuri naistyövoimaan kohdistuu monia vastakkaisia tendenssejä ja kielteisiä vaikutuk-sia. Naiset eivät ole integroituneet työelämään sijoittumalla pysyville työmarkkinoille vaan joustaviin, epävarmoihin ja usein osa-aikaisiin työsuhteisiin (Lehto 1996, 71).

Juuri nämä epävarmat ja määräaikaiset työsuhteet ovat nostaneet työnhaun keskeiseksi asiaksi puhuttaessa naisten työstä. Työmarkkinat ovat epävarmat myös miehille, mutta naisten työnhakuun määräaikaisuudet ovat vaikuttaneet vielä enemmän (ks. taulukko 2, s. 22; Räsänen 2002, 125). Työnantajat pitävät parhaassa synnytysissä olevia naisia riskinä, mikä näkyy myös naisten pysyvien työsuhteiden saamisessa. Työnhausta on tullut portti työelämään, ja sen portin avaaminen tuntuu olevan naisille vielä raskaam-paa kuin miehille.

Tietoisuus sukupuolten erilaisesta asemasta yhteiskunnassa on Veikkolan (2002) mu-kaan kasvanut kolmessakymmenessä vuodessa huomattavasti. Tietoisuus olosuhteiden erilaisesta vaikutuksesta naisten ja miesten elämään on herättänyt esittämään tilastoja sukupuolen mukaan eriytettyinä. Tilastot ovat tulleet kysynnän vuoksi sukupuolisensi-tiivisemmiksi, mutta kehitys on ollut hidasta. Aluksi vain pieni piiri, joka pääasiassa koostui tasa-arvoasiain neuvottelukunnasta, naisliikkeestä sekä naistutkijoista, käytti aktiivisesti sukupuolitilastoja. Hallinto, politiikka ja media tulivat myöhemmin mu-kaan. (Mt., 66.)

Yksi tasa-arvon perustavimpia kysymyksiä on Veikkolan (2002) mielestä taloudellinen riippumattomuus. Taloudellisen riippumattomuuden edellytyksenä ovat omat tulot, jotka edellyttävät omaa ammattia ja riittävää palkkaa siitä. Työelämän tasa-arvo-kysymykset kuten samapalkkaisuus ja sukupuolen mukaan eriytyneet koulutus- ja am-matinvalinnat olivat keskustelun kohteena jo 1970- ja 80-luvuilla. Nämä ovat edelleen suurimpia ratkaisemattomia tasa-arvokysymyksiä. Naisten ja miesten samapalkkai-

suuteen tähtäävä kehitys näyttää jumiutuneen paikoilleen. Jotkut alat ovat kyllä kehittyneet tasa-arvoisempaan suuntaan. Koulutuksen vaikutus naisten ja miesten palkkoihin ja ammatteihin on yhä erilainen. Työelämässä on myös uusia sukupuoleen liittyviä ongelmia kuten työsuhteiden määräaikaisuuden keskittyminen suurelta osin naisille. (Mt., 66–67.)

Taulukko 2. Akavalaisten määräaikaiset työsuhteet lokakuussa 2003, osuus palkansaajista kokoaikatyössä iän ja sukupuolen mukaan (%).

Ikä	Valtio			Kunta			Yksityinen			Kaikki		
	naiset	miehet	kaikki	naiset	miehet	kaikki	naiset	miehet	kaikki	naiset	miehet	kaikki
alle 30	86	65	77	61	64	61	25	10	17	50	27	40
30-34	56	58	57	42	22	38	13	6	9	35	21	29
35-39	38	33	35	26	20	25	9	1	5	22	11	17
40-44	30	17	24	13	10	12	9	2	5	14	7	11
45-49	17	10	14	7	5	7	5	5	5	8	6	7
50-54	15	5	10	6	2	5	4	4	4	5	5	5
55-59	7	10	9	6	0	4	2	0	1	5	2	4
Kaikki	37	28	33	20	11	17	11	4	7	20	11	16

Lähde: Akava 2004

Määräaikaiset työsuhteet ovat yleisiä erityisesti nuorilla koulutetuilla naisilla kuten yllä oleva taulukko osoittaa. Akavan työmarkkinatutkimuksen (2004) mukaan puolet alle 30-vuotiaista akavalaisista naisista oli määräaikaisissa työsuhteissa lokakuussa 2003. Alle 30-vuotiaista miehistä joka neljäs oli määräaikaisessa työsuhteessa. Valtion palveluksessa olevista alle 30-vuotiaista naisista peräti 86 prosenttia oli määräaikaisissa työsuhteissa. Yksityisellä sektorilla määräaikaisuuksia oli vähemmän. Määräaikaisuudet olivat yleisempiä naisilla kuin miehillä myös vanhemmissa ikäluokissa, joskin suurin osa määräaikaisuuksista keskittyi nuorille ihmisille. (Taulukko 2.) Sen lisäksi, että nuoret naiset ovat miehiä useammin määräaikaisissa työsuhteissa, heidän ensimmäinen valmistumisen jälkeinen työsuhteensa on miehiä harvemmin koulutusta vastaava. Alle 30-vuotiaista miehistä lähes puolet on saanut pysyvän koulutusta vastaavan työsuhteen heti valmistumisensa jälkeen, alle 30-vuotiaista naisista ainoastaan joka viides. Nuorten naisten tilanne on huonontunut myös aiempiin sukupolviin verrattuna. Yli 45-vuotiaiden naisten ensimmäinen työsuhte oli vähintään 40 prosentilla pysyvä ja koulutusta vastaava, kun he aikoinaan siirtyivät työelämään. (Akava 2003.)

Tutkimusten mukaan Suomessa on perinteisen pätkätyöläisyyden rinnalle noussut moderni pätkätyöläisyys. Vuoden 1991 jälkeen määräaikaiset työsuhteet ovat kaksinker- taistuneet. Moderni pätkätyöläisyys kohdistuu erityisesti nuoriin, synnytysikäisiin 25-34-vuotiaisiin naisiin. Selvityshenkilö Kirsti Palanko-Laakan vuonna 2005 tekemän selvityksen mukaan määräaikaiset työsuhteet ovat laajentuneet koskemaan myös 35-44-vuotiaita naisia. Palanko-Laaka toteaa tilastojen osoittavan, että määräaikaiset työ-

suhteet ovat 25-44-vuotiailla naisilla vähintään kaksi kertaa yleisempiä kuin miehillä (2005, 54). Moderni pätkätyöläisyys koskee erityisesti naisvaltaisia aloja: terveydenhuolto- sosiaali- ja opetusalan palkansaajia. Myös erilaiset projektiluontoiset tehtävät ovat tyypillisiä naismääräaikaisille. Miehillä tyypillisiä pätkätoita ovat perinteisesti lyhyet työsuhteet, kuten rakennusalan työt. (Lehto, Lyly-Yrjänäinen & Sutela 2005.)

Tutkijat toteavat, että erityisesti korkeasti koulutettujen ja keskiasteen koulutuksen saaneiden naisten on erittäin vaikea aloittaa pysyvää työtä Suomessa. Koulutus ei enää takaa vakituista työsuhdetta naisille. Moderni pätkätyöläisyys toimii Julkisen ja Nätin (2002, 252) mukaan parhaimmillaan siltana vakaampaan työelämään. Silti pätkätyössä on heidän mielestään enemmän työmarkkinariskejä, ja enimmäkseen sitä tehdään, koska pysyvää työtä ei löydy. Määräaikaisena työskenteleminen ei yleensä olekaan oma valinta: neljä viidestä palkansaajasta (80 %) kertoi vuonna 2003 työskentelevänsä määräaikaisessa työsuhteessa, koska ei ollut saanut vakinaista työtä (Lehto, Lyly-Yrjänäinen & Sutela 2005).

Määräaikaisena työskentelemiseen liittyy työntekijän näkökulmasta monia ongelmia: epävarmuus tulevaisuudesta rasittaa henkisesti sekä vaikeuttaa tulevaisuuden suunnittelua, perheen perustamista, lasten hankkimista ja asuntolainan saantia (mm. Sutela 1999). Epävarmassa taloudellisessa tilanteessa lasten hankkiminen siirtyy monien kohdalla (vrt. esim. Malin & Räikkönen 1998; Paajanen 2002; Lehto, Lyly-Yrjänäinen & Sutela 2005). Palanko-Laaka (2005) toteaa selvityksessään, että määräaikaiset työntekijät ovat vakinaisia työntekijöitä useammin perheettömiä. Määräaikaisilla palkansaajanaisilla lapset myös syntyvät myöhemmin. Lasten hankinnan lykkäytymisen syynä ovat työolotutkimusten mukaan yleensä työhön liittyvät syyt, erityisesti määräaikaisuus. Naiset ja miehet suhtautuvat määräaikaisena työskentelemiseen eri tavalla: halukkuus pätkätyöhön karisee naisilla 25 ikävuoden jälkeen kertaheitolla, kun taas miehillä vastaava rajapyykki on vasta 35 vuoden iässä. Tilastot osoittavat, että vuonna 2003 joka viides (19 %) 25–39-vuotias palkansaajanainen kertoi lykkänneensä lastentekoa, kun vuonna 1997 vastaava luku oli 14 prosenttia. Määräaikaisista tämän ikäryhmän naisista 23 prosenttia kertoi lykkänneensä lastentekoa, vakituksina työskentelevistä 18 prosenttia. Korkeakoulutettujen naisten kohdalla asia korostui: ikäluokasta joka neljäs (23 %) vakituksesti työskentelevä 25–39-vuotias nainen kertoi lykkänneensä lastentekoa työhön liittyvästä syystä, kun määräaikaisista korkeakoulutetuista naisista niin oli tehnyt joka kolmas nainen (31 %). Lasten hankkimisen lykkäminen on siis yleistynyt etenkin määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevien osalta. Vanhemmat ikäluokat eivät ole joutuneet vastaavassa määrin pohtimaan lasteteon lykkäystä. (Lehto, Lyly-Yrjänäinen & Sutela 2005, 124–132.)

Useat tahot ovat osoittaneet huolestumistaan nuorten pätkätoiden laittomista ketjutuksista. Valtio on ollut pahimpia nuorten ja etenkin nuorten naisten riistäjiä tässä suhteessa, vaikka valtionlaitosten voisi odottaa olevan perillä lainsäädännöstä. Julkunen ja Nätti (2002, 251) toteavat, että naisten epätyypillisten työsuhteiden yleistymisen johtuu nimenomaan julkisen sektorin käyttäytymisestä työnantajana. Lieneekö aktiivisella julkisella keskustelulla ollut vaikutusta siihen, että valtion virastojen odote-

taan valtiovarainministeriöltä tulleen kehotuksen vuoksi vakinaistavan tuhansia määrääkäsia työntekijöitä³. Tavoite on Matti Vanhasen hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa (2005). Suomen työllisyysstrategian ja hallituksen tasa-arvo-ohjelman tavoitteissa on kiinnitetty huomiota määrääkäsiaisten työsuhteiden lisääntymiseen ja vaadittu mahdollisimman monien julkisen sektorin määrääkäsiaisten työsuhteiden muuttamista pysyviksi työsuhteiksi.

Sukupuolten välinen palkkaero

Koulutusta on Anna-Maija Lehdon (2001, 189) mukaan perinteisesti pidetty keskeisenä palkkaan vaikuttavana tekijänä. Sukupuolten välisiä palkkaeroja on myös pyritty perustelemaan naisten ja miesten eritasoisella koulutuksella. Suomessa tämä selitys ei selvästikään toimi, sillä suomalaisnaiset ovat miehiä korkeammin koulutettuja. Naisten osuus ylioppilaista on jo pitkään ollut 60 prosentin luokkaa (ks. liitetaulukko 2, s. 148).

Liitetaulukosta 1 näkyy, että naisten osuus yliopistotutkinnon suorittaneista Helsingin yliopistossa on noussut viime vuosien aikana. Vuonna 1989 osuus (58 %) oli samaa luokkaa kuin ylioppilaiden kohdalla. Vuoteen 2002 mennessä naisten osuus ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneista oli noussut 70 prosenttiin. Vuonna 2000 naiset suorittivat ensimmäisen kerran myös enemmän tohtorintutkintoja kuin miehet. Naisten osuus Helsingin yliopistoon päässeistä uusista opiskelijoista on vuosina 1997–2002 ollut 64–68 prosenttia. (Ks. liitetaulukot 1 ja 3, s. 148 ja 149.)

Koulutus on naisille tärkeä resurssi (vrt. Naumanen 2002), mutta edes korkea-asteen koulutus ei ole riittävä resurssi miesten palkkatason saavuttamiseksi. Sukupuolten välinen palkkaero on Vartiaisen (2002) palkansaajien tutkimuslaitokselle tekemän tutkimuksen mukaan kokopäiväisillä palkansaajilla noin 20 prosenttia (ks. myös tilastokeskuksen laskelmat liitetaulukko 4, s. 149). Naiset ansaitsevat siis osapuilleen neljä viidesosaa miesten ansioista. Vartiainen on tutkinut tätä eroa ja pyrkinyt löytämään erolle selityksen. Hänen mukaansa 20 prosentin palkkaerosta selittyy puolet pois, jos selittäjinä käytetään henkilökohtaisia muuttujia sekä toimialoille ja ammattiryhmiin valikoitumista. Puolet 20 prosentin palkkaerosta on Vartiaisen mukaan niin sanottua selittymätöntä eroa. Selittymätön palkkakaula on pienempi pienituloisilla ja kasvaa palkkatason noustessa. (Vartiainen 2002, 3–4.) Sukupuolten välinen palkkaero on Julkisen ja Nätin (2002) mukaan Suomessa suhteellisen suuri, mikä on ristiriidassa sen kanssa, että naiset ovat hyvin koulutettuja, ammatillisesti järjestäytyneitä, ansiotyöhön kiinnittyneitä ja kokoaikatyötä tekeviä. Palkkaerot lähtivät 1990-luvun lopulla jälleen kasvuun, ja kasvu on ollut rajuinta akateemisesti koulutetuilla. (Mt., 248–249.) Naisten palkkauksellinen asema on suhteellisesti heikentynyt hieman, mutta rahassa laskettu

³ Ks. Liiten, Marjukka – Ollikainen, Marjo (2003): *Valtion odotetaan vakinaistavan tuhansia pätkätyöntekijöitään* (Helsingin Sanomat 21.10.2003).

ero on kasvanut 140 eurolla vuodesta 1995 vuoteen 2004. Naiset olivat vuoden 2004 lopussa suunnilleen sillä palkkatasolla, millä miehet olivat vuonna 1995. (Anttalainen 2005, 26.)

Palkkaerot määrittävät Kinnusen (2001) mielestä myös sosioekonomista asemaa. Vuoden 2001 ammattiluokitusten perusteella sairaanhoitajat luokiteltiin asiantuntijoiksi eli alemmiksi toimihenkilöiksi. Insinöörit puolestaan luokiteltiin erityisasiantuntijoiksi eli ylemmiksi toimihenkilöiksi riippumatta siitä, olivatko he suorittaneet alemman vai ylemmän korkeakoulututkinnon. Koulutustasojen vertailusta voisi seurata loogisesti, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet diplomi-insinöörit luokituisivat ylemmiksi toimihenkilöiksi ja muut insinöörit rinnastuisivat pikemmin sairaanhoitajien koulutustasoon kuin diplomi-insinöörien. Kinnusen mukaan sairaanhoitajat sijoitetaan kuitenkin alemmaksi kuin insinöörit, koska heidän palkkansa ovat pienemmät. Sairaanhoitajien ollessa valtaosaltaan naisia ja insinöörien perinteisesti miehiä, tämä kuvastaa sukupuolten välisen palkkauksen todellista tilannetta. Palkkaeroa legitimoi se, että naisten terveyden- ja sairaanhoidon työnjaollinen alue sijoitetaan yhteiskunnallisista asemista kertovassa luokituksessa alemmaksi kuin miesten teknisten alojen alue. (Mt., 116–120.) Myös Petäjäniemi (2004, 15) sanoo, että naisten ja miesten keskimääräinen palkkaero kuvaa tietyllä tavalla naisten ja miesten töiden erilaista arvostusta.

Lehdon (2001, 194) mielestä on ilmeistä, ettei naisten palkkojen jälkeenjääneisyys johdu koulutustason eroista eikä eroista työkokemuksessa. Petäjäniemen (2004, 17) mukaan palkkaeroja ei voida selittää myöskään työuran pituudella, koska naisten työura on perhevapaista huolimatta keskimäärin vain vuoden lyhyempi kuin miehillä. Lehto (2001) sanoo, että koulutus ja työkokemus ovat olleet keskeisellä sijalla sukupuolten palkkaeron kaventumisessa. Naisten koulutustaso on noussut hieman nopeammin kuin miesten, ja koulutuksella on selvästi palkkaa korottava vaikutus. Hän ei kuitenkaan ole kovin optimistinen tulevan palkkakehityksen suhteen, sillä pyrkimykset naisten ja miesten palkkaerojen pienentämiseen osuvat aikaan, jolloin tuloksellisuusarviointia ja siihen sidottua palkkausta tuodaan kaikkien sektoreiden työhön. Naisille tyypillisissä palvelu- ja asiantuntijatyöissä tuloksen arvioiminen on keskimäärin hankalampaa kuin miehille tyypillisissä tuotannollisissa tehtävissä. Tuloksellisuuden korostamisen myötä Lehto pelkää, että naisten ja miesten palkkaerot jälleen kasvavat. (Mt., 194–195.)

Naisten palkkaaminen määräaikaisiin työsuhteisiin sekä pienemmän palkan maksaminen naisille vaikuttaa olevan yhteiskunnan legitimoimaa. Tähän vaikuttaa varmasti osaltaan se, ettei naisten tekemää työtä ole aina edes pidetty oikeana työnä, josta tulisi maksaa palkkaa. Naisten työtä on perinteisesti pidetty väliaikaisena ja miehiä perheen elättäjinä. Naisten ansiotyön väliaikaisuuden korostaminen ja naisten rooli työvoimareservinä liittyi 1900-luvun alun käsityksiin naisen paikasta kotona. Ihanne perheen isästä perheen elättäjänä ja kotiäidistä ansiotyön ulkopuolella olevana kodinhoitajana ja lastenkasvattajana ei koskaan vakiintunut Suomessa samassa laajuudessa kuin mo-

nissa muissa maissa, mutta sitä on pidetty varsin laajasti jonkinlaisena ihannemallina. (Nummijärvi 2004, 47.)

Pärjätäkseen kilpailussa työpaikoista ja palkoista naiset kouluttautuvat pitkälle ja keräävät itselleen ylimääräisiä resursseja. Sen lisäksi, että naiset ovat miehiä useammin korkeasti koulutettuja, he ovat muutenkin aktiivisempia itsensä kehittäjiä. He osallistuvat miehiä useammin erilaisille kursseille ja lähtevät myös miehiä huomattavasti useammin ulkomaille opiskelemaan. Esimerkiksi työväenopistojen kursseille osallistuvista yli 80 prosenttia on naisia (Työväenopisto 2003). Helsingin yliopistosta kuuden viime vuoden aikana vaihto-opiskelijaksi lähteneistä yli kolme neljästä on ollut naisia (ks. liitetaulukko 5, s. 150). Vaikka naispuolisia opiskelijoita on Helsingin yliopistossa enemmän kuin miespuolisia, vaihto-opiskelijaksi lähtee suhteellisestikin noin puolet enemmän naisia kuin miehiä (ks. liitetaulukko 6, s. 150).

Helsingin yliopiston rekrytointipalveluiden työnhakuun valmentaville kursseille vuonna 2002 osallistuneista opiskelijoista noin kolme neljästä oli naisia. Vuonna 2003 osallistuneista jopa 80 prosenttia oli naisia. Kursseille osallistuneiden absoluuttiset osallistujamäärät ovat myös vuodessa nousseet 104 osallistujasta 184 osallistujaan. (Helsingin yliopiston rekrytointipalvelut 2004.) Osallistujamäärien kasvu saattaa olla osoitus huonontuneesta työllistymistilanteesta. Naisten osuus yliopisto-opiskelijoista oli 63 prosenttia vuonna 2002 ja 64 prosenttia vuonna 2003 eli suhteellisesti naisia ei siis ole kursseilla aivan niin paljon miehiä enemmän kuin korkea prosenttiosuus antaisi ymmärtää (KOTA -tietokanta). Vuosina 2002–2004 Tampereen yliopiston ura- ja rekrytointipalveluiden työnhakuun valmentaville kursseille osallistuneista opiskelijoista naisia oli keskimäärin 85 prosenttia. Naisten osuus osallistujista vaihteli kurssista riippuen 72 ja 100 prosentin välillä. Naisten vahva edustus työnhakuun valmentavilla kursseilla ei siten ole ainoastaan Helsingin yliopistoa koskeva ilmiö.

Niillä kuudella kurssilla, joilla olin havainnoimassa, miehiä oli osallistujien joukossa vain 15 prosenttia. Tämä sai minut pohtimaan, johtuuko naisten kursseille osallistuminen huonommasta asemasta työnhaussa ja työmarkkinoilla vai ovatko naiset muuten innokkaampia osallistumaan erilaisiin aktiviteetteihin? Miten naisten hankala tilanne työmarkkinoilla vaikuttaa lasten hankkimisen suunnitelmiin?

Milloin on perheen aika?

Kilpailun kovenemisen myötä yhä useammat naiset sanovat, etteivät he aio hankkia lapsia ennen 30 ikävuottaan (Jallinoja 2000, 66). Eikö perhe ole nuorille enää yhtä tärkeä kuin aiemmille sukupolville? Vuoden 2001 nuorisobarometrissä 15–29-vuotiaita nuoria pyydettiin arvioimaan eri vaihtoehtojen saavuttamisen tärkeyttä omalla kohdallaan. Nuoret nostivat annetuista vaihtoehtoista ylivoimaiseksi ykköseksi hyvät ja luotettavat ystävät. Ystävien jälkeen seuraavaksi tärkeimpänä nuoret pitivät pysyvän työsuhteen saavuttamista ennen 35 vuoden ikää. Erittäin tai melko tärkeänä pysyvää työsuhdetta piti 94 prosenttia vastanneista. Nuoret näkivät siis pysyvän työsuhteen

saavuttamisen perhettäkin tärkeämpänä asiana. Perheen perustamista 35 ikävuoteen mennessä pidettiin kuitenkin kolmanneksi tärkeimpänä, ja puolet vastanneista piti perheen perustamista erittäin tärkeänä. Perheen perustaminen oli naisille tärkeämpää kuin miehille. (Saarela 2001, 49–50.) Perheen perustaminen on monille nuorille tärkeää, mutta sitä ennen halutaan saada opinnot päätökseen ja mieluiten myös pysyvä työsuhde (vrt. Paajanen 2002, 50). Työsuhteiden luonteen muuttuminen viime vuosien aikana määräaikaisiksi ja epävarmimmiksi heijastuu kuitenkin perheen perustamisen myöhentymisenä (vrt. Ketokivi 2002; Paajanen 2002).

Perheen taloudellinen tilanne on Paajasen (2002, 86) väestöntutkimuslaitokselle tekemän perhebarometrin mukaan usein tärkeä syy, miksi lastenhankintaa siirretään myöhäisempään ajankohtaan ja miksi lapsiperheisiin epäröidään hankkia lisää lapsia. Lapsettomassa parisuhteessa elävät ilmoittivat yleisimmin syyksi epäröintiinsä erilaiset elämän ja tulevaisuuden epävarmuustekijät kuten huolen lasten tulevaisuudesta sekä talouden ja työn epävarmuuden. Ihanteellinen ikä lapsen hankkimiselle on naisten mielestä keskimäärin 25,6 vuoden iässä. Miesten mielestä naisten ihanteellinen ikä synnyttää ensimmäinen lapsi on hieman aikaisemmin. Miesten ihanteellinen ikä saada lapsia on noin kaksi vuotta vanhempana kuin naispuolisten ensisynnyttäjien ihanneikä. (Mt., 31.) Todellisuus on kuitenkin toisenlainen. Ensisynnyttäjien keski-ikä on noussut vuodesta 1987 vuoteen 2000 26,5 ikävuodesta 27,6 ikävuoteen. Samana aikana naisten ensiavioituminen on noussut 25,9 ikävuodesta 28,6 ikävuoteen ja miesten ensiavioituminen 28,1 ikävuodesta 30,9 ikävuoteen. (Malin & Räikkönen 1998; STV 2001.) Lasten hankkimista ei siis enää liitetä automaattisesti avioliittoon kuuluvaksi (Ritamies & Miettinen 1996, 44–45).

Samalla kun ensisynnyttäjien ikä on noussut, lapsettomuus on yleistynyt (Malin & Räikkönen 1998, 66). Kaisa Ketokivi (2002, 8) on pohtinut ihanteiden ja todellisuuden välistä kuilua. Hän tutki myös koulutusasteen ja lapsettomana pysymisen välistä yhteyttä. Ketokiven mukaan naimattomat naiset ja miehet, jotka ovat saaneet korkea- tai keskiasteen koulutuksen, joko siirtävät muita todennäköisemmin vanhemmuutta myöhempään vaiheeseen tai jäävät kokonaan lapsettomiksi. (Ketokivi 2002, 14–22.) Lasten hankintaa lykätään, koska tulevaisuuden epävarmuuden ja määräaikaisten työsuhteiden tunnetaan olevan ristiriidassa lasten hankkimisen kanssa (Paajanen 2002, 27).

OECD:n selvityksessä (2005) Suomen, Ruotsin, Englannin ja Kanadan työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksista sanotaan työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen sujuvan Suomessa suhteellisen hyvin. Raportin mukaan hallituksen on kuitenkin tarpeen korjata politiikkaansa perheystävällisemmäksi, jos aiotaan vähentää köyhyyttä ja edistää lasten kehitystä ja sukupuolten välistä tasa-arvoa, tukea taloudellista kasvua sekä vahvistaa eläkejärjestelmää. Työn ja perheen yhteensovittamiseen tähtäävien toimien tulisi vahvistaa sukupuolten välistä tasa-arvoa ja lisätä vanhempien työllisyyttä.

Työtä hakiessaan nuori nainen on työnantajan silmissä potentiaalinen äitiyslomalle jäävä työntekijä. Lammi-Taskulan (2000, 69) mukaan naisten oletetaan automaattisesti pitävän perhevapaat, vaikka miehillä on siihen myös lakisääteisesti mahdollisuus. Ai-

noastaan synnytyksen yhteydessä pidettävä noin neljän kuukauden mittainen äitiysvapaa on tarkoitettu vain naisille ja 18 arkipäivän isyysvapaa sekä 12 arkipäivän bonusvapaa vain miehille (Takala 2005, 3-4). Lammi-Taskula (2000) sanoo, että miehet ovat naisia huonommassa asemassa ainoastaan kiintiöidyn perhevapaan osalta. Vanhempainvapaata ja hoitovapaata naiset ja miehet saavat sen sijaan lain mukaan käyttää tasavertaisesti. Vaikka lain takaama oikeus pitkiin vanhempain- ja hoitovapaisiin on periaatteessa sukupuolineutraali, perhevapaiden käyttö on käytännössä sukupuolittunutta. Todellisuudessa vain noin kaksi prosenttia suomalaisista miehistä käyttää oikeuttaan vanhempainvapaaseen (Lammi-Taskula 2003, 294). Vuoden 2003 alusta lähtien isät ovat voineet Suomessa jäädä uudenlaiselle isyysvapaalle. Tämä pidennetty isyysvapaa, joka ajoittuu vanhempainvapaan loppuun, on niin sanottu isyyskuukausi tai bonusvapaa. Ainoastaan isille tarkoitettu bonusvapaa ei ole vielä ottanut tulta siipiensä alle. Suuntaus on kuitenkin ollut myönteinen vaikka vuonna 2003 bonusisyysrahaa maksettiin ainoastaan 2032 isälle ja vuonna 2004 noin 4000 isälle. Bonusvapaan käyttöaste on kuitenkin vielä selvästi odotettua vähäisempi. (Takala 2005, 3.)

Suomalaiseen tyyliin kuuluu Julkusen (2002, 47) mukaan neutraloida sukupuolta pois näkyvistä. Puhutaan esimerkiksi näennäisen tasa-arvoisesti vanhemmuudesta ja perheestä, vaikka tosiasiallisesti on kysymys äideistä. Perhevapaiden käyttö on mahdollista sekä lapsen äidille että isälle. Valtaosan perhevapaista käyttävät kuitenkin äidit. Tästä aiheutuu kustannuksia naisvaltaisten alojen työnantajille. Perhevapaiden epätasainen käyttö ja kustannusten jakautuminen heikentävät siis tällä hetkellä naisten työmarkkina-asemaa. Perhevapailla on siten suuri merkitys työelämässä käytännössä toteutuvan tasa-arvon kannalta. Naisvaltaisilla aloilla perhevapaista koituu työnantajille kustannuksia, joita tasataan työnantajien kesken korotetun sairausvakuutusmaksun avulla. Oletettujen pitkien perhevapaiden ja niistä koituvien kustannusten pelossa synnytysikäisiä naisia syrjitään työelämässä esimerkiksi työhönotossa ja työn organisoinnissa. Myös naisten matalampaa palkkaa on perusteltu perhevapaista koituvilla kustannuksilla. (Metsämäki 2005.) Tästä näkökulmasta katsottuna perhevapaat ovat Lammi-Taskulan mielestä muodostuneet eräänlaiseksi ansaksi naisille. (Mt., 69–71.)

Sama todettiin perhevapaiden käyttöä ja niistä aiheutuvien kustannusten tasaamisen kehittämistä koskevassa selvityksessä. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti keväällä 2005 selvityshenkilö Janne Metsämäen selvittämään vanhempainkustannusten tasaamisen kehittämistä. Tavoitteena oli selvittää, miten molempien vanhempien ja erityisesti isien osallistumista lasten hoitoon voitaisiin edistää. Selvityksen perusteella asetettiin kolmikantatyöryhmä laatimaan selvityksen pohjalta uudistuksia perhevapaakustannusten tasaamiseen. Työryhmän tavoitteena oli naisten työmarkkina-aseman parantaminen tasaamalla työnantajille perhevapaista aiheutuvia kustannuksia ja kannustamalla isiä käyttämään enemmän perhevapaita. Maaliskuussa 2006 työryhmä päätyi yksimieliseen ratkaisuun, jonka sisältö on seuraava⁴:

⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö tiedote 17.3.2006 "Perhevapaakustannuksista ratkaisu".

1. Äitiysraha korotetaan 90 prosenttiin ansiotuloista ensimmäisen 56 päivän ajalta. Isän vanhempainraha korotetaan 80 prosenttiin ansiotuloista 50 ensimmäisen päivän ajalta. Korkeimpiin päivärahoihin tehtäviä leikkauksia lievennetään nykyisestään.
2. Perhevapaiden aikana kertyvien vuosilomien työnantajalle aiheuttamien kustannusten kompensatiota korotetaan kattamaan palkan lisäksi lakisääteiset sosiaalivakuutusmaksut. Sairausvakuutus korvaa vuosiloma-ajan palkan työnantajalle kokonaisuudessaan.
3. Toteutetaan työministeriön työryhmän ehdottamat joustot perhevapaiden käyttöön. Tämä merkitsee joustavampaa mahdollisuutta isän vanhempainvapaan sijoittamiseen ja adoptiovanhempien perhevapaiden parannuksia.
4. Järjestetään tiedotuskampanja, jonka tavoitteena on kannustaa isiä lisäämään vanhempainvapaiden käyttöä.

Ratkaisu lisää sairausvakuutuksen menoja noin 60 miljoonalla eurolla vuodessa, mikä rahoitetaan pääosin palkansaajien ja työnantajien vakuutusmaksuilla. Uudistus tasaa työnantajien vanhempainvapaista aiheutuvia kustannuksia ja helpottaa näin erityisesti naisvaltaisten alojen työnantajien asemaa. Se parantaa lapsiperheiden taloudellista asemaa ja kannustaa parempien päivärahojen muodossa isiä käyttämään vanhempainvapaata. Perhevapaauudistus ei puutu perheen sisäiseen valinnanvapauteen eikä äidin imetysaikaan. Esityksen mukainen uusi, joustavasti ajoitettava isäkuukausi on mahdollista pitää viimeistään siinä vaiheessa, kun lapsi täyttää kolme vuotta. Tarkoituksena on, että uudistus myös vähentää pätkätöiden käyttöä, kun työnantajat uskaltavat palkata nuoria naisia pysyviin työsuhteisiin.⁵

Tutkimuksen kohde ja tarkastelutasot

Perheen perustaminen vaikuttaa edelleen enemmän äidin kuin isän työuraan ja saattaa olla syy siihen, miksi nuoret naiset suunnittelevat hyvin tarkkaan tulevaisuuttaan ja pyrkivät optimoimaan perheen perustamisen ajankohtaa (vrt. Beck-Gernsheim 2000). Epävarmassa ajassa suunnitelmien tekeminen ei kuitenkaan takaa turvallista tulevaisuutta (vrt. Sennett 2002; Giddens 1991). Oman tutkimukseni lähtökohtana on oletus, että naiset jo hyvissä ajoin ennen perheen perustamista pohtivat optimaalista ajankohtaa lasten hankkimiselle. Ajatus perheen perustamisesta tuntuu olevan tärkeä monelle nuorelle naiselle siitä tosiasiaista huolimatta, että opinnot venyvät ja lasten hankkiminen myöhentyy.

⁵ Työryhmän jäsenen, eduskunnan ensimmäinen varapuhemies Sirkka-Liisa Anttilan Vierailijapalstan artikkeli "Perhevapaakustannuksia tasataan" (Hämeen Sanomat 18.4.2006).

Tarkastelen tutkimuksessani työelämään siirtymässä olevien korkeakoulutettujen nuorten naisten todellisuutta eli sitä, miten he kokevat siirtymän opinnoista työelämään. Tutkittavat olen tavoittanut työnhakuun valmentavilta kursseilta. Tarkastelen myös sitä, miten mediassa puhutaan nuorten naisten velvollisuuksista. Tutkimukseni jakaantuu neljään tasoon, jotka Derek Layder (1993, 72) on kehittänyt sosiaalitieellisen tutkimuksen avuksi. Tutkimukseni lähtökohta on makrotaso, joka näkyy sosiologiassa teoriassa kuvattuna muutoksena sekä naisten yhteiskunnallisen aseman tarkasteluna. Organisaatiotasoa tutkimuksessani edustavat työnhakuun valmentavat kurssit, jotka olivat seuraava kontaktini tutkimusaiheeseen. Interaktiotasoa tutkimusasetelmasani edustavat kurssilaisten ja ohjaajan vuorovaikutus työnhakuun valmentavilla kursseilla sekä vuorovaikutus ryhmähaastattelussa. Yksilötasoa tutkimuksessani edustavat haastattelemani työelämään siirtymässä olevat nuoret naiset. Yksilötasoon pureudun tutkimuksessani kaikkein syvällisimmin, koska pääaineistoni koostuu yksilöiden haastattelussa esittämistä kokemuksista. Vaikka analyysini pääpaino on yksilötasossa, kulkevat muut tasot jatkuvasti rinnalla. Layderin tasoista tutkimukseni kannalta voi lukea enemmän alkuperäistutkimuksesta (Fast 2004, 16–17; 34–37; 46–49; 111).

Tarkastelen tutkimuksessani työelämään siirtymässä olevien naisten valintojen tekemistä kilpailua painottavassa, epävarmassa ja ambivalentissa yhteiskunnassa sekä heidän pyrkimyksiään minimoida riskejä ja hallita elämäänsä. Ajallemme ominainen ambivalenssi kävi ilmi haastateltujen mielialojen nopeina vaihteluina ja suunnitelmien äkillisinäkin muutoksina. Nämä muutokset tulivat havainneeksi, koska tapasin kaikki tutkimani henkilöt vähintään kaksi kertaa, osan heistä kolmesti. Pääasiallinen tutkimuskysymykseni on nuorten naisten työelämään siirtymisen vaihe, jota tarkastelen sen vaatimien ylimääräisten panostusten ja resurssien keräämisen avulla. Erityisesti nuoret naiset tuntuvat joutuvan keräämään erilaisia meriittejä pärjätäkseen kovenevassa kilpailussa työpaikoista eivätkä vähiten siksi, että heidät nähdään työmarkkinoilla potentiaalisina äitiyslomalle jäävinä henkilöinä.

Edwards ja Ribbens (2000) ilmaisevat huolensa siitä, että akateemisen tutkimuksen teoreettiset, käsitteelliset ja muodolliset traditiot ovat voittopuolisesti julkisia ja miehiä (*malestream*). He ovat kiinnostuneita yksityisestä eli kodin ja henkilökohtaisen elämän ja kokemuksen alueista. Näitä pidetään kuitenkin "naisten asioina", jotka on työnnetty julkisen ja akateemisen valtavirtatutkimuksen (*mainstream*) periferiaan. He ovat tutkimuksessaan tarkastelleet yksityisiä ja henkilökohtaisia sosiaalisia maailmoja, jotka he ovat tuoneet julkisiksi akateemiselle yleisölle. He tuntevat olevansa julkisesti tunnetun dominoivan sosiaalisen symbolisen luokittelujärjestelmän ja vähemmän näkyvän henkilökohtaisen ymmärryksen välissä. (Mt., 1–2.) Omassa tutkimuksessani keskityn siihen risteyskohtaan, jossa nuorten naisten henkilökohtainen elämä ja kokemusmaailma kietoutuvat julkiselle alueelle kuuluvaan työelämään siirtymiseen. Lähtökohtanani julkisen puolen tarkastelussa ovat kuitenkin nuorten naisten henkilökohtaiset kokemukset. Näiden tarinoiden välityksellä tarkastelen myös henkilökohtaiseen elämään vaikuttavia sosiaalisia luokittelujärjestelmiä sekä yhteiskunnallisia rakenteita.

Tutkimuksessani haluan selvittää, onko perheelle aikaa kilpailua korostavassa yhteiskunnassa. Tutkimukseni leikkauspiste on kilpailun, siinä syntyvien riskien ja perheen kolmiyhteydessä. Nämä kolme elementtiä kuuluvat jokaisen nuoren naisen elämään halusi hän lapsia tai ei. Haastatellut naiset pyrkivät sovittamaan niitä yhteen, mutta saavat huomata niiden aiheuttavan monia ristiriitoja työelämään siirtymisen vaiheessa.

Seuraavassa luvussa tarkastelen kilpailu- ja riskiyhteiskunnasta sekä perheestä käytyjä sosiologisia keskusteluja. Näistä teoreettisista lähtökohdista käsin lähden tarkastelemaan nuorten työelämään siirtymässä olevien naisten kokemuksia nykyisestä elämäntilanteestaan sekä sitä, minkälaisia odotuksia heillä on mahdollisesta tulevasta äitiydestään. Analyysiluvut 4, 5 ja 6 noudattavat samaa rakennetta. Ensin pohdin haastatteliini naisten paikkaa kilpailuyhteiskunnassa, seuraavaksi tarkastelen heidän riskinhallintakeinojaan ja kolmanneksi käsittelen nuorten naisten ajatuksia perheestä ja perheen perustamisesta. Mikäli lukijan ensisijainen kiinnostuksen kohde on muu kuin teoreettinen keskustelu, hän voi siirtyä lukuun kolme, jossa esittelen aineistoni tai tutkimuksen neljänteen lukuun, mistä lähtien annan aineistoni puhua.

2. Tutkimuksen sosiologiset lähtökohdat

Naumanen (2002) esittää, että yksilön kelpoisuus ja arvo yhteisönsä täysivaltaisena jäsenenä mitataan ja punnitaan paljolti hänen taloudessa ja markkinoilla menestymisensä perusteella. Häntä arvioidaan sen mukaan, miten hän pärjää työmarkkinoilla työpanoksensa myyjänä, ja sen mukaan, miten hän onnistuu työnsä tekijänä; näiden varaan myös hänen taloudellinen menestyksensä usein rakentuu. Ansiotyön normaalis- tumisen myötä tämä on yleistynyt koskemaan sekä miehiä että naisia, mutta eri tavoin ja eri intensiteetillä. Suomessa työmarkkinoilla pärjääminen ja sen edellyttämän kou- lutuksen hankkiminen on naisille jopa tärkeämpää kuin miehille. Työllistyvyyden, toi- meentulon jatkuvuuden ja sisällöllisesti mielekkään työn rinnalle nousee kuitenkin myös tavoite siitä, että onnistuu sovittamaan yhteen hyväksi koetun työn ja van- hemmuuden. (Mt., 275–276.)

Julkusen (2002) mukaan hyvinvointivaltiota voitiin vielä kymmenkunta vuotta sitten kutsua naisen parhaaksi ystäväksi. Tämän jälkeen Suomessa on kuitenkin koettu mel- koinen murros. Hyvinvointivaltion eetos ja oikeutus ovat muuttuneet tavalla, joka etäännyttää sitä feministisistä arvoista. Arvot ovat Julkusen mielestä entistä individua- listisemmat, ja sosiaalipolitiikassa on enemmän väliinputoajia ja ihmiset pitävät toi- sistaan vähemmän huolta. Valtion toiminnassa lisää painoarvoa ovat saaneet taloudel- liset tehtävät kuten kansallinen kilpailukyky, taloudellinen vakaus ja uskottavuus, ve- rotuksen laskeminen kilpailukykyiselle tasolle, julkisen talouden tasapaino, teknolo- gisten keksintöjen edistäminen ja tietoyhteiskunnan infrastruktuurin luominen. Suo- men sosiaalipolitiikka on ollut 1970-luvun taitteen jälkeen enemmän yksilöivää kuin perhekeskeistä. Sosiaalipolitiikan suunnanmuutos yhdessä korkean työttömyyden kanssa on kuitenkin muuttunut Suomessakin perhekeskeisen mallin suuntaan. Ensini- näkin naiset ovat tehneet perhekeskeisempiä valintoja, toiseksi julkinen vastuu perhei- den toimeentulosta on kaventunut ja perheiden oma vastuu lisääntynyt. Kotihoidontu- en myötä äitien työllisyyden kasvu taittui 1980-luvulla. Julkunen esittää, että Suomesta on tullut naisten korkean työhön osallistumisen ja pieniä, alle kolmevuotiaita lapsia kotona hoitavien äitien yhteiskunta. Äitiyden sovittaminen työmarkkinoille on myös tullut vaikeammaksi, ja synnytysikäisten naisten asema heikentynyt suhteessa saman-ikäisiin miehiin. (Mt., 32–43.)

Koska monet asiat viittaavat siihen, että naisten työelämään siirtyminen olisi vaikeam- paa kuin miesten, halusin tutkimuksessani selvittää, miten nuoret naiset kokevat siir- tymän koulutuksesta työelämään, nuoruudesta aikuisuuteen. Pohdin nuorten naisten todellisuutta kilpailu- ja riskiyhteiskuntaa koskevan sosiologisen kirjallisuuden avulla. Tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa pitää osata myydä omaa osaamistaan pärjätäkseen kilpailussa (vrt. Naumanen 2002). Tähän oman kilpailukyvyyn parantami-

seen valmennetaan työnhakuun valmentavilla kursseilla. Lisääntyneet mahdollisuudet vaativat yksilöllisiä valintoja (vrt. Sennett 2002; Giddens 1991), mutta kuinka yksilöllisiä valinnat loppujen lopuksi ovat?

Tutkimukseni konteksti, jossa keskustelu perheestä ja työelämään siirtymisestä käydään, on niin sanottu jälkimoderni yhteiskunta. Jälkimodernin teoreetikot käyttävät modernin jälkeisestä tai modernin ehtopuolella olevasta yhteiskunnasta monenlaisia termejä: Giddens puhuu jälkiteollisesta yhteiskunnasta, Beck toisesta modernista, Bauman notkeasta modernista, Lash refleksiivisestä modernista, Maffesoli ja Peavy puolestaan puhuvat postmodernista. Sennett kuvaa vastaavaa ilmiötä termillä uusi kapitalismi. Eri teoreetikot ymmärtävät asian hieman eri tavoin. Esimerkiksi Maffesoli (1995) väittää meidän jo ohittaneen modernin ajan ja siirtyneen postmoderniin, kun Bauman (2002, 38) puolestaan sanoo, että elämme edelleen suurelta osin modernia aikaa. Yhteistä näille käsitteille on kuitenkin se, että ne pyrkivät luonnehtimaan sitä aikaa, jota me parhaillaan elämme. Aika ajoin oman ajan kuvauksissa tehdään ylilyönnejä. Pyrin tutkimuksessani selvittämään, kuinka hyvin aikamme teoreetikkojen näkemykset sopivat kuvaamaan nuorten naisten työelämään siirtymisen vaihetta.

2.1 Työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa

Tutkimani nuoret naiset ovat siirtymässä työelämään aikana, jolloin kilpailu työpaikoista on yhä kovempaa. Kilpailuyhteiskunta on hyvin individualistinen, eikä altruistille löydy tilaa. Amerikkalaiset taloustieteilijät Frank ja Cook (1995, 2–3) sanovat meidän elävän "voittaja saa kaiken" -markkinoilla, missä vain harvat pääsevät huipulle ja muut yrittävät epätoivoisesti olla tipahtamatta markkinoiden ulkopuolelle. He toteavat "voittaja saa kaiken" -markkinoiden olleen pitkään vallalla urheilun, taiteen ja viihteen saralla – uutta on se, että ne ovat laajentuneet kaikille aloille. Saari (2002) sanoo, että "luusereiden" määrä on lisääntynyt sen myötä, että kaikki haluavat kuulua voittajiin. Yhä harvemman päästessä voittajien kastiin aiemmin hyvänä pidetty asema tuntuu nykyään huonolta. Ehrenreich (1989) kuvaa professionaalisen keskiluokan "putoamisen" pelkoa. Hän kutsuu suhteelliseksi eliitiksi ammattitaitoista keskiluokkaa, joka koostuu ihmisistä, jotka ovat hyvin koulutettuja, suhteellisen hyvin palkattuja ja joilla on suhteita bisnesyhteisöön sosiaalisten siteiden ja perheen kautta (mt., 6). Tämä luokka koostuu Ehrenreichin mukaan ihmisistä, joiden taloudellinen ja sosiaalinen status pohjautuvat ennemminkin koulutukseen kuin omistukseen ja varallisuuteen. Tämä ammattitaitoisen keskiluokan "pääoma" on kuitenkin hänen mielestään paljon katoavaisempaa kuin varakkuus ja sitä tulee uusintaa yksilökohtaisesti yhä uudelleen. (Mt., 12–15.) Amerikkalaisessa yhteiskunnassa varallisuuden ja koulutuksen suhde on varmasti erilainen kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Tietyin kulttuurisin varauksin voi kuitenkin sanoa tutkimieni korkeasti koulutettujen naisten kuuluvan tähän professionaaliseen keskiluokkaan.

Frankin ja Cookin (1995) mukaan huippujen palkat ovat nousseet räjähdysmäisesti samalla kun muut kamppailevat säilyttääkseen palkkansa ennallaan. Samoin kuin Eh-

renreichin professionaalisen keskiluokan kuvauksessa, täytyy myös tässä ottaa huomioon, että Frank ja Cook kuvaavat amerikkalaista yhteiskuntaa. Tuloerot eivät ole Suomessa yhtä suuria kuin Yhdysvalloissa. Suomessakin varallisuus on kuitenkin alkanut jakaantua uudella tavalla mm. harvoille henkilöille kasaantuvien optiomiljoonien muodossa. Yleiset selitykset tuloeroille ovat Frankin ja Cookin mukaan yksilöllisen tuottavuuden, koulutuksen, kokemuksen, yksilöllisten lahjojen ja älykkyyden korostaminen. Frankin ja Cookin mielestä lahjakkuuden jakaantuminen ei kuitenkaan ole muuttunut. Sen sijaan mahdollisuuksien jakaantuminen on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana muuttunut huomattavasti. Hyvien työpaikkojen lukumäärä on rajallinen, ja vaikka lahjakkuus ja yrittäminen ovat tärkeitä, on myös merkittävää, kenet tunnet ja onko siinä onnea matkassa. (Mt., vii–viii.)

Myös Jokisaari (2002, 67) on huomannut tutkiessaan työelämään siirtymistä Suomessa, että aktiivisuuden ja lahjakkuuden korostaminen saattaa vääristää kuvaa työmarkkinoista, koska työpaikan saamiseen vaikuttavat yksilön ominaisuuksien lisäksi myös esimerkiksi sosiaaliset verkostot ja työelämän rakenteet. Naumanen (2002) sanoo, että yksilöt kouluttautuvat, koska uskovat sen kohentavan muun muassa työllistymisedellytyksiä, ansioita ja mahdollisuuksia valita itselleen mielekkäitä töitä. Kouluttautuminen ei kuitenkaan automaattisesti takaa hyvää asemaa ja mielekkäitä töitä vaan antaa mahdollisuudet niiden tavoitteluun. Kaikenlainen koulutus ei ole samanarvoista, vaan koulutuksen markkina-arvoon vaikuttaa, missä määrin koulutettuja työnhakijoita on tarjolla työvoiman kysyntään eli avoimiin työpaikkoihin nähden. (Mt., 56–57; vrt. taulukko 1, s. 20.) Miten harvenevista työpaikoista sitten pystyy kamppailemaan?

David C. McClelland tutki 1960-luvun alussa yhteiskuntien resursseja⁶. Hän pyrki laajassa yhteiskuntien taloudellista kehitystä arvioivassa tutkimuksessaan todistamaan kvantitatiivisesti, miksi taloudellinen kasvu on toisissa yhteiskunnissa nopeampaa kuin toisissa. McClellandin hypoteesi on, että taloudellinen kasvu johtuu osittain suoritustieteestä (*achievement motivation*). McClelland keskittyy tutkimuksessaan yhteiskuntiin, jotka kehittyvät taloudellisesti nopeasti. Hän haluaa tietää, tuottaako korkea suoritustieteellinen suorittavia yhteiskuntia taloudellisessa mielessä. (McClelland 1961, 63–70.) McClelland kirjoitti kontekstissa, joka oli erilainen kuin 2000-luvun Suomi. McClellandin tarkasteluperspektiivi on historiallinen ja hänen tarkastelunäkökulmansa laaja yhteiskuntien kulttuuristen ominaisuuksien tarkastelu. Omassa tutkimuksessa tarkastelen kulttuuristen ominaisuuksien sijaan yksilöiden ominaisuuksia. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että samat elementit, jotka ovat yhteiskunnan tasolla menestystekijöitä, ovat sitä myös yksilötasolla. McClellandin makrotason teoria yhteiskuntien resursseista antaa siten välineen myös työelämään siirtymässä olevien naisten resurssien tarkasteluun. Peilaan nuorten naisten työelämään siirtymisen vaihetta suoritustieteellisen käsitteen avulla.

⁶ McClelland tutki yhteensä 40 maata, joista hän keskittyi erityisesti yhteiskuntiin, jotka ovat kehittyneet taloudellisesti nopeasti eli yhteiskuntiin, jotka ovat McClellandin sanoin suoritustieteellisiä.

Nykyistä nuorta sukupolvea on luonnehdittu erityisen kunnianhimoiseksi. Kunnianhimosuudessa voi nähdä sen, mitä McClelland kutsuu suoritusmotivaatioksi. Schneiderin ja Stevensonin (1999, 3) mukaan nykynuoret ovat kunnianhimoisempia kuin yksikään aiempi sukupolvi on ollut (ks. myös Ziehe 1991, 28). McClelland lainaa Parsonsin terminologiaa, jonka mukaan kehittyneitä maita luonnehtivat suoritusnormit (*achievement norms*), kun puolestaan kehitysmaita kuvaavat saatuihin ansioihin perustuvat normit (*ascriptive norms*). Yleisesti ajatellaan, että ihmisten asema määräytyy kehittyneissä maissa ennemminkin sen mukaan, mitä he osaavat tehdä (saavutettu asema/*achieved status*) kuin sen mukaan, mitä he ovat (valmiina saatu asema/*ascribed status*). (McClelland 1961, 16–17; 183.) Taloudellisesti kehittyneissäkin maissa esimerkiksi peritty asema voi kuitenkin olla merkittävämpi kuin henkilökohtaisesti saavutettu asema. McClelland mainitsee tästä esimerkkinä Iso-Britannian (mt., 183).

McClellandin käyttämä *achieving society* -termi tarkoittaa yhteiskuntaa, jossa statuksen saavuttaminen perustuu henkilökohtaiseen suoritukseen (*achieved status*) eikä niinkään ennalta saavutettuun statukseen (*ascribed status*). Suoritusyhteiskunnassa on siis erityisen paljon korkean suoritusmotivaation omaavia ihmisiä. McClellandin termi *ascriptive society* tarkoittaa puolestaan yhteiskuntaa, jossa aseman saavuttaminen perustuu ennalta saatuun (esimerkiksi perittyyn) statukseen.

Suoritusuuntautuneisuus painottuu McClellandin (1961, 104) mukaan enemmän menestyksen esteiden raivaamiseen erityisten keinojen avulla kuin päämäärään itseensä ja sen haluamiseen. McClellandin mukaan maat, jotka menestyvät taloudellisesti, kantavat huolta eteenpäin pääsemisestä ja painottavat kovaa työtä keinona sen saavuttamiseksi. Menestyneissä yhteiskunnissa painotetaan McClellandin mielestä enemmän keinoja kuin itse päämäärää. Myös Sennett (2002, 85–86) kuvaa maailmaamme paikaksi, joka pursuaa keinoja, mutta jossa tavoittelemamme päämäärät ovat meille epäselviä. Mitä enemmän traditionaalista ajattelusta on siirrytty joukkoviestimissä esiintyvän julkisen mielipiteen suuntaan, sitä menestyneemmästä yhteiskunnasta on kyse. (McClelland 1961, 190–192.) Julkisen mielipiteen auktoriteettiin luotetaan eniten yhteiskunnissa, joista on tullut toisista ohjautuvia siinä mielessä, että ne luottavat julkisen mielipiteen tuomiin sanktioihin (enemmän kuin traditionalisiin) käytöksen säätelijöinä ja uusien sosiaalisten normien luojina (McClelland 1961, 196; vrt. Riesman 1953, 9). Useat McClellandin kuvaamista menestyneen yhteiskunnan tunnusmerkeistä pätevät myös tämän päivän kilpailussa paikasta työmarkkinoilla. Aikamme pärjäävät yksilöt osaavat myös huomioida muiden näkemyksiä ja kuunnella joukkoviestimien viestejä suunnitellessaan omaa elämäänsä (vrt. Jallinoja 2000, 229; Riesman 1953).

McClellandin (1961, 192) mukaan ihmiset ovat taloudellisesti kehittyneissä maissa harjaantuneita kiinnittämään huomiota siihen, mitä muut ihmiset sanovat median välityksellä. McClellandin ajatus muiden mielipiteitä kuuntelevista ihmisistä perustuu siihen sosiaalisen luonteen tyyppiin, jota David Riesman (1953, 9) nimittää toisista ohjautuvaksi (*other-directed*). Nämä yksilöt ovat herkkiä muiden odotuksille ja toiveille (Mikkola 2003, 67). Amerikkalainen Riesman pyrki 1950-luvulla ymmärtämään aikaansa yhteiskuntaan kiinteitä tuottavien, sosiaalisten luonnetyyppien avulla. Ries-

manin mukaan traditiot ohjasivat ihmisten käyttäytymistä esimoderneissa yhteiskunnissa. Perinteistä ohjautuva (*tradition-directed*) sosiaalinen luonnetyyppi sai kuitenkin antaa tilaa sisältä ohjautuvalle (*inner-directed*) luonnetyyppille. Sisältä ohjautuvaa sosiaalista luonnetyyppiä luonnehti taipumus yleistettyjen päämäärien sisäistämiseen aikaisessa elämän vaiheessa. Tämän sosiaalisen luonnetyyppin kilpailijaksi tuli myöhemmin toisista ohjautuva (*other-directed*) sosiaalinen luonnetyyppi. (Riesman 1953, 9; 31.) Riesmanin ajatus on, että niin perinteistä kuin sisältä ohjautuvien ihmisten toiminta nojaa autoritaarisin lähteisiin. Toisista ohjautuvan ihmisen toimintaa ei ohjaa edellisten tavoin auktoriteetti. Hän kyllä hankkii vihjeitä mediasta ja vertaisiltaan sosiaalisesti hyväksytyyn toimintaan, mutta toisista ohjautuva ihminen tekee muita enemmän myös yksilöllisiä valintoja. (Ketokivi 2002, 56.)

McClelland (1961, 201–202) päätteli tutkimuksessaan, että koska suoritusmotivaatioilla ja toisista ohjautuvuudella oli yhteys taloudelliseen kasvuun eikä niiden välillä ollut selvää yhteyttä, vaikuttavat ne ilmeisesti yhdessä huomattavasti yhteiskunnan taloudellisen kehityksen asteeseen. Hänen tutkimistaan maista yhtä lukuun ottamatta kaikki, joissa oli sekä korkea suoritusmotivaatio että korkea toisista ohjautuvuus, kehittyivät odotettua nopeammin vuosien 1925 ja 1950 välisenä aikana. Yhteiskunta, jossa on yleisesti korkea suoritusmotivaatio, tuottaa McClellandin mukaan yrittäjähenkilöitä ihmisiä, jotka puolestaan tuottavat taloudellista kasvua (mt., 206). Pärjäävätkö siten myös korkean suoritusmotivaation omaavat ja toisista ohjautuvat yksilöt paremmin kilpailussa työmarkkinoilla? Toisista ohjautuvuus merkitsee myös kilpailuyhteiskuntaan sopeutumista, koska kilpailuyhteiskunnassa joutuu arvioimaan itseään suhteessa kanssaihmiisi.

McClellandin teorialla on juurensa Riesmanin sosiaalisissa luonnetyypeissä. Riesman on puolestaan saanut jaotteluunsa vaikutteita Erich Frommilta ja tämän historiallisten muutosten muovaamista luonnetyypeistä. Toisista ohjautuvan luonnetyyppin luonnehdinnassa Riesman nojaa Frommin kuvaukseen kaupallisesta asennoitumisesta. (Riesman 1953, 173; Mikkola 2003, 69.) Fromm esitti jo 1940-luvun lopulla, että kaupallisesta asennoitumisesta oli tullut hänen aikansa vallitseva luonnetyyppi. Kaupallinen asennoituminen oli hänen mukaansa nykyaikaisen kapitalismin tuote. Kaupallisesti asennoitunut yksilö näkee itsensä Frommin mielestä hyödykkeenä. Menestys edellyttää kykyä myydä persoonallisuuttaan. (Fromm 1965 alkup. 1947, 82–85.) Frommin kaupallisesti asennoitunut ihminen on hieman yksinkertaistettumpi kuin Riesmanin toisista ohjautuva ihminen, jolla on vahvemmin myös oma tahto. Kaupallisella asennoitumisella Fromm ajatteli ihmistä, joka kokee itsensä hyödykkeeksi ja oman arvonsa vaihtoarvoksi. Hänen kykynsä ovat itsestä vieraantuneita hyödykkeitä. Kaupallisesti asennoituneen ihmisen mielestä tärkeintä ei ole itsensä toteuttaminen vaan kykyjensä myyminen. Hänen omanarvontuntonsa määrää se, mitä muut ajattelevat hänestä ja hänen sanomansa ympäristölle on: "Olen sitä mitä haluatte." (Fromm 1965 alkup. 1947, 87–88.) Ajasta, jolloin Fromm kirjoitti nämä sanat, on kulunut lähes kuusikymmentä vuotta, mutta paradoksaalista kyllä työnhaussa elävät edelleen pelisäännöt, joiden mukaan työnhakijoiden pitää olla sitä, mitä heiltä halutaan.

Fromm ei uskonut kaupallisen asennoitumisen jäävän pysyväksi tilaksi. Hän piti sitä ja omaa aikaansa siirtymävaiheena hitaasti etenevässä historiallisessa muutoksessa. Tulevaisuuden nouseva asennoitumistapa ei ollut Frommin mukaan ennalta määrätty. Se riippui ihmisen rohkeudesta olla oma itsensä ja elää itseään varten. (Fromm 1965, 280–281.) Fromm ennusti osaltaan individualisoitunutta aikaa. Ihminen on tähän päivään mennessä oppinut elämään itseään varten, mutta ei ole kuitenkaan vielä oppinut olemaan tarpeeksi rohkea ollakseen oma itsensä. Individualistinen yksilö peilaa edelleen itseään muiden yksilöiden sekä median kautta. Frommin kuvaama itsensä myymisen taito on nykyisessä kilpailuyhteiskunnassa mahdollisesti tärkeämpi kuin koskaan aiemmin. Kaikki eivät kuitenkaan tunne itsensä myymistä luontevaksi. Tutkimani nuoret ovat jopa hakeneet siihen apua alan asiantuntijoilta työnhakuun valmentavilta kursseilta. Itsensä markkinoimisen oppittelu ei kuitenkaan ole menestyksen tae.

Korkea suoritusmotivaatio ja toisista ohjautuvuus ovat ominaisuuksia, jotka ovat keskeisessä asemassa McClellandin (1961) kuvaamissa suoritusyhteiskunnissa (*achieving society*). Aion tarkastella haastattelemieni naisten resurssuja näiden taloudellisesti kehittyneitä yhteiskuntia kuvaavien resurssien avulla. McClellandin makrotason teorian avulla pystyn tarkastelemaan haastattelemieni naisten sopeutumista kilpailuyhteiskunnan vaatimuksiin. Tämä on mahdollista, koska naisten haastatteluissa nousi esiin samankaltaisia ominaisuuksia kuin McClellandin kuvaamissa suoritusyhteiskunnissa.

2.2 Riskien synnyttämä elämänhallinnan tavoittelu

Suorittamisen pakko saa ihmiset panostamaan yhä enemmän erilaisten resurssien keräämiseen. Siitä huolimatta menestys on epävarmaa. Tätä sopii kuvaamaan riskin käsite. Epävarmuus vahvistaa riskitietoutta, joka saa ihmiset varautumaan putoamiseen. Näin ovat ainakin useat tutkijat esittäneet (esim. Beck, Lash, Sennett, Ehrenreich). Jallinoja (2004, 94) havaitsi, että vuosituhannen vaihteessa nousi suomalaisessa mediassa lasten ja nuorten hyvinvoinnista kollektiivinen huoli, joka sai massailmiön luonteen. Vastaava kollektiivinen pelko on noussut myös nuorten ja erityisesti nuorten naisten työllistymisen ympärille. Työelämään siirtyvien kohdalla kollektiivinen pelko liittyy työttömäksi jäämiseen ja työelämän kovassa kilpailussa häviämiseen. Jallinojan (2004, 23) mielestä kollektiivisessa pelossa on pikemmin kysymys riskitietoisuudesta kuin riskien tai uhkien todellisesta lisääntymisestä. Riskitietoisuudessa on kysymys suhtautumistavasta, joka saa ihmiset näkemään yhä useammat asiat riskeinä (ks. Lash 2000, 48; Furedi 1997). Lash (2000, 52) nimittää lisääntyntä riskitietoisuutta refleksiiviseksi arvioinniksi. Hänen mukaansa refleksiivinen arviointi perustuu oleellisesti tuntemuksiin, mutta Jallinoja toteaa, että refleksiivinen arviointi pohjautuu monesti "objektiivisiin" arviointeihin. Tunnekuohon aiheuttavat siten tosiasialliset tiedot nuorten hankalasta työtilanteesta. (Vrt. Jallinoja 2004, 94–95.) Korkeasti koulutettujen nuorten työllistymistilanne on todellisuudessaakin huonontunut, kun yhä useammat käyvät kilpaa samoista työpaikoista (vrt. taulukko 1, s. 20).

Beckin (1995, 16–17) mukaan riskiyhteiskunnan käsite tarkoittaa modernin yhteiskunnan kehitysvaihetta, jossa sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit yhä useammin luistavat yhteiskunnan seuranta- ja turvallisuusinstituutioiden otteesta. Kyse on hänen mielestään siitä, että tietyistä teollisen yhteiskunnan piirteistä tulee ongelmallisia. Beck sanoo riskiyhteiskunnan syntyvän, kun ihmisten ja instituutioiden ajatuksia ja toimintaa hallitsevat yhä teollisen yhteiskunnan itsestäänselvytykset. Mielikuvat esimerkiksi ydinperheestä ja äitiydestä elävät yllättävän voimakkaina, vaikka todellisuus on jo toisen näköinen (vrt. Smart 2003; Katvala 2001). Yksilöllistymisprosessi merkitsee Beckin (1995) mukaan yhteiskunnan kollektiivisten merkitysten kuten luokkatietoisuuden ja edistysuskon hiipumista. Yksilöllistymisen eli individualisaation merkitys on kuitenkin muuttunut huomattavasti siitä, miten Simmel, Durkheim ja Weber määrittivät sen. Ero on Beckin mielestä siinä, että ihmisiä ei tänään vapauteta feodalismista teollisen yhteiskunnan maailmaan, vaan teollisesta yhteiskunnasta riskiyhteiskunnan pyörteisiin. Heidän on koko ajan kohdattava monia erilaisia, keskenään ristiriitaisia, yhtä aikaa globaaleja sekä henkilökohtaisia riskejä. (Mt., 19.) Yrittäjähenkisten ihmisten on helpompi kohdata näitä riskejä (vrt. McClelland 1961; Frank & Cook 1995).

McClellandin (1961) mukaan taloudellisesti kehittyneissä yhteiskunnissa on erityisen paljon yrittäjähenkisiä ihmisiä. Yrittäjähenkisen rooli vaatii taitoa tehdä päätöksiä epävarmoissa oloissa. Yrittäjä ottaa maltillisia tai laskelmoituja riskejä, joissa on mukana sekä taitoa että tuuria. (Mt., 206–207.) Frank ja Cook (1995, 117) esittävät, että talouksissa, joissa on enemmän riskinottajia, on myös enemmän kilpailua "voittaja saa kaiken" -markkinoilla. Ihmisillä on kuitenkin hyvin erilaisia suhtautumistapoja riskinottoon. Riskinottoa kaihtava ei pidä "voittaja saa kaiken" -markkinoille osallistumista yhtä puoleensavetävänä kuin riskeihin neutraalisti suhtautuva tai henkilö, joka pitää riskeistä. Kyky eliminoida riskejä saa kuitenkin myös riskinoton vastustajat hamuamaan "voittaja saa kaiken" -markkinoille (mt., 118). Riskiyhteiskuntaan pyritään sopeutumaan etsimällä elämänhallinnan keinoja. Työelämään siirryttäessä nämä keinot ovat vakuuksia, erilaisia resursseja, joita kerätään työnsaannin turvaamiseksi.

Vakuutusajattelu on Levitasin (2000) mielestä vastaisku riskille. Se neutraloi negatiivisia tapahtumia tarjoamalla vaihtoehdon. Riskin yleinen diskurssi tuo siten hänen mukaansa tulevaisuuden nykyisyyteen laskelmoimisen kautta. Riskejä ei haluta nähdä ulkoisina sosiaalisina prosesseina, vaan ennemmin yksilöllisen käyttäytymisen tuloksena. Ajatellaan, että koska riskejä ei voi poistaa, pitää pyrkiä kompensoimaan ne jollakin. (Mt., 200–202.) Beck-Gernsheim (2000, 62) on myös havainnut individualistuneen yhteiskunnan aiheuttaman lisääntyneen vakuutusajattelun. Hänen mukaansa ei ole sattuma, että *ehkäisy*-sanasta on tullut muoti- ja iskusana.

Kun elämä tuntuu olevan riskien kyllästävä, nuoret naiset pyrkivät minimoimaan riskejä suunnittelemalla, varmistelemalla ja keräämällä sekä henkilökohtaisia että sosiaalisia resursseja, toisin sanoen tavoittelemalla elämänhallintaa. Elisabeth Beck-Gernsheim (2000) pohtii, miten naiset ja miehet reagoivat lisääntyneeseen epävarmuuteen. Ajallemme ominainen individualismi tuottaa hänen mukaansa turvallisuuden

tavoittelua. Kun valtio ei enää pysty takaamaan turvallisuutta ja suojelemaan meitä riskeiltä, vaaroilta ja epävarmuudelta, täytyy riskejä pyrkiä itse ennalta ehkäisemään. Tulevaisuudesta pyritään saamaan ote suunnittelemalla. Elämästä tulee suunnittelu-projekti (*Planungsprojekt*), jonka päämääränä on tulevaisuuden kalkyloiminen ja kontrolloiminen. (Mt., 58–62.) Myös Giddensin (1991, 111–112) mukaan tulevaisuus pyritään valloittamaan riskien kalkyloimisella, kun riskeistä on tullut keskeisiä ja ne ovat syrjäyttäneet traditionaaliset ajattelutavat. Hänen mukaansa riskejä ei kuitenkaan ikinä voi täysin ennakoita, koska myös yhteiskunnissa, joissa riskit ovat suhteellisen tukahdutettuja, tapahtuu aina ennakoimattomia asioita.

Giddensin (1995, 86) mielestä suunnitelmat luovat kyllä tunnetta elämänhallinnasta, mutta mitä tehokkaammin me yritämme tulevaisuutta valloittaa, sitä enemmän yllätyksiä se tulee kasvoillemme sinkoamaan. Sennett (2002) näkee Giddensin tavoin, että tulevaisuutta ei näissä epävarmoissa oloissa pysty suunnittelemaan. Myös Bauman (2002, 166) sanoo, että mitä heikompi ote on nykyhetkestä, sitä vähemmän kyetään suunnittelemaan tulevaisuutta. Omassa tutkimuksessani suunnittelemisen lisääntyminen on kuitenkin tärkeä hypoteesi. Oletan, että suunnitelmia tehdään nimenomaan siksi, että nykyhetki ja erityisesti tulevaisuus ovat niin epävarmoja. Beck, Giddens ja Lash (1995, 8–9) myöntävät, että joudumme useimmilla elämänalueilla jatkuvasti laatimaan potentiaalisia tulevaisuuksia. He ovat kuitenkin sitä mieltä, että tällainen suunnittelu jo sinänsä voi estää niiden toteutumisen. Uusia ennakoimattomuuden alueita syntyy heidän mukaansa usein juuri pyrkimyksistä vaikuttaa tulevaisuuteen.

Sennett (2002, 11) sanoo, että aiempi sukupolvi rakensi itselleen selkeän elämäntarinan, jossa aika oli helposti ennakoitavissa. Nykyinen sukupolvi sen sijaan haluaa olla avoin muutoksille ja uskoo riskinottoon. Tästä huolimatta heitä kalvaa Sennettin mukaan jatkuva epävarmuus oman elämänhallinnan menettämisestä. Pelko hallinnan menettämisestä ulottuu paljon syvemmälle kuin vain työhön. Pelko liittyy siihen, että selviytyminen nykyisessä taloudellisessa järjestelmässä edellyttää sellaista elämäntapaa ja sellaisia toimia, jotka saattavat emotionaalisen, sisäisen elämän tuuliajolle (mt., 15). Beck, Giddens ja Lash (1995, 8) sanovat myös, että tulevaisuus muistuttaa nyt menneisyyttä vähemmän kuin koskaan. Tulevaisuus on heidän mielestään muuttunut eräissä perustavissa suhteissa hyvin uhkaavaksi.

Elämää pyritään kuitenkin hallitsemaan keräämällä itselle erilaisia resursseja. Naumaisen (2002, 56) mukaan koulutus on yksi näistä resursseista. Koulutus ei kuitenkaan ole riittävä resurssi, koska yhä useammat nuoret ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon. Sen lisäksi, että nykynuoret ovat koulutetumpia kuin aikaisemmat sukupolvet, he ovat myös atk- ja kielitaitoisia sekä yleisesti kansainvälisiä. He ovat hankkineet itselleen täydentäviä resursseja pärjätäkseen tiivistyvässä kilpailussa. Sennett (2002, 63) viittaa Bill Gatesin puheeseen, jossa tämä kehottaa jokaista asemoimaan itsensä mahdollisuuksien verkostoon sen sijaan, että jättäytyisi yhden työn vangiksi. Sennettin mukaan todelliset voittajat eivät kärsi elämän pirstoutuneisuudesta, vaan he nauttivat siitä, että voivat tehdä töitä monella rintamalla samanaikaisesti. Riippumatta siitä, ovatko nuoret "todellisia" voittajia vai pyrkivätkö he vain pysymään pinnalla, he joutuvat pitämään

lukuisia ovia avoinna varmistaakseen selustansa (vrt. Kasurinen 2000, 213). Jokisaari (2002, 68) sanoo, että sosiaaliset resurssit osaltaan mahdollistavat ja tukevat yksilön tavoitteellista toimintaa. Sosiaalinen pääoma muodostuu niistä resursseista, joita nuori voi saada omien tavoitteidensa toteuttamiseen kuulumalla sosiaaliin verkostoihin ja rakenteisiin.

Myös työnhaun kentällä toimimisen opetteleminen on työelämään siirtyville resurssi. Tutkimani nuoret ovat osallistuneet työnhakuun valmentaville kursseille ollakseen vahvemmalla yhä kovenevassa kilpailussa työpaikoista. Peavyn (2000, 15) mukaan ei kuitenkaan enää ole varmaa, ovatko asiantuntijat oikeassa, kun aiemmin yleisinä to- tuuksina pidetyt käsitykset paljastuvat ajasta ja paikasta riippuviksi sosiaalisiksi kon- struktioiksi. Beck-Gernsheim (2000, 63) on huomannut, että asiantuntijoita käytetään tästä huolimatta yhä enemmän elämän säätelyn apuna. Asiantuntijat kertovat oikean tien menestykseen myös työelämässä ja uralla. Asiantuntijoita tarvitaan, koska ajatus yhdestä koko elämän mittaisesta urasta on käymässä käyttökelvottomaksi (vrt. Sennett 2002, 7).

2.3 Perhe kilpailuyhteiskunnassa

Kilpailun kovenemisen seurauksena ihmiset joutuvat panostamaan entistä enemmän työhön. Tällä on merkittäviä seurauksia perheelle, joka joutuu kilpasille työn kanssa (vrt. Jallinoja 2000, 220; Hochschild 1997). Perhesosiologit ovat keskustelleet per- heinstituution merkityksestä kilpailuyhteiskunnassa (ks. mm. Hochschild 1997; Beck & Beck-Gernsheim 1995; 2002). Ulrich Beck (2002, 203) kutsuu perhettä zombie -kategoriaksi, eläväksi kuolleeksi. Judith Stacey (1996, 49) mielestä voimme todella sanoa perheen kuolleen, mikäli pidämme perheenä modernia perhejärjestelmää, jossa mies on elättäjä ja nainen kotiäiti. Idea tästä perhetyypistä tuntuu kuitenkin elävän sit- keänä.

Työnhaun ja etenkin nuorten naisten työnhaun ympärille on nousemassa vastaava pel- lon ilmapiiri kuin minkä kollektiivinen huoli perheen sekä lasten ja nuorten hyvin- voinnista aiheutti vuosituhannen vaihteessa (Jallinoja 2004, 94–95). Toisaalta pelko liittyy siihen, että nuoret naiset eivät saa työtä, koska he ovat parhaassa synnytyksiässä. Toisaalta pelko liittyy Jallinojan kuvaamaan huoleen perheestä. Naisten työssäkäynti nähdään uhkaksi perheelle sekä perheen perustamisen lykkääntymisenä ja sen myötä lisääntyneenä lapsettomuutena että työssä käyvien äitien lasten pahoinvointina.

Barbalet (2001) sanoo, ettemme pelkää, koska olisimme uhattuja; me tunnemme it- semme uhatuiksi, koska me pelkäämme. Barbalet puhuu kollektiivisesta, sosiaalisesta pelosta, joka syntyy, kun suuri joukko ihmisiä pelkää samaa asiaa. (Ks. mt., 155; 158– 160.) Taustalla elää myös pelko siitä, että lapsia ei voikaan enää saada, jos lasten hankkiminen siirtyy kovin pitkälle. Negatiivisen lopputuloksen odotus altistaa Barba- letin mielestä pelolle (mt., 155). Suomalaisessa mediassa jatkuvasti esiintyvät uhkaku- vat nuorten (naisten) huonosta työllistymisestä tekevät työelämään siirtymässä olevien

naisten tuntemuksista ambivalentteja ja alttiita ulkopuolisille vaikutteille. Lisääntyneen kilpailun myötä nuoret naiset ovat alkaneet pohtia lasten hankkimisen optimaalista ajankohtaa. Onko perheelle aikaa lainkaan, kun joutuu kamppailemaan paikastaan työmarkkinoilla?

Jallinoja (1984) on hahmottanut kaksi perhemallia, familistisen ja individualistisen mallin, joiden avulla voimme yrittää hahmottaa aikamme perhekäsityksiä. Familistinen malli oli yleinen vähemmän kilpailua korostavassa yhteiskunnassa. Individualistinen perhemalli puolestaan on tullut yhä yleisemmäksi kilpailuyhteiskunnassa. *Familistisen perhemallin* mukaan ihminen rakastuu vain kerran elämässä, perhe-elämä alkaa avioliiton jälkeen ja avioliitto päättyy jommankumman puolison kuolemaan. Äidin tulisi mieluummin olla kotona lasten kanssa, mutta nykyään hyväksytään myös äitien työssä käyminen. *Individualistisen perhemallin* mukaan ihminen rakastuu todennäköisesti useita kertoja. Jotkut näistä rakastumisista päättyvät avioliittoon tai avoliittoon. Äitien ansiotyö on tärkeää, eivätkä lapset saa olla äidin menestyksen esteenä. Avioliittoa pidetään kasassa niin kauan kuin siinä vallitsee hyvä henki, mutta väkisin sitä ei kannata pitää pystyssä. Familistinen ja individualistinen perhemalli eivät välttämättä esiinny puhtaina tyyppinä, vaan lähinnä ihmisten mielissä olevina ideoina. (Mt., 55.) Familistinen perhemalli tuntuu sopivan huonosti nykyiseen kilpailuun ja menestystä painottavaan yhteiskuntaan (Jallinoja 2000, 219). Onko työelämään siirtyvien naisten elämässä tilaa perheelle vai vievätkö yksilölliset tarpeet voiton?

Erityisesti naisten elämä on Elisabeth Beck-Gernsheimin ja Ulrich Beckin (2002) mukaan muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana vahvasti yksilöllisemmäksi. Naisia ei enää määritellä perheen perusteella yhtä paljon kuin aiemmin eikä miehiä nähdä automaattisesti perheen elättäjinä. Naisten vapaus toteuttaa itseään on lisääntynyt, mutta samalla heidän elämästään on tullut huomattavasti epävarmempaa ja riskialttiimpaa. (Mt., 55–56.) Bauman (2002, 81) esittää, että yksilöiden on notkean modernin aikana itse kannettava vastuu valinnoistaan, koska yhteiskunta ei heitä pelasta. Mahdollisuuksia on kuitenkin tuskallisen paljon (mt., 78; Sennett 2002). Naisille avautuneet mahdollisuudet koulutuksessa ja työmarkkinoilla merkitsevät sitä, että heidän vastualueensa on laajentunut perheen lisäksi muillekin sektoreille. He ovat jatkuvassa ristipaineessa perheen ja työn yhteensovittamisen välillä (Jallinoja 2000; Hochschild 1997).

Beck-Gernsheim ja Beck (2002, 59) toteavat, että nykyisten nuorten naisten ja heidän vanhempiensa, etenkin äitiensä elämäntien välillä on suuri kuilu. Nuoret naiset joutuvat suunnittelemaan oman elämänsä projektin ilman tukea aiemmista malleista. Aiempien mallien puuttuessa he joutuvat itse etsimään omat henkilökohtaiset ratkaisunsa. (Beck & Beck-Gernsheim 2002, 59, 67.) Paradoksaalista kyllä yksilöllistyneen ajan ratkaisut eivät kuitenkaan näytä niin omaperäisiltä ja yksilöllisiltä. Aiempien mallien puutteessa nuoret kääntyvät vertaistensa puoleen ja hakevat hyväksyntää tekemällä samankaltaisia ratkaisuja kuin muut ikäisensä (vrt. Riesman 1953). Nykynuorten elämäntien koostuu samoista elementeistä kuin aiempienkin sukupolvien, mutta ajoitukset ja rakenteet ovat muuttuneet. Sennettin (2002, 8) mukaan tässä lyhyt-

jänteisessä maailmassa, jossa ei pysty rakentamaan aiemman varaan, on vaikea edes tavoitella pitkäjänteisiä päämääriä.

Yksilöllistymisen myötä nuoruusvaihe on pidentynyt (Wyn & White 1997, 15; Galland 1995, 19). Myös kilpailuyhteiskunnan luomat työelämään pääsemisen ja työelämässä menestymisen paineet pidentävät nuoruusvaihetta, jossa ei ole tilaa lapsille. Yhä useammat nuoret sanovat, etteivät he aio perustaa perhettä ennen 30. ikävuottaan (Jallinoja 2000, 66). Haluttomuutta kiirehtiä aikuisuuteen voi Raitasen (2001, 206) mukaan tarkastella vapauden ihannoimisena vastuuntunnon kustannuksella. Nuorten halua säilyttää vapautensa voi selittää Jallinojan (1991) kuvaamalla vastuullisen vapauden käsitteellä. Nuoret suorittavat nykyään opintonsa ensin ja yrittävät päästä kiinni työelämään ennen kuin he perustavat perheen (Paajanen 2002). Nuoret eivät siis halua holtitonta vapautta vaan he selittävät vapauden tarpeen rationaalisuutta sillä, että opinnot on saatava päätökseen ja talous kuntoon ennen kuin lasten hankkiminen on mahdollista (ks. Jallinoja 1991, 203–207; Paajanen 2002).

Perheen perustamisesta on tämän myötä tullut nuorille yksi projekti muiden projektien joukossa (Ziehe 1991, 98; Salmela-Aro ym. 2002, 84). Lasten hankkiminen, mikä ennen oli mitä spontaanein asia, on Beck-Gernsheimin ja Beckin (1995, 112) mielestä muuttunut kovin monimutkaiseksi. Heidän mukaansa niin kutsuttu uusi nainen kyseenalaistaa ja problematisoi kaiken, minkä tekee. Perhe-elämän alueella pitkän tähtäimen suunnitelmien puute (*"no long term"*) tarkoittaa Sennettin (2002, 22) mukaan, ettei saa pysähtyä paikoilleen, sitoutua mihinkään eikä tehdä uhrauksia. Onko työelämään siirtymässä olevien naisten perheen perustamisen myöhentämisessä kuitenkin kyse siitä, että he kaihtaisivat vastuunottamista eivätkä halua tehdä uhrauksia vai tuntevatko he olevansa työelämän kilpailun pakottamia lasten hankkimisen siirtämiseen?

Arlie Russell Hochschildin (1997) mukaan työ asetetaan usein etusijalle, vaikka perhettä jo olisikin. Hochschild väittää työstä tulleen perhettä tärkeämpi sisällöntuoja elämässä. Hochschild tutki amerikkalaisen yrityksen työntekijöitä ja havaitsi, että he tekivät kovasti ylitöitä yrityksen perheystävällisestä politiikasta huolimatta. Yhdysvalloissa ylitöitä tehdään huomattavasti enemmän kuin Suomessa, mutta myös Suomessa erityisesti pienten lasten isät tekevät paljon ylitöitä (Julkunen & Nätti 2002, 245). Hochschild halusi ymmärtää, miksi ylitöitä tehtiin systemaattisesti siitä huolimatta, että yritys ainakin teoriassa antoi mahdollisuuden joustaviin työaikoihin ja työaikojen lyhennyksiin. Vaikka osittaiseksi syyksi paljastui esimiesten nuiva suhtautuminen joustaviin työaikoihin, syytä oli myös työntekijöissä itsessään. Hochschildin mukaan he tunsivat työn perhe-elämää palkitsevammaksi ja viihtyivät siksi töissä usein jopa paremmin kuin kotonaan. Yhä useammin koti ei ollut paikka, jossa rentoutua, vaan se oli toinen työ. Lastenhoidosta oli Hochschildin mukaan muodostunut kolmas työ näiden kahden muun työn rinnalle. Työpaikalla sen sijaan olivat kaverit ja sosiaalinen elämä. Tämän perusteella Hochschild esittää, että työstä on tullut yhä useammalle ikään kuin koti ja kodista työpaikka.

Hochschildin tutkiman Amercon (peitenimi) työntekijät olivat kuitenkin pääsääntöisesti pitkäaikaisissa työsuhteissa. Suuri osa hänen haastattelemistaan henkilöistä oli työskennellyt saman yrityksen palveluksessa jopa useita vuosikymmeniä. Nykyinen työelämä ei kuitenkaan Sennettin (2002, 7) mukaan tarjoa turvallista keskiötä, jonka ympärille voi rakentaa identiteetin. Myös Räsänen (2000, 231) sanoo, että pysyväisluonteiset palkkasuhteet, jotka ovat toimineet modernin, perhekeskeisen elämän tukipilareina, ovat hyvää vauhtia katoamassa länsimaiselta valtaväestöltä. Työpaikan koitoisuus ei välttämättä ole enää yhtä ehdotonta, jos työsuhteen jatkuminen on alituisesti vaakalaudalla. Tuleeko sekä kodista että työstä stressaavia paikkoja työelämän muuttuessa yhä epävarmemmaksi vai voiko perheen arvo korostua, kun työpaikalla ei voida rentoutua? Tuleeko perheestä ja ystävyysuhteista elämän ainoat tukipilarit, kun työelämä on niin epävarmaa?

Baumanin (2002, 178) sanoin työ on saanut valtaosaltaan esteettisen merkityksen. Sen oletetaan edelleen tuovan Hochschildin kuvaamalla tavalla tyydytystä sekä itsessään että välineenä, mutta työn tultua epävarmaksi se ei tarjoa perheen kaltaista turvaa ja jatkuvuutta. Avioerojen lisääntymisen myötä perhekään ei välttämättä takaa jatkuvuutta. Traditioiden hälventyessä pelko yksin jäämisestä toisaalta myös lisää parisuhteen ja perheen merkitystä (ks. Beck & Beck-Gernsheim 1995, 29–33).

Jallinoja (2004) on analysoinut perhekeskustelua suomalaisessa mediassa ja todennut, että keskustelu perheestä on noussut yksilöllistymistavoitteiden rinnalle. Jallinoja vertaa suomalaisessa mediassa käytyä julkista keskustelua Hochschildin (1997) tutkimukseen ja löytää niistä paljon yhtäläisyyksiä. Hänen mukaansa suomalaisessa mediassa alkoi suurin piirtein vuoden 1999 loppupuolella ennennäkemättömän laajaksi paisunut keskustelu perheestä. Analysoimistaan Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksista Jallinoja saa kuvan, että perhe on Suomessa politisoitumassa toden teolla. Suurin osa kirjoittajista on lasten kotihoidon kannattajia, ja lasten kotihoidon arvostusta peräänkuulutetaan. Muutospaineita asetetaan myös työnantajille, ammattijärjestöille ja kirkolle. Perheestä on tullut suuri kysymys, joka on muuttanut ymmärrystä perheestä käänteentekevällä tavalla. (Jallinoja 2004, 84–97.) Elisabeth Beck-Gernsheim (2000) vastaa teoksessaan *Was kommt nach der Familie?* kysymykseen, mitä perheen jälkeen tulee, että perheen jälkeen tulee toisentyypinen perhe. Perhe ei ole hävinnyt mihinkään, mutta se on muuttanut muotoaan. Näkyykö yleistynyt julkinen keskustelu perheestä myös työelämään siirtyvien naisten perheen perustamisen suunnitelmissa vai viekö kamppailu työpaikoista voiton?

3. Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni empiirisen osuuden aloitin osallistumalla Helsingin yliopiston rekrytointipalveluiden kursseille. Ura- ja rekrytointipalveluiden toiminta korkeakouluissa ja yliopistoissa alkoi vuosina 1994–1995 opetusministeriön rahoituksella, ja niiden tehtävänä on edistää yliopisto-opiskelijoiden työllistymistä. Toiminta keskittyy pääasiallisesti uranvalintaan liittyvään neuvontaan, erityisesti työelämätiedottamiseen ja työllistymisvalmiuksia edistävään koulutukseen. Lisääntyvä kansainvälistyminen sekä muutokset koulutuksen ja elinkeinoelämän suhteissa ovat Lairion ja Puukarin (2000) mukaan asettaneet haasteita, joihin yliopistot ovat reagoineet kehittämällä työelämään liittyviä palveluita. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden käsityksiä tulevista työmahdollisuuksista ovat rajoittaneet tiedon, kokemuksen ja kontaktien puute yliopiston ulkopuoliseen työelämään. Rekrytointipalvelut painottavat toiminnassaan ohjausta, joka tukee työllistymistä ja oman osaamisen markkinointia. (Lairio & Puukari 2000, 161–166.)

Helsingin yliopiston rekrytointipalvelut järjestävät sekä työhaastatteluun valmentavia että työhakemuksen ja ansioluettelon kirjoittamiseen painottuvia kursseja. Osallistuin vuoden 2002 aikana yhteensä kuudelle kurssille, joista viisi painottui hakemuksen ja ansioluettelon tekemiseen ja yksi työhaastatteluun valmentautumiseen. Näiltä kursseilta sain havainnointiaineistoa pääaineistoni eli haastatteluiden pohjaksi. Kyseisiltä kursseilta tavoitin myös haastateltavani. Tutkimuksen pääaineisto koostuu kymmenestä teemahaastattelusta sekä kahdesta ryhmähaastattelusta, joista toisen tein miehille. Teema- ja ryhmähaastatteluiden tueksi tein myös yhden asiantuntijahaastattelun. Pääaineistoni lisäksi olen kerännyt 430 kirjoituksesta koostuvan lehtiaineiston elokuusta 2001 tammikuun loppuun 2003.

Vaikka suurin kiinnostuksen kohteeni oli nuorten naisten työllistyminen sekä heidän kokemuksensa ja ajatuksensa tietyssä elämän murrosvaiheessa, toivoin vertailun vuoksi saavani myös miespuolisia haastateltavia. Heitä oli kuitenkin vaikea tavoittaa. Osallistumillani kursseilla oli yhteensä 34 osallistujaa, joista viisi eli noin 15 prosenttia oli miehiä. Näistä viidestä miehestä ainoastaan kolme vastasi kohderyhmääni. Kaiken kaikkiaan vuonna 2002 järjestetyille kursseille osallistuneista 73 prosenttia ja vuonna 2003 osallistuneista 80 prosenttia oli naisia (Helsingin yliopiston rekrytointipalvelut). Yritin tavoittaa miespuolisia työnhakijoita Helsingin kauppakorkeakoulun rekrytointipalveluiden kautta, mutta kauppakorkeakoulussa oltiin poikkeuksellisesti suunnitelmassa vain naisille suunnattua kurssia, koska siellä oltiin huolestuneita naisten lisääntyneestä työttömyydestä. Näistä käytännön syistä päätin tarkastella nimenomaan naisten kokemuksia vertailematta niitä sen suuremmin miesten tunnelmiin samassa elämänvaiheessa. Kauppakorkeakoulun huoli naisekonomien lisääntyneestä työttömyy-

destä sekä naisten aktiivisuus työnhakuun valmentavien palveluiden käyttäjinä ovat sinällään jo mielenkiintoisia ilmiöitä. Ne ovat esimerkkejä naisten tilanteesta työelämään siirtymisen vaiheessa. Miksi naiset tuntevat tarvitsevansa valmennusta työnhakuun tai miksi he ovat miehiä aktiivisempia osallistujia erilaisille kursseille yleensäkin? Onko naisten helpompi turvautua ulkopuoliseen apuun?

Perehdyn tässä tutkimuksessa naisten kokemuksiin tietystä elämän siirtymävaiheesta. Lähestymistapani on kvalitatiivinen enkä pyri yleistämään aineistoani koskemaan kaikkia nuoria tai edes kaikkia korkeasti koulutettuja nuoria naisia. Tutkin sitä orientaatiota, joka näiden naisten kohdalla tulee esiin. Haastatellut naiset ovat keränneet itselleen erilaisia resursseja pärjätäkseen yhä kovenevassa kilpailussa työpaikoista. Samalla he pyrkivät löytämään ihanteellisen ajankohdan perheen perustamiselle. Berger ja Luckmann (2000, 32) kirjoittavat, että tässä työn maailmassa toimintaa ohjaavat pragmaattiset motiivit, ja tarkkaavaisuuttamme säätelee pääasiassa se, mitä olemme tekemässä, mitä olemme tehneet ja mitä suunnittelemme tekevämme. Olen kiinnostunut siitä, mitä haastateltavat ovat tehneet, mitä he ovat tekemässä ja mitä he suunnittelevat tekevänsä. Oman todellisuutensa kuvaajina he ovat parhaita mahdollisia asian tuntijoita (vrt. Spradley & Mann 1975, 15).

3.1 Havainnointi ja haastateltavien hankkiminen

Tavoitin tutkimustani varten haastattelemani naiset Helsingin yliopiston rekrytointipalveluiden järjestämiltä työnhakuun valmentavilta kursseilta. Kursseilla opeteltiin konkreettisia työnhaun taitoja, mutta kurssit keskittyivät kuitenkin ennen kaikkea opiskelijoiden kannustamiseen, omien vahvuuksien kartoittamiseen sekä itsensä markkinoimisen opettamiseen. Kursseilla pyrittiin saamaan kurssilaiset ymmärtämään, mitä vahvuuksia he ovat saaneet kaikesta siitä, mitä he ovat tähänastisessa elämässään tehneet. Heidä pyydettiin hahmottamaan, missä kaikessa he ovat olleet mukana ja kartoittamaan sen perusteella omat vahvuutensa. Kurssilaisia kehoitettiin myös pohtimaan laajaa kontaktiverkostoa, joka heille on muodostunut erilaisista yhteyksistä, ja hyödyntämään sitä työnhaussa. Tämä on sitä sosiaalista pääomaa, joka auttaa työnhaussa (vrt. Jokisaari 2002). Jokisaari ja Nurmi (2003) kirjoittavat, että omalla aktiivisuudella ei loppujen lopuksi ole työllistymisessä yhtä suurta merkitystä kuin sosiaalisilla verkostoilla. Heidän mukaansa pelkän oman aktiivisuuden korostaminen ammatillisessa liikkuvuudessa saattaa lisätä turhautumista, koska tulkinta ei vastaa todellisuutta eikä työnhakijoiden kokemuksia.

Olin tehnyt lomakkeen, jossa kysyin kurssilaisten henkilötietoja sekä suostumusta haastatteluun (ks. liite 2, s. 136). Osallistuva havainnointi kursseilla oli tutkimukseni kannalta hyvä lähtökohta ennen kaikkea siksi, että työnhaun kenttä tuli tutuksi ja tapasin lukuisia työtä hakevia nuoria. Erityisen hyväksi kursseille osallistuminen osoittautui haastattelujen luottamuksellisuuden kannalta. Kursseilta tavoittamani haastateltavat rajasin alle 30-vuotiaisiin, jotka olivat joko siirtymässä työelämään tai vähintään aloittelemassa graduaan. Huomasin, että työttömänä olleet eivät halunneet tulla haas-

tatteluun. Tämä osoittanee, että haastatteluun tulivat mielellään ne, joilla oli elämä melko hyvässä järjestyksessä. Matti Kortteinen (1982, 113) puhuu kirjassaan *Lähiö – tutkimus elämäntapojen muutoksesta* haastattelujen alussa olevasta onnellisuusmuurista. Hänen mukaansa haastattelijaa vierastetaan niin kauan kuin haastattelija on vieras ja hänelle esitetään vain se, mitä halutaan eli onnellisuusmuurin julkisivu. Minun kohdallani onnellisuusmuuri tuntui tulevan vastaan siinä, että hieman huonommassa tilanteessa olevat eivät edes suostuneet haastateltaviksi. Se, että olin tavannut haastateltavani jo aiemmin sekä sama ikä ja elämäntilanne tuntuivat auttavan onnellisuusmuurin raottamista haastattelutilanteissa (vrt. Assmuth 1997, 163).

3.2 Haastateltavat teema- ja ryhmähaastatteluissa

Rekryointipalveluiden kurssien kautta päädyin tekemään teema- ja ryhmähaastattelun kymmenele 23–27-vuotiaalle naiselle. Lisäksi tein kaksi ryhmähaastattelua, joista toiseen osallistui neljä jo aiemmin haastattelemiani naista ja toiseen kolme 23–29-vuotiaasta miestä. Kaikki haastateltavat olivat lapsettomia. Käytän pääaineistona naisten haastatteluita, koska ne muodostavat monipuolisemman kokonaisuuden. Sain miehille tekemästäni ryhmähaastattelusta kuitenkin tukea analyysilleni. Näiden haastattelujen lisäksi olen tehnyt yhden asiantuntijahaastattelun, jossa haastattelin työnhakuun valmistavia kursseja vetänyttä naista.

Haastattelemiani joukko on monin tavoin valikoitunut. He ovat kaikki yliopistop opiskelijoita; he ovat hankkineet apua työnhakuun osallistumalla työnhakuun valmistaville kursseille ja heillä on kaikilla elämä suhteellisen hyvällä mallilla. Haastateltavat ovat siten elämässään melko hyvin pärjääviä ihmisiä, joilla ei ajoittaisesta elämäntilanteeseen liittyvästä ahdistuksesta huolimatta ole suurempia ongelmia elämässään. Haastattelemiani naisten joukko koostui sattumalta pääasiassa parisuhteessa elävistä heteroseksuaaleista. Perheen muodot ovat luonnollisesti paljon tätä moninaisemmat, mutta tässä tutkimuksessa annan äänen haastattelemilleni henkilöille ja kerron heidän perhekäsityksistään.

Teema- ja ryhmähaastattelut

Teema- ja ryhmähaastatteluilla on oma paikkansa tutkimuksessani. Teema- ja ryhmähaastatteluita tehdessäni minulle oli eduksi sama sukupuoli, ikä sekä samankaltainen elämäntilanne kuin haastateltavillani. Lisäksi se, että olimme jo tavanneet aikaisemmin rekryointipalveluiden kursseilla, edesauttoi yhteyden saamista heihin. Tämän ansiosta sain uskoakseni luotua heihin luottamuksellisen suhteen. Laura Assmuth (1997, 163) huomasi tehdessään kenttätöitä Sardiniassa, että sama ikä ja samankaltainen elämäntilanne auttoivat häntä ymmärtämään haastateltaviaan. Hän huomasi jakavansa haastateltavien kanssa saman ikäspesifin ymmärryksen, joka ei ollut riippuvainen kansallisuudesta. Omat haastateltavani ovat lisäksi eläneet kanssani samassa kulttuurisesta kontekstista, joten tuntui helpolta luoda heihin yhteys. Kysyessäni haasta-

teltavilta lupaa nauhoittaa haastattelun kerroin heille, ettei kukaan muu kuin minä tulisi kuuntelemaan niitä.

Haastatteluiden pääteemat olivat 1) opinnot ja koulutus, 2) muunlaisten meriittien kerääminen eli erilainen harraste-, kurssi- ja järjestötoiminta, 3) työnhaku, 4) työ, 5) perhe sekä 6) työn ja perheen yhdistäminen. Näiden teemojen alle olin valmistellut melko tarkan haastattelurungon, jota noudatin enemmän tai vähemmän tarkasti haastateltavasta riippuen (ks. liite 3, s. 137). Haastattelutilanteet kestivät 1,5–2,5 tuntia, ja ne olivat erittäin miellyttäviä, vaikkakin hyvin erilaisia. Teemahaastattelut olivat onnekseni myös haastateltaville myönteinen kokemus. Jokainen heistä sanoi, että tilanne oli ollut mukava ja että oli ollut hauskaa pohtia omia ajatuksiaan tarkemmin jonkun asiasta kiinnostuneen kuunnellessa. Tein haastattelut pääosin haastateltavieni kotona. Haastatellut naiset ottivat minut vieraanvaraisesti vastaan. Koti kertoo ihmisestä paljon, ja kodin näkeminen toi haastatteluihin syvyyttä. En usko, että näin lyhyessä ajassa on mahdollista saada selville kaikkea, mitä haastateltavat ajattelevat, mutta huomasin jo teemahaastatteluissa, että haastateltavani olivat välillä tulleet puhuneeksi sellaista, mitä he eivät olleet aiemmin ilmaisseet ääneen.

Asiantuntijahaastattelu

Saadakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan tutkimastani ilmiöstä haastattelin teema- ja ryhmähaastatteluiden lisäksi yhtä asiaan vihkiytynyttä henkilöä, joka oli työnhakuun valmentavia kursseja vetänyt nuorehko nainen. Tämä haastattelu oli myös teemahaastattelu, mutta sen painotus oli enemmän työelämän puolella (ks. liite 7. asiantuntijahaastattelun runko, s. 146). Nuoren perheellisen naisen puheessa nousi kuitenkin luontevasti esille myös työn ja perheen yhdistämisen problematiikka. Hän esitti omia mielenkiintoisia näkemyksiään tämänhetkisestä työnhaku- ja työllisyystilanteesta. Tätä haastattelua en analysoi muiden haastatteluiden tavoin, vaan käytän sitä analyysini tukena.

Naiset ryhmässä

Ennen naisten ryhmähaastattelua olin lähettänyt neljälle haastatteluun tulevalle naiselle artikkelinipun, joka koostui pääosin Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksista, ja pyytänyt heitä lukemaan ne läpi ennen haastattelua. Lisäksi pyysin heitä etsimään kahden haastattelua edeltävän sunnuntain Helsingin Sanomista työpaikkailmoituksen työstä, jota he voisivat kuvitella hakevansa.

Käytin haastattelemieni naisten valitsemaa työpaikkailmoitusta pienenä lisäaineistona hahmottaakseni, kuinka realistisia haastateltavieni toiveet hyvästä työpaikasta ovat. Soitin niihin organisaatioihin, joissa nämä avoinna olevat työpaikat olivat ja kysyin heiltä, minkälainen henkilö haastateltavieni valitsemiin töihin lopulta valittiin.

Koska pohja minun ja haastateltavien väliselle luottamukselle oli luotu jo teemahaastatteluisissa, ryhmähaastattelusta tuli erityisen intensiivinen ja vapautunut. Luottamuksellisuuden ja avoimuuden lisäämiseksi kerroin ennen ryhmähaastattelua haastateltavilleni myös omasta tilanteestani (vrt. esim. Assmuth 1997; Kortteinen 1992, 37–39). Tämä tuntui erityisen luontevalta, koska olimme minun kotonani.

Haastateltavieni keskinäinenkin keskustelu toimi hyvin ja saatoin suurelta osin pysytellä sivussa ja seurata heidän välistä keskusteluaan. Haastateltavat tunsivat ryhmähaastattelussa voimakasta yhteenkuuluvuutta, vaikka eivät olleet tavanneet toisiaan aiemmin. Luottamuksen nopeaa syntymistä saattoi edesauttaa se, että naiset olivat jo ennen haastatteluaan tulemistakin luoneet jonkinlaisen "samassa veneessä" olemisen tunteen lukemalla kirjoituksia, joiden mukaan me nuoret naiset olemme työhäussa samanlaisessa tilanteessa (vrt. Jallinoja 2004, 94–95). Yhteenkuuluvuuden tunnetta lisäsi se, että he eivät nähneet itseään työttömiksi jäävinä tai syrjittyinä henkilöinä, vaan he uskoivat pärjäävänsä sekä työhäussa että elämässä yleensäkin. Jallinoja kuvaa teoksessa *Moderni säädyllisyys* (1997, 74–75) lukijoiden julkkisten kanssa tuntemaa yhteisyyden tunnetta. Hän kutsuu tätä "kohtalonyhteydeksi". Haastattelemani naiset tunsivat välillään Jallinojan kuvaaman kaltaisen kohtalonyhteyden, koska olivat toistuvasti lukuineet mediasta nuorten naisten työelämään siirtymiseen liittyvistä ongelmista, jotka olivat heillekin tuttuja.

Saattaa olla, että he samasta syystä kertoivat minullekin avoimesti ajatuksistaan. Olinhan tutkijan roolista huolimatta myös "samassa veneessä". Sain jälkikäteen kahdelta heistä sähköpostia, joissa he ihmettelivät, miten ventovieraiden ihmisten välille saattaa syntyä luottamus niin nopeasti. Leena vastasi ryhmähaastattelussa olleille lähettämäni kiitosviestiin näin:

Hei Maija!

Kiitos vain itsellesi emännöimisestä! Oli tosi kivaa olla luonasi, en olisi uskonut, että ryhmähaastattelu voi olla noin mukavaa. Puhuimme matkalla Saaran kanssa, että on uskomatonta, miten täysin tuntemattomien ihmisten välille syntyi luottamus noin nopeasti. Varmasti osa kiitoksesta kuuluu sinullekin, kun annoit meille tilaa tarpeeksi.

Menestystä graduntekoon ja valoista kevättä sinullekin!

Terkuin Leena :)

Ryhmähaastattelulla on Sulkusen (1990, 264) mielestä tiettyjä etuja muihin vapaa-muotoisiin haastattelutyyppisiin verrattuna. Haastattelija vaikuttaa teemahaastattelussa helposti liikaa siihen, mitä asioita tuodaan esille ja millä tavalla. Ryhmähaastattelu on erityisen hyvä tutkimusmenetelmä, kun ollaan kiinnostuneita haastateltavien mielihäpeistä ja kulttuurisista jäsenyksistä. Ryhmähaastattelun heikkoutena voidaan nähdä mahdollisuus, että keskustelu ajautuu tiettyyn suuntaan ja mielipiteet yhdenmukaistuvat haastateltavien kesken. Tehtyäni sekä teema- että ryhmähaastatteluja olen huomannut Sulkusen mainitseman ryhmähaastattelun edut. En olisi kuitenkaan saanut ryhmähaastattelusta niin paljon irti, ellen olisi ensiksi käynyt haastateltavieni kanssa pitkiä keskusteluja heidän elämäntilanteestaan ja ajatuksistaan. Teema- ja ryhmähaastattelut tukevat toisiaan, ja niiden avulla sain monipuolisemman kuvan haastateltavien

ni naisten ajatuksista ja käsityksistä. Tapaamalla haastateltavani ennen haastattelua sekä ennen kaikkea haastatteleamalla neljää naista kahteen kertaan sain myös ajallista perspektiiviä. Mielialat vaihtelevat nopeasti tilanteessa, jossa elämä on jatkuvassa liikkeessä eikä kiintopisteitä ole näkyvillä (vrt. esim. Sennett 2002; Ziehe 1991, 30). Kasurisen (2000, 216) mukaan nuorten on vaikeaa suunnitella tulevaisuuttaan epävarmoissa oloissa. Tästä elämän murroksesta ja suunnitelmien jatkuvasta muutoksesta uskon saaneeni paremman kuvan, kun huomasin kuinka lyhyessä ajassa tilanteet ja tunnelmat muuttuvat.

Miehet ryhmässä

Tehtyäni ryhmähaastattelun naisille olin periaatteessa kerännyt aineistoni. Saadakseni varmemman tunteen halusin vielä haastatella niitä kolmea kursseilla ollutta miestä, jotka olivat samankaltaisessa elämäntilanteessa kuin kohderyhmäni naiset. Tätä haastattelua varten en ollut lähettänyt taustamateriaalia enkä ollut tavannut miehiä työnhakuun valmentavan kurssin jälkeen. Jälkimmäinen ryhmähaastattelu muistutti siltä osin melko paljon naisille tekemiäni teemahaastatteluita (ks. liitteet 5. haastattelurunko ja 6. taustatietolomake, s. 143–145). Pelkäsin etukäteen, että miehet eivät puhuisi yhtä avoimesti kuin ryhmässä haastattelemani naiset olivat puhuneet. Pelko oli osittain turha, koska miehet puhuivat melko vapautuneesti. Naisten tapaan he myötälivätkin toisiaan ja saivat kimmokkeita toistensa puheesta. Haastattelu jäi kuitenkin pinnallisemmaksi, koska tämä oli ensimmäinen kerta, kun haastattelin heitä enkä tuntenut heidän elämäntilannettaan kovin hyvin etukäteen. Lisäksi minun oli vaikea saada sovittua ajan-kohtaa, joka olisi sopinut kaikille eli aika oli huomattavasti lyhyempi (1,5 h) kuin naisten ryhmähaastattelussa (3 h).

En vertaa tutkimuksessani naisten ja miesten kokemuksia yleisesti vaan kerron, min-kälaisia kokemuksia juuri näillä yksilöillä on tietystä elämäntilanteesta. Sain miehille tekemästäni haastattelusta tukea analyysilleni. Paikoin lainaan myös miesten mielipiteitä tekstissäni. Saatan verrata miesten puhetta naisten puheeseen, mutta en yleistä sitä koskemaan kaikkia miehiä. Joiltakin osin sain kuitenkin tästä pienestä miesten otoksesta vahvistusta oletukselleni naisten ja miesten erilaisista kokemuksista.

3.3 Media-aineisto tukiaineistona

Varsinaisen aineistoni tueksi olen kerännyt mittavan media-aineiston (430 kirjoitusta) elokuusta 2001 tammikuun loppuun 2003 asti. Pääosin Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksista sekä tutkimuksia esittelevistä artikkeleista koostuvassa aineistossa on kirjoituksia naisten työllistymisestä ja työssä käymisestä, lasten hankkimisesta ja sen lykkääntymisestä sekä lasten ja nuorten pahoinvoinnista. Tätä aineistoa en tule analysoida kokonaisuudessaan, vaan keskityn naisten ryhmähaastatteluun kokoamaani 43 kirjoitukseen. Aineiston laajuus (430 kirjoitusta) on osoitus siitä, että tutkimani ai-

healue on erittäin ajankohtainen (vrt. Jallinoja 2004). Mittavasta aineistosta voisi hyvin tehdä erillisen tutkimuksen. Tässä tutkimuksessa media-aineiston paikka on osin samankaltainen kuin havainnointiaineiston. Sen avulla olen perehtynyt tiettyyn kulttuuriseen ilmiöön eli naisten työelämään siirtymiseen. Tarkastelen media-aineistoa tarkemmin alaluvussa 6.1. Tämän aineiston avulla pyrin osoittamaan, miten julkinen keskustelu osaltaan lisää nuorten naisten paineita työelämään siirtymisen vaiheessa.

3.4 Aineiston analyysi

Tutkimuksessa käyttämästäni menetelmästä voi lukea tarkemmin alkuperäistutkimuksesta (Fast 2004, 45–49). Tässä keskityn selostamaan aineiston analyysin rakentumista. Tarkastelen aineistoani kontekstisidonnaisena tekstimassana, jota lähestyn pitäen diskurssianalyysia väljänä teoreettisena viitekehyksenäni. Analyysissäni pyrin kuvaamaan nuorten naisten kohtaamia ristiriitaisia odotuksia. En kuitenkaan käsittele niitä diskursseina vaan laajempina kulttuurisina kokonaisuuksina. (Ks. Suoninen 1999.) Päämenetelmäni on teemahaastattelu, jonka tukena käytän ryhmähaastatteluita. Teema- ja ryhmäteemahaastatteluiden avulla pystyn pureutumaan tilastojen tuoman tiedon alle. Ryhmähaastatteluja analysoin tutkimalla niiden tuottamaa materiaalia tekstinä. Olen pääosin kiinnostunut ryhmähaastatteluista kulttuurisina jäsenyyksinä, joita ryhmässä tuotettu puhe artikuloi (vrt. Sulkunen 1990, 265).

Pääaineistoni teema- ja ryhmähaastattelut koostuvat 25 tunnista nauhoitettua puhetta. Olen itse litteroinut haastatteluaineiston (n. 300 sivua tekstikoolla 12 ja rivivälillä 1). Olen analysoinut aineistoni kontekstisidonnaisella tekstianalyysilla Atlas-ti ohjelmaa apuna käyttäen. Olen koodannut aineiston Atlas-ti ohjelmassa alkaen pienistä osista eli yksityiskohtaisista asiasanoista siirtyen suurempiin kokonaisuuksiin eli yläkäsitteisiin. Atlas-ti ohjelmasta oli apua aineiston järjestämisessä, käsittelemisessä sekä ennen kaikkea aineistoon tutustumisessa.

Olen antanut haastateltavilleni kutsumanimet ja käytän heistä näitä peitenimiä tekstissä. Koska joissakin tapauksissa on olennaista tuoda esiin tarkempia pohdintoja esimerkiksi ammatinvalinnasta, en käytä näissä kohdin nimeä, jonka avulla voisi tutkimusta johdonmukaisesti seuraten tunnistaa henkilön tekstistä. Tekstin seuraamisen helpottamiseksi käytän haastateltavistani peitenimiä, mutta paikoin puhun vain eräästä haastateltavasta tms. välttääkseni haastateltavieni tunnistamisen. Samasta syystä en myöskään käytä samassa yhteydessä ikää ja nimeä. Suurelta osin iällä ei ole erityisen paljon merkitystä, koska haastateltavani ovat melko saman ikäisiä (naiset 23–27 v., miehet 23–29 v.). Omien puheenvuorojeni tunnuksena käytän nimikirjaimiani MF.

Aineiston analyysissä noudatan samaa logiikkaa kuin teorialuvussa. Myös analyysia johdattaa kilpailun, riskin ja perheen kolmiyhteys. Analyysi etenee vaiheittain siten, että kilpailu aiheuttaa riskitietouden, joka puolestaan heijastuu perheen perustamisen myöhentymisenä. Analyysini etenee aineistolähtöisesti, vaikka teoreettiset valinnat ohjaavatkin sitä. Olen valinnut aineistosta esitettäväksi niitä teemoja, jotka toistuivat

eri haastatteluissa, mutta olen pyrkinyt samalla tuomaan esiin poikkeavia lausumia. Nämä erilaiset tavat hahmottaa jotakin asiaa ovat saaneet minut myös "löytämään" puheesta tavanomaiset ajattelutavat, jotka muuten helposti hukkuisivat itsestäänselvyyksinä tekstimassaan (vrt. Kortteinen 1992; luku 5.3). Analyysini strategiaksi nousi naisten puheen ristiriitaisuuksien esiin nostaminen. Ristiriitojen avulla olen hahmottanut haastateltujen naisten suhdetta nykyiseen yhteiskuntaan. Näitä ristiriitoja tarkastelemalla pystyn pureutumaan naisten työelämään siirtymisen vaiheeseen.

Aloitan analyysin tarkastelemalla niitä ristiriitaisia odotuksia, joita nuoret naiset kohtaavat kilpailuyhteiskunnassa (luku 4). Pyrin selvittämään, miten haastatellut naiset sijoittuvat kilpailussa. Kilpailun kovenemisen myötä naiset joutuvat varautumaan työelämään siirtymiseen. Toisessa analyysiluvussa (5) tutkin naisten keinoja varmistella työelämässä pärjäämistään. Haastatellut naiset pyrkivät minimoimaan riskejä, mutta tämä aiheuttaa heissä ristiriitaisia tuntemuksia. Toisaalta haastatellut pyrkivät menestymään kilpailussa tietyin keinoin, toisaalta he eivät halua olla missään suhteessa liiallisia. Kolmannessa analyysiluvussa (6) tarkastelen naisten ajatuksia perheen perustamisesta riskiyhteiskunnassa. Haastateltujen naisten puheessa ei esiinny perhettä ilman työtä eikä työtä ilman perhettä (vrt. Beck & Beck-Gernsheim 1995, 13). Siten työ on jatkuvasti läsnä kolmannessa analyysiluvussa, joka painottuu perheeseen.

4. Nuoriin naisiin kohdistetut

ristiriitaiset odotukset

Naisroolien mureneminen ja pirstoutuminen tuo tytöille ja naisille lisää pelivaraa, mutta samalla se luo jälkimodernille ominaisen sukupuoliroolien hämmennyksen. Sosialisatiossa on aiempaa enemmän murtumakohtia, jolloin tyttöjen on helpompi koetella rajojaan ja saada kulttuurista liikkumatilaa. Tytöt kohtaavat kuitenkin heitä ympäröivän yhteiskunnan taholta hyvin ristiriitaisia odotuksia. (Vrt. Näre & Lähteenmaa 1992.) Aaltosen ja Honkatukian (2002, 208) mukaan keskustelu tyttöjen uusista rooleista kertoo, minkälaista käyttäytymistä tytöiltä odotetaan ja miten heidän ongelmalliseen käytökseensä suhtaudutaan. Vaikka tyttöjen ja naisten perinteisinä pidettyihin malleihin on tullut pelivaraa, he kohtaavat edelleen voimakkaita odotuksia tietynlaisesta käyttäytymisestä. Nuoret naiset ovat myös sisäistäneet nämä käyttäytymismallit eivätkä he aina edes huomaa uusintavansa käytöksessään näitä perinteisesti naisellisina pidettyjä roolimalleja. Seuraavassa tarkastelen, miten nuoret naiset positioivat itsensä kulttuurisessa kontekstissaan. Naisen positio ei Aapolan (1999, 340) mukaan ole sisällöltään yksiselitteisesti myönteinen, sillä se saattaa merkitä alistumista suhteessa mieheen. Hän sanoo aikuisen naisen position olevan kulttuurisesti varsin ambivalentti, vaikka aikuisuus itsessään on positiivisesti määrittynyt.

Haastattelemi naiset ovat kilttejä ja tunnollisia, mutta he myös kapinoivat tätä vastaan. Heidän suoritusmotivaationsa kytkeytyy myös tunnollisuuteen (vrt. McClelland 1961). He haluavat pärjätä kaikilla elämänalueilla, mutta he eivät pidä itseään erityisen kunnianhimoisina. Kunnianhimo-sana tuntuu sopivan huonosti naisen rooliodotuksiin. Eräs haastateltava sanoo, että "kyllä nainen joutuu varmaan pärjätäkseen käyttämään vähän semmosta kyynärpäätaktiikkaa". Hän ei kuitenkaan miellä kyynärpäätaktiikkaa naisille sopivaksi: "En mä pidä semmosista miehistäkään, mutta jotenkin ehkä hyväksyn paremmin..." Menestymisen halu on sallittua, mutta nainen ei saa olla missään suhteessa *liiallinen*. Kovuutta ei mielletä naisten luontaiseksi ominaisuudeksi, koska heidän täytyy tulevana äiteinä hallita sekä tiettyjä työmarkkinoilla tarvittavia kykyjä että äitiyden edellyttämien ihmissuhteiden hallitsemista. Naisten kohtaamat ristiriitaiset odotukset eivät välttämättä aseta naisia heikompaan asemaan, sillä juuri ristiriitaisen odotusten työstäminen tuottaa Näreen ja Lähteenmaan (1992, 13) mukaan heille monia jälkimodernissa yhteiskunnassa hyödyllisiä kompetensseja, kuten joustavuutta ja kykyä sukkuloida erilaisissa piireissä. Juuri näitä piirteitä tarvitaan erityisen paljon epävarmassa ja ambivalentissa yhteiskunnassa, jotta pärjäisi alati kovenevassa kilpailussa (vrt. Sennett 2002).

Gallandin (1995, 19) mukaan nuorten naisten on yritettävä rakentaa sosiaaliset roolinsa omin päin, sillä aiempien sukupolvien naisten sosiaalisista malleista ei ole heille

apua. Aikuistumisprosessia rakenteistavat muutokset yhteiskunnallisissa olosuhteissa ja elämänkulun sosiaalisissa rakenteissa (Nummenmaa 1996, 3). Yhteiskunnallisten rakenteiden muutosten myötä nuoruusvaihe on useiden tutkijoiden mukaan pidentynyt (mm. Galland 1995, 19; Ketokivi 2002). Wyn ja White (1997, 147) problematisoivat ikään perustuvan käsitteen "nuoruus", jonka päätepiste on aikuisuus. He käsittävät nuoruuden sosiaalisena prosessina. Tämä näkemys mahdollistaa sen ymmärtämisen, miten eri sosiaalisista luokista tulevat nuoret taistelevat uudistaakseen ja määritelläkseen identiteettejään suhteessa vallalla oleviin määritelmiin. Wynin ja Whiten mukaan elämänsuunnittelussa on se etu, että aikuisuutta ei pidetä päätepisteenä vaan elämää ajatellaan jatkumona, johon sisältyy statuksen muutoksia eri elämän vaiheissa (mt., 99–100). Wyn ja White (1997, 58–59) väittävät, että lineaarinen kehitys kohti autonomiaa voi naisten aikuistumisen kohdalla pitää paikkansa ainoastaan, jos monet naisten kokemukset sivuutetaan täydellisesti. He toteavat Johnsonia (1993) lainaten, että aikuistumisen ideaali on autonominen persoonallisuus, joka etsii itsenäisyyttä ja määrittelee itsensä suhteensa itseensä eikä suhteessa sosiaalisiin suhteisiinsa. Naiset kuitenkin näkevät itsensä miehiä harvemmin muista riippumattomiksi. Maskuliinisuuden, feminiinisuuden ja aikuisuuden määrittelyt asettavatkin tytöt ja pojat eri tilanteeseen (ks. Wyn & White 1997; Raitanen 2001, 192).

4.1 Kiltit ja tunnolliset naiset?

Haastattelemani naiset on opetettu monien naisten tavoin kilteiksi ja tunnollisiksi. Kysyin naisilta haastattelussa, minkälaisia koululaisia he olivat peruskoulussa ja lukiossa sekä minkälaisia he ovat olleet opiskelijoina. Suurelta osin he kuvailivat itseään sellaisin adjektiivein, jotka kuvaavat työtöltä odotettua ja toivottua käyttäytymistä. Seuraavassa ovat adjektiivit, joilla haastateltavat naiset kuvailivat itseään:

22	tunnollinen
11	kiltti (tyttö)
6	aktiivinen
5	hyvä (oppilas/opiskelija), laiska, sosiaalinen
3	hiljainen, järkevä, kärsimätön, taiteellinen/luova hikari, idealisti, keskiverto, kriittinen, lahjakas, lellikki
1	ahkera, herkkä, iloinen, menevä, puhelias, rauhallinen, vaatimaton, villi, ystävällinen

Tunnollisuus esiintyi puheessa ehdottomasti yleisimmin (22 mainintaa), ja monet tunsivat myös olleensa kiltejä tyttöjä (11 mainintaa). Monet muutkin haastateltavieni persoonallisuutta kuvaavat adjektiivit ovat naisille tyypillisinä pidettyjä ominaisuuksia kuten ahkeruus, rauhallisuus ja ystävällisyys (vrt. Kinnunen 2001, 123). Osa adjektiiveista nousi esiin uudestaan haastattelun aikana haastateltavieni kuvaillessa itseään esimerkiksi työntekijöinä. Raehalmeen (1996, 67–68) tutkimat tohtoriopiskelijanaiset arvioivat itsensä hyvin myönteisiksi oppilaisiksi. He kuvasivat itseään samankaltaisilla adjektiiveilla kuin haastattelemani naiset. Suurin osa piti itseään kilttinä, aktiivisena ja

lahjakkaana opiskelijana, joka oli lisäksi ollut motivoitunut oppimaan. Tulos vastaa Raehalmeen mukaan hyvin sitä kuvaa, joka on aikaisempien tutkimusten perusteella muodostunut lahjakkaista tytöistä. Haastateltavani tuntuvat sisäistäneen, minkälaista käytöstä ympäristö odottaa heiltä ja suurelta osin he myös käyttäytyvät sen mukaisesti. Onko naisten menestymisen edellytys, että he käyttäytyvät odotusten mukaisesti?

McClelland (1961, 192) väittää ihmisten olevan taloudellisesti kehittyneissä maissa harjaantuneita kiinnittämään huomiota siihen, mitä muut ihmiset sanovat median välityksellä. Koulutetut ihmiset ovat muita harjaantuneempia seuraamaan mediasta tulevia viestejä. McClellandin (1961, 192–193) mielestä joukkoviestinten voima piilee siinä, että siitä tulee uusi "auktoriteetin ääni", joka syrjäyttää tradition auktoriteetin. Ellei haluta kaaosta yhteiskuntaan, tulee hänen mukaansa olla normeja, jotka hallitsevat sosiaalista käyttäytymistä. McClellandin tutkimus osoittaa, että yhteiskunta (valtio) on sitä menestyneempi, mitä enemmän traditionaalista ajattelusta on siirrytty joukkoviestimissä esiin tulevan julkisen mielipiteen suuntaan. Haastattelemani naiset peilaa- vat jatkuvasti omaa todellisuuttaan siihen, mitä he lukevat lehdistä ja näkevät televisiosta. Sanna sanoo tunnistavansa itsensä "monesta...lehtijutusta" eikä hän osaa ajatella siten, että "aatelkoon muut mitä ajattelee". Haastatellut seuraavat sekä mediasta että muilta ihmisiltä tulevia viestejä, ja he tuntuvat olevan harjaantuneita kuuntelemaan muiden toiveita. He tietävät, minkälaista käyttäytymistä heiltä odotetaan, ja osittain he tuntuvat käyttäytyvänsä sen mukaisesti. Toiset heistä tuntevat sosiaalisesti hyväksytyn toiminnan rajat itselleen sopiviksi, toiset puolestaan haluavat laajentaa reviiriään ja muuttaa kapeaksi tuntemiaan käsityksiä naisille soveltuvasta toiminnasta.

Saattaa olla, että naiset joutuvat miehiä enemmän pohtimaan, mitä muut heistä ajattelevat, koska heille sallittu tila on suppeampi kuin miehille sallittu tila. Tarja Tolonen (2001) kuvaa väitöskirjatutkimuksessaan tyttöjen poikia pienempää mahdollisuutta äänenkäyttöön ja pienempää sallittua tilaa koulussa. Ollessaan pitkään koulussa havainnoimassa hän havaitsi, että sekä oppilaat että opettajat odottivat tytöiltä erilaista käyttäytymistä kuin pojilta. Puheliasta tyttöä kuvattiin räjähtelevänä painekattilana, joka ei osaa hallita tunteitaan. (Mt., 124.) Eräs haastateltavani kertoo nauttineensa teatteri- ilmaisukurssista, koska siellä sai tuoda esiin tukahdutettua puolta itsestään:

...mä olin sellasella teatteri-ilmaisukurssilla tossa toissavuonna. Se oli tosi hyvä, se oli ihan älyttömän hauskaa siis... Mä koin sen hirveen terapeuttisestikin... Se oli musta hirveen hauska siinäkin mielessä, että mä oon kokenut, että just tää teologi tämmönen titteli tai semmonen rajaa tai tulee semmonen rooli, et pitäis olla niin kauheen semmonen, aina semmonen kauheen empaattinen ja muut huomioiva eikä saa suuttua tai jotenkin semmonen mielikuva on, että sit se oli jotenkin hirveen kiva, kun siellä sai räis- kiä vaan menemään ja kiroilla mitä halusi (nauraa). Tavallaan aivan semmosta puolta itestä, joka on totta! ja joka on semmonen, jota täytyy saada ilmaista, mutta on sitten alueita, joilla sitä ei voi ilmaista.

Haastateltava liittää itsensä hillitsemisen kokemuksen siihen, että hän on teologian opiskelija. Empaattisuus, muiden huomioiminen ja suuttumuksen peittäminen ovat kuitenkin myös yleisesti naiseuteen liitettäviä piirteitä. Sari Näre (1992, 27) sanoo, että

tyttöillä aggressioiden ilmaisemisen rajat tulevat nopeammin vastaan kuin pojilla. Kirsti Lagerspetz on Näreeseen mukaan päätyneenä arvioimaan, että tytöt kypsyvät sosiaalisesti nopeammin kuin pojat, koska heidän tapansa ilmaista aggressioita muistuttaa enemmän aikuisille tyypillistä epäsuoraa sosiaalista aggressiota. Haastatellut naiset haluavat saada ympäristöltään hyväksyntää ja arvostusta, ja siksi he hillitsevät monissa tilanteissa aggressionsa. Aaltonen ja Honkatukia (2002, 207–208) arvioivat mielikuvan tyttöjen aggressiivisuudesta muuttuneen kymmenen viime vuoden aikana. He ottavat esimerkiksi elokuussa 1999 Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä olleen jutun kovistytöistä, joista esimerkkinä esitettiin "poikiakin pahemmat Korson muijat". Tyttöjen käytöksen kovenemisen kauhistelun taustalla on Aaltosen ja Honkatukian mukaan keskustelu siitä, minkä katsotaan olevan sopivaa tytöille ja pojille. Tyttöjen moraalin vartiointia pidetään heidän mielestään tärkeämpänä kuin poikien. Vaikka puhe "uusista tytöistä" on murentanut naisrooleja ja luonut tytöille ja naisille suuremman liikkumavapauden, odotetaan heiltä edelleen tietynlaista käyttäytymistä (vrt. Näre & Lähteenmaa 1992, 12). Aaltosen ja Honkatukian (2002, 208) mielestä keskustelu tyttöjen uusista rooleista kertoo siitä, millaista käytöstä tytöiltä odotetaan ja miten heidän ongelmallisena pidettyyn käytökseensä suhtaudutaan.

Riitta Jallinoja (1983, 8) kirjoittaa, että ihmisillä on taipumus käsittää naiset esimerkiksi yhteiskuntaluokasta riippumatta ryhmäksi, jolla on jossakin suhteessa yhteisiä ominaisuuksia. On sanottu, että naiset käyttäytyvät tietyllä tavalla ja että naisilta odotetaan tietynlaista käyttäytymistä. Jallinojan mukaan usein pelkästään sana *naiset* riittää ilmaisemaan, että nämä mielletään miehistä erottuvaksi ryhmäksi. Naisiin liitettävät käsitykset, kuten henkilökohtainen sitoutuminen, paineensietokyky, vastuuntunto, tunnollisuus, kärsivällisyys, kuunteleminen ja toisten ymmärtäminen, ovat määrityksiä, jotka Kinnusen (2001, 123) mukaan liikkuvat symbolisesti ikään kuin naista kohti, naisen sisään tai joiden kohteena on naisen ruumis itsessään. Miesten toimintaan liitettävät määritykset, kuten asiasuuntautuneisuus, ongelmanratkaisukyky, kokonaisuusien hallinta, voima ja katse liikkuvat sen sijaan miehen ruumiista ulospäin. Nämä ovat myös niitä ominaisuuksia, jotka liitetään aikuisuuteen ja joita aikuisissa ihmisissä yleisesti arvostetaan. Naisen toimialueeksi kuvataan yleisesti yksityinen, kun miesten oikeutena nähdään julkisella alueella operoiminen (vrt. mm. Julkunen 1995). Naisia on Kinnusen mukaan myös mahdollista määritellä "miehisillä ulkoisilla" kyvyillä ja taidoilla samoin kuin miehiä "naisellisilla sisäisillä" kyvyillä ja taidoilla. Naisten ja miesten välinen vahva työnjaollinen eriytyminen uusintaa kuitenkin käsityksiä miesten ja naisten taitojen erilaisuuksista. Eroista ja erottamisesta ei kuitenkaan loogisesti seuraa, että taidot itsessään olisivat toinen toisiaan huonompia tai parempia, arvokkaampia tai arvottomampia. Erottelut pitävät kuitenkin yllä käsityksiä siitä, millaiseksi naiset ja miehet ymmärretään kulttuurissamme. (Kinnunen 2001, 123–126.)

Haastateltavillani on myös sisäänrakennettuna mielikuva siitä, minkälaisia naiset ovat. Kerroin haastateltavilleni, että eräs vanha työkaveri oli tiedustellut minulta harmittako minua olla nainen. Kun kysyn Sannalta, mitä hän ajattelee omasta naiseudestaan, hän puuskahtaa: "No, ei mua ainakaan harmita!" Perustellakseen asiaa hän sanoo:

Sanna: Musta tuntuu, että jos mä olisin mies, *mä olisin varmaan kauheen heikko mies...*

MF: Onko naisilla sitten lupa olla heikko?

Sanna: Niin varmaan jotenkin, kun mä olen nainen, niin mä olen ihan semmoinen *tyypillinen nainen*, että...

MF: Mikä on tyypillinen nainen?

Sanna: Just semmoinen, että on *kauheen tunnollinen ja ei osaa oikeen vaatia mitään ja tekee kaikkensa vaan muitten puolesta* ja vähän niinku sellainen. Jotenkin musta tuntuu, että jos mä olisin mies, mä olisin vähän semmoinen nössö. Jotenkin mä olen niin semmoinen *tyttömäinen ja semmosiin naisellisiin peruspiirteisiin*, mun mielestä *naisellisiin peruspiirteisiin taipuvainen*, että kyllä mä siitä olen sitten ihan ylpeä kuitenkin, vaikka tunnistankin ne huonotkin puolet siinä. Ja tiedän, että mä voisin monessa asiassa olla *naisenakin paljon jämäkempi ja vaativampi. Mä saisin itselleni enemmän, jos mä osaisin olla jämäkempi ja vaativampi.*

Heli puolestaan sanoo, että naiset ovat "helposti semmosia, jotka kuuntelee ja yrittää auttaa". Hänen mielestään "semmonen auttaminen ja ymmärtäminen kuuluu jotenkin siihen... sukupuolirooliin." Tyttöjen aggressionilmausten tukahduttaminen tukee Näreen (1992, 29) mukaan heissä niin sanotun vastuurationaalisuuden kehittymistä. Vastuurationaalinen toiminta mukautuu yhteisiin päämääriin, jatkuvuuteen ja vuorovaiikutukseen. Oma toimintaa arvioidaan kokonaisuuden ja seurausten kannalta, ja omat valinnat sopeutetaan muiden valintoihin. Nätkin (1986, 159) sanoo vastuurationaalisuuden merkitsevän vaille valtaa jäämistä, koska se merkitsee luopumista omista intresseistä ja yksilöllisistä eduista.

Aapolan ja Kankaan (1994, 89) mukaan monet naiset ovat jo varhaisessa vaiheessa sisäistäneet naisellisiksi leimautuneita kykyjä, jotka suuntaavat heitä huolehtimaan enemmän muiden tarpeista kuin omistaan. Heidän mielestään "naiselliset" kyvyt ja piirteet kuten herkkyyks toisten tunteille, uhrautuvuus ja tunnollisuus, ovat toisaalta naisten heikko kohta, mutta toisaalta myös naisten vahvuus. Vaikka haastattelemani naiset tuntevatkin, että naisena olemiseen liittyy myös negatiivisia puolia, he tuntevat, että "naisen rooli on tietyllä tapaa vapaampi kuin miehen rooli". Erään haastateltavan mielestä naisilla on tavallaan helpompaa kuin miehillä, koska naisille sallitaan tunteiden näyttäminen:

No, kun sitä nyt ei enää voi valita, niin turhaa sitä on ajatella, niin ollaan nyt sitten naisia. Tavallaanhan naisilla on helpompaa siinä, että *semmonen stereotyyppinen mies on paljon kapeempi käsite*, kun joku nainen, joka on sitten *madonna, huora ja äiti, kun mies on vaan mies*. Jotenkin naisille sitten sallitaan enemmän, että mä voin itkee josain työvoimatoimistossa (nauraa), kun joku mies [itkis] niin se ois varmaan ihan katastrofi tai jotenkin silleen, että en mä tiedä.

Naisten rooli tuntuu miesten roolia monipuolisemmalta ja siten vapaammalta. Kuten muutkin haastateltavat, Minna on mielellään nainen, koska "mun mielestä naiset on kuitenkin vahvempia". Naiset saattavat olla miehiä vahvempia, koska heihin kohdistuu

Näreen ja Lähteenmaan (1992, 12–13) mukaan jatkuvasti heidän sukupuolensa takia *ristiriitaisia odotuksia*, joiden jatkuvan työstämisen avulla naisille kehittyi myös työelämässä tarvittavia taitoja.

Haastattelemiani naiset positioivat itsensä naisina hyvin perinteisten roolimallien mukaisesti (vrt. Aapola 1999). Luultavasti muut haastateltavat eivät Sannan tavoin sanoisi olevansa "tyypillisiä naisia", jos asiaa kysyisi heiltä suoraan. He kuitenkin kuvailevat itseään hyvin tyypillisesti naisellisena pidetyillä adjektiiveilla. Tästä huolimatta naiselta odotettavat asiat herättävät usein vastareaktion. Eräs heistä sanoo, että hän ei "edes halua opetella tekemään ruokaa", koska häneltä naisena odotetaan sitä. "Tyypillinen nainen" on käsite, joka nousi esiin haastatteluista, enkä missään tapauksessa yritä luokitella haastattelemiani naisia "tyypillisiksi naisiksi", koska mielestäni sellaista ei ole olemassakaan. Haluan kuitenkin kiinnittää huomion siihen, että yksilöllisistä tavoitteistaan huolimatta nämä naiset toimivat monelta osin siten kuin yleisesti ajatellaan, että naisten tulisi toimia. Se ei niinkään johdu siitä, että he kaikki ajattelisivat, että naisten tulisi olla juuri tietynlaisia. Esimerkiksi Saaraa ärsyttää voimakkaasti, että naisilta odotetaan kotiäitiyttä, koska hänen mielestään "mies voi yhtä hyvin jäädä kotiin". Perinteisten mallien herättämästä ärsyyntymisestä huolimatta naisten oman elämän kuvauksista käy ilmi, että heillä on monessa suhteessa perinteiset odotukset. Kinnusen (2002) kuvaamat naiselliset piirteet kuten vastuuntunto, tunnollisuus, kärsivällisyys, kuunteleminen ja toisten ymmärtäminen tulevat esiin naisten puheessa. Kaikki eivät edes tiedosta toimivansa siten kuin naisilta usein odotetaan, koska oletus tietystä käytöksestä on niin itsestään selvä. Se, minkä ajatellaan olevan naisille ominaista käytöstä, on siten uusintanut naisille asetettuja rooliodotuksia (Kinnunen 2001, 126).

Naisten tarve miellyttää muita ja tulla hyväksytyksi johtaa toisinaan siihen, että he käyttäytyvät siten kuin heiltä odotetaan. Yhdenmukaisuutta pidetään niin tärkeänä, koska nuoret naiset haluavat "olla niin kuin muut". Toimimalla yleisesti hyväksytysti haastatellut pyrkivät saavuttamaan suosion muiden silmissä (vrt. Riesman 1961, 24).

4.2 "Mä en anna itseni epäonnistua"

Haastateltavani ottavat siis huomioon, mitä ympäristö heiltä odottaa ja vaatii. Tätä voi pitää toisista ohjautuvuutena, joka on McClellandin (1961) mukaan yksi menestystekijä kilpailussa työmarkkinoilla. Tuntuu kuitenkin vaikealta uskoa, että edellisessä luvussa esiin tulleet tunnollisuus ja kiltteys johtaisivat menestykseen. Ennen kuin tarkastelen tätä lähemmin, tarkastelen, kuinka suorituspäätöksiä haastatellut naiset ovat. Se oli McClellandin toinen kriteeri menestykselle. Thomas Ziehe (1991, 28) väittää, etteivät oman subjektiviteetin kehitykseen kohdistuvat toiveet, vaatimukset ja odotukset ole vielä koskaan historiassa olleet näin kauaskantoisia ja kunnianhimoisia. Schneider ja Stevenson (1999) ovat puolestaan havainneet, että amerikkalaisnuoret ovat kunnianhimoisempia kuin yksikään aiempi sukupolvi. Nuoret naiset tuntuvat siinä määrin pärjäämisen eetoksen, joka ilmenee muun muassa korkeakoulujen ja lukioi-

den naisistumisena. Kaikki haastatteleman naiset ovat joko jo suorittaneet korkeakoulututkinnon tai ovat tutkintonsa loppusuoralla. Ovatko haastatellut naiset ajalleen ominaiseen tapaan hyvin kunnianhimoisia nuoria? Sanna vastaa kysyessäni, onko hän kunnianhimoinen:

En mä ole koskaan ollut semmonen kilpailuviettiäinen, ehkä se on enemmän, että mä haluun itselle jotakin enkä anna itseni epäonnistua tai tehdä jotakin löysemmin.

Anni sanoo myös, että "jos aattelee sanaa kunnia ja himo, en ehkä ihan siinä mittasuhteessa, mutta kyllä jonkin verran, että haluais saavuttaa jotain". Sanna ja Anni eivät halua sanoa itseään kunnianhimoisiksi, mutta kunnianhimoksi voisi mahdollisesti kutsua myös sitä, ettei anna itsensä epäonnistua tai että haluaa saavuttaa jotakin. Edellisessä luvussa kuvailin haastateltavien tarvetta käyttäytyä sosiaalisesti hyväksyttävästi. Haastateltujen naisten mielestä naisten ei ole sopivaa "käyttää kyynärpäätaktiikkaa". Sana kunnianhimoinen kuulostaa heidän mielestään liian kovalta. Kuitenkin he toimivat niin, että heitä voisi hyvinkin pitää kunnianhimoisina. Baumanin (2002, 95) sanoin on olemassa rajat sille, mitä tarvitsee tehdä pysyäkseen hengissä, mutta myös sille, mistä voi uneksia, mitä voi haluta ja mitä hankkia, jos haluaa kunnianhimolleen sosiaalista hyväksyntää. Kaikki, mikä ylittää tuon rajan, on luksusta, ja luksusta ei ole soveliasta haluta. Kunnianhimoa pidetään liiallisena, eikä siten tunnu sopivalta sanoa olevansa kunnianhimoinen. Osa haastateltavista tosin sanoo olevansa kunnianhimoinen, mutta kuten eräs haastatelluista sanoo, "se on vaan ehkä vähän erilaista kunnianhimoa kuin mitä jotkut odottais". Hänen mukaansa kunnianhimo liitetään kovempiin arvoihin kuin mihin hän itse liittää henkilökohtaisen kunnianhimosensa:

No se on ehkä just sitä, että pitäis saada rahaa ja sit pitäis saada semmonen koulutus, joka liittyy johonkin IT-alaan tai johonkin. Niin, että sellasia arvostetaan ihan hirveesti, mut sit taas sitä, että lukee paljon venäläisiä klassikoita ei arvosteta. Tai jotain semmoista näkyvää ja konkreettisempaa ehkä odotetaan. Jotain josta vois ylpeillä sukulaisille, mut ehkä mun kunnianhimo on semmosta, että mä haluisin vaikka lukea Korraanin läpi tai siis semmoista, et silläkin voi tietyllä tapaa ylpeillä (naurahtaa). Et mä haluisin oppia tietämään asioita tai mä haluisin oppia ymmärtämään asioita, mutta jotenkin ehkä erilaisia asioita, kun että miten saa paljon rahaa ja hienon talon.

Kunnianhimo-sanana käytön oikeuttaa se, että sillä tavoitellaan jotakin arvokasta tai omien pehmeämpien arvojen mukaista. Sivistyksen tavoittelu on naisten mielestä salitumpaa kuin rahan tavoittelu. Inkalle aivan niin kuin kaikille muillekin haastateltavilleni naisille on ollut itsestään selvää valita yliopisto-opinnot. Hän sanoo: "Kun lukio meni suht hyvin, niin sitä piti jotenkin itsestään selvänä, että menee yliopistoon tai korkeakouluun." Sanna ajattelee myös, että "jos mä olisin jossain alemman asteen koulussa, mä en olis täysin tyytyväinen itseeni, että olisin mä voinut korkeammallekin tädätä".

Jollakin tasolla haastatteleman naiset ovat eliittiä. He kuuluvat Ehrenreichin (1989, 6; 15) kuvaamaan suhteelliseen eliittiin, jonka on jatkuvasti kehitettävä itseään pysyäkseen pinnalla. Keski-vertokansalaiseen verrattuna haastateltavieni voisi varmasti sanoa

olevan päämäärätietoisia ja myös kunnianhimoisia. Haastatellut naiset eivät kuitenkaan pidä omia tavoitteitaan erityisen kunnianhimoisina. Tästä huolimatta he ovat valmiita tekemään paljon menestyäkseen kilpailussa.

McClellandin (1961, 41) mukaan kova työtahti ei välttämättä kerro, miksi henkilö tekee kovasti työtä. Motiivi voi olla jonkin saavuttaminen, sosiaalisen hyväksynnän tarve tai yhtä hyvin tilanteesta mahdollisimman nopeasti pois pääseminen. Haastateltavien korkea suoritusmotivaatio saattaa siis merkitä paitsi mahdollisesti pyrkimystä sosiaalisesti hyväksytyyn statukseen myös yleisen hyväksynnän hakemista. Moni heistä sanoo yliopisto-opinnoistaan kuten Inka, että "ainakaan se ei oo ollu semmonen, että sillä saavuttais jonkun korkeen tulotason, tai näin, mut niinku se on semmonen *itseisarvo, että on akateeminen tutkinto*". Hän jatkaa, että "kai se on ympäristölle ja kai se on itellekin semmonen näyttö". Naiset toivovat tutkintonsa kautta saavansa osakseen arvostusta, ja osittain he ovat huomanneet niin jo tapahtuneenkin.

Haastatellut naiset pitävät itseään hyvin tavallisina, jotkut kuvailevat olleensa keskiverto-oppilaita. Osa sanoo kuitenkin pärjänneensä koulussa hyvin. Koulussa uusinetaan Näreän ja Lähteenmaan (1992, 18) mukaan sukupuolten välistä vallanjakoa, koska koulu jarruttaa vieläkin tyttöjen itsetunnon kehitystä, vaikka tytöt pärjäävät koulussa poikia paremmin. Tyttöjen menestyksen on tulkittu johtuvan pikemminkin ahkeruudesta ja tunnollisuudesta kuin kyvyistä ja lahjakkuudesta. Outi Raehalmeen (1996, 69) tutkimat lahjakkaat naiset olivat tottuneet selviytymään koulunkäynnistä pelkästään kuuntelemalla oppimatta opiskelurutiineja ja läksyntekoa. Tämä johti siihen, että he joutuivat uuteen ja outoon tilanteeseen jossakin vaiheessa opintojaan, jolloin pelkkä lahjakkuus ei riittänyt. Helenakin on huomannut, että hän on:

...aika vähällä lukemisella päässyt siihen, minkä eteen joku muu on joutunut tekemään enemmän töitä, niinku saman tuloksen saamiseksi, mut et tosiaan yliopistolla sit on huomannut, että ei se lahjakkuus aina riitä (naurahtaa), että täytyy tosiaankin tehdä töitä, että no siinä on sitten joutunut vähän kasvamaan niinku tässä opiskeluvuosien aikana.

Monelle koulussa hyvälle oppilaalle tulee Helenan tavoin yllätyksenä se, että menestyksensä eteen joutuu myöhemmin elämässä tekemään töitä (vrt. Raehalme 1996). Vaikka vain kaksi haastattelemaani naista sanoo olleensa lahjakkaita koulussa, suurin osa haastateltavista on kuitenkin pärjännyt keskivertoa paremmin. Kasurinen (2000, 215) toteaa, että subjektiivinen hyvinvointi ja tärkeänä pidetyt asiat vaikuttavat nuorten tulevaisuusorientaatioon. Hänen tutkimisiensa tyttöjen elämänhallintakokemukset olivat sitä myönteisemmät, mitä parempia arvosanoja he saivat koulussa. Haastatelluilla naisilla on hyvin myönteinen suhtautuminen tulevaisuuteen, mikä saattaa johtua siitä, että he ovat tottuneet pärjäämään elämässä.

Koulussa opiskelu pyöri enemmän arvosanojen ympärillä, mutta hyvien arvosanojen saaminen ei yliopistossa enää ollut haastatelluille niin merkityksellistä, tärkeämpää oli asioiden oppiminen. Moni haastattelemani nainen sanoo kuten Venla, että on opiskel-

lut mielellään yliopistossa "koska ne asiat kiinnostaa mua oikeesti". Katri sanoo kuitenkin suoraan olleensa kunnianhimoinen myös yliopistossa:

On se kyllä, että et mä oon ollu silleen aina *oikeestaan aika kunnianhimoinen opintojen suhteen*, et jotenkin ne on ajanu aina edelle, että vaikka mä oon tehnyt koko ajan töitä...Arvosanojen suhteen, että ei oo mitenkään ehdottomasti aina tarvinnu saada kolmosta, mutta kyl mä oon luku aina hyvin tentteihin ja gradu kanssa oli ihan kunnianhimoinen.

Katri kuvaa kunnianhimoaan sanoin: "se on varmaan semmonen luonteenpiirre, mikä liittyy sekä töihin että opintoihin, että *sen minkä tekee haluaa tehdä kyllä sit hyvin*." Sen, että haluaa tehdä kaiken hyvin, voi nähdä osana tytöiltä odotettua ja tyttöjen itseltäänkin vaatimaa tunnollisuutta. Monista kyvykkäistä tytöistä tulee Näreen (1992, 33) mukaan myös liian kriittisiä itseään kohtaan. Omat vaatimukset ovat niin kovia, ettei oma suoriutuminen vaikuta mitenkään erityisen hyvältä. Inka sanoo, että hän "ei oo oikeestaan koskaan ihan tyytyväinen...siihen, mitä on tehnyt, et yleensä haluaa jostain muuta, tai jotain enemmän." Tämä tyytymättömyys omaan itseensä ja epävarmuus siitä mitä haluaa saattaa johtaa kunnianhimon epämääräiseen kanavoitumiseen eri aloille.

Schneider ja Stevenson (1999, 7) ovat huomanneet, että suurin osa amerikkalaisista lukiolaisista on erittäin kunnianhimoisia, mutta heillä ei ole selkeää suunnitelmaa tavoitteidensa saavuttamiseksi. He ovat erittäin motivoituneita, mutta heiltä puuttuvat selkeät päämäärät. Haastattelemani naiset pyrkivät amerikkalaisnuorten tavoin menestymään elämässään, mutta voimavarat kanavoituvat useille sektoreille. McClellandin (1961) mukaan menestyneissä yhteiskunnissa painotetaan enemmän keinoja kuin itse päämäärää. Sennett (2002) vertaa nykynuoria aiempiin sukupolviin ja toteaa, että siinä missä aiemmat sukupolvet saattoivat rakentaa itselleen selkeän elämäntarinan, nykynuoret joutuvat olemaan avoimia muutoksille ja valmiita ottamaan riskejä. Tässä tilanteessa selkeiden suunnitelmien puute ei ehkä olekaan heikkous vaan vahvuus. Pitämällä useita avoimia nuoret ovat vahvempia kuin sitoessaan itsensä johonkin tiettyyn, joka ei välttämättä toteudukaan. (Mt., 11–13; 60–63.)

Helenius (1996) on tutkinut pääkaupunkiseudun korkeakouluopiskelijoita, joiden hän sanoo keränneen itselleen niin sanotun epätavallisen tutkinnon. Tällä hän tarkoittaa epätavallisen monipuolista ja laaja-alaista tutkintoa, joka koostuu sellaisista oppiaineyhdistelmistä, joiden toivotaan olevan tavanomaista kilpailukykyisempiä työmarkkinoilla. Oman aineistoni korkeakouluopiskelijat ovat myös keränneet itselleen monipuolisen tutkinnon, jota Helenius kutsuisi epätavanomaiseksi tutkinnoksi. Vierastan kuitenkin Heleniuksen tulkintaa epätavanomaisesta tutkinnosta, koska lähes kaikki tutkinnot voisi nykyään kategorisoida "epätavanomaisiksi". Tutkimani naiset ovat kuitenkin kulkeneet pitkän ja mutkikkaan tien ennen kuin ovat päätyneet siihen pisteeseen, jossa he ovat haastatteluhetkellä. Tommi Hoikkala (1993) sanoo, että koulutus- ja työyhteiskunnassa ajatellaan elämän alkavan varsinaisesti vasta, kun yksilö on opintojen jälkeen saavuttanut pysyviä asemia ammatti-, työ-, asunto- ja parisuhde-markkinoilla. Aikuistumisen instituutio merkitsee yksilön kulkemista ikään kuin ra-

dalla ennalta tiedettyyn kohteeseen, opintoväylien kautta työmarkkinoille. Suunta on eteenpäin ja viipymiset ja poikkeamat matkalla merkitsevät epäonnistumista. Tätä institutionaaliseksi aikuistumisnäkemykseksi nimittämäänsä ajattelutapaa Hoikkala pitää ongelmallisena. (Hoikkala 1993, 239.) Mikäli viipymiset ja "mutkat matkassa" merkitsivät automaattisesti epäonnea, monet haastateltavistanikin olisivat "epäonnistuneita". Moni heistä on nimittäin sukkuloinut erilaisten vaihtoehtojen välillä ennen kuin ovat päätyneet tyydyttävään ratkaisuun.

Haastatelluista naisista harva on valmistunut tai valmistumassa samasta pääaineesta, johon alun perin pyrki tai jolla alun perin aloitti yliopisto-opintonsa. Heillä on pääaineen lisäksi lukuisia sivuaineita, ja monet heistä ovat vaihtaneet pääainetta jossakin vaiheessa. Sivuaineet ovat luonnollinen osa yliopisto-opintoja, mutta haastattelemani naisilla on huomattavan paljon erilaisia oppiaineita tutkinnossaan. Haastattelemani kymmenen naista on opiskellut kaiken kaikkiaan 36 ainetta⁷ eli keskimäärin viittä ainetta yliopistossa ja korkeakoulussa. Tämän lisäksi muutama heistä on suorittanut opintoja tai tutkinnon jossakin muualla kuin korkeakoulussa. He ovat sillä tavoin pyrkineet varmistamaan useiden ovien avoinna olemisen epävarmoilla työmarkkinoilla (vrt. Sennett 2002).

Kaikille yliopisto ei myöskään ole ollut ensimmäinen opinahjo lukion jälkeen. Eräs heistä sanoo: "mä oon varmaan oikeen malliesimerkki semmosesta naisesta, joka ei oikeen tiedä mitä haluaa." Hän on ollut vuoden au pairina ulkomailla sekä ennättänyt suorittaa yhden ammattitutkinnon ennen yliopisto-opintojen aloittamista ja toisen ammattitutkinnon gradun valmistumisen jälkeen. Akateeminen tutkinto avaa kuitenkin useampia ovia. Katrille akateemisen tutkinnon suorittaminen oli ennemminkin arvostuksen saamisen keino kuin jonkin tavoitteen saavuttamisen ehto (vrt. McClelland 1961; luku 2.1):

...vaikka mä tykkään tehdä ihan siis perus asiakaspalvelutyötä, en mä välttämättä haluu mitään tutkijantyötä tai kauheen akateemista työtä sitten, mutta sinänsä kuitenkin halus itelle näyttää, että mulla on sitä aivokapasiteettia (naurahtaa) ja pystyn viemään tollaset akateemiset opinnot läpi.

Vaikka haastatellut naiset ovat valinneet itselleen erilaisia polkuja, he ovat yksimielisiä siitä, että jotakin pitää tehdä sen eteen, että elämässä menestyisi. Näin Heli ilmaisee asian:

⁷ filosofiaa, uskontotiedettä, elintarvikekemialla, yleistä kirjallisuustiedettä, kehityskaatutkimusta, kriitikon erityisopintoja, naistutkimusta, Afrikan tutkimusta, tekniikkaa, logistiikkaa, johtamista, ympäristöekonomiaa, ranskalaista filologiaa, matematiikkaa, englantilaista filologiaa, pohjoismaista filologiaa, kauppatieteitä, tietojenkäsittelytieteitä, kääntämistä, kasvatustieteitä, eksegeetiikkaa, estetiikkaa, valtio-oppia, suomen kieltä, opettajan pedagogisia opintoja, viestintää, englannin kirjallisuutta, audiovisuaalista kulttuuria, biotekniikkaa, käytännöllistä teologiaa, sosiaalipsykologiaa, elintarvike-ekonomiaa, työpsykologiaa, kirkkososiologiaa, sosiaalipolitiikkaa ja psykiatria. Näiden 36 aineen lisäksi he ovat pyrkineet opiskelemaan filosofiaa, lääketieteitä, ravitsemustieteitä, viestintää ja tiedotusoppia, joita he eivät ole päässeet opiskelemaan.

Siinä mielessä mä uskon, että jokainen on oman onnensa seppä, että tarvi tehdä töitä, jos haluaa muutenkin menestyä elämässä.

Suomalaiset varhaisaikuiset jatkavat Raitasen (2001, 204) mukaan yleisemminkin "oman onnensa seppä" -ajattelua, jossa *menestys* on avainasemassa. Bauman (2002) toteaa "oman onnensa seppä" -ajattelun olevan rankkaa, sillä mikäli nuoret eivät saa työtä, syynä pidetään heidän taitamattomuuttansa vakuuttaa haastattelija tai haluttomuuttansa löytää työtä tai jopa työn vieroksumista. Mikäli he eivät ole varmoja uranäkymistään tai he kantavat huolta tulevaisuudestaan, sen ajatellaan johtuvan heidän taitamattomuudestaan solmia ystävyys-suhteita tai kyvyttömyydestään vaikuttaa ihmisiin sekä siitä, että he eivät ole koskaan oppineet itseilmaisun ja vaikutuksen tekemisen taitoa. Baumanin mukaan tällaista selitystä tarjotaan näinä aikoina siinä määrin, että nuoret ovat itsekkin alkaneet uskoa siihen ja käyttäytyvät kuin he todella olisivat henkilökohtaisesti vastuussa esimerkiksi työttömyydestään vaikka todellisudessa työttömyys johtuisi huonosta taloudellisesta tilanteesta tai tarjolla olevien työpaikkojen pienestä määrästä. (Ks. Mt., 45–46.)

Kirsi Piha (2004, 7; 34) tarjoaa työelämään siirtymässä olevien nuorten uupumisen selitykseksi heidän omaa ahneuttaan. Hänen mukaansa nuoret vieroksuvat työtä ja luopuvat jo alkumetreillä, koska kaikki pitäisi saada välittömästi. Piha pitää nuoria oman hankalan tilanteensa aiheuttajina. Tällainen ajattelu saa nuoret tuntemaan itsensä todella huonoiksi, mikäli he eivät esimerkiksi saa työtä heti valmistuttuaan. Tähän törmäsin yrittäessäni löytää haastateltavia rekrytointipalveluiden kurseilta. Huomasin, että työttömänä olevat eivät suostuneet tulemaan haastateltavaksi. Tämä saattoi johtua siitä, että he häpesivät ja tunsivat epäonnistuneensa henkilökohtaisesti, kun eivät olleet välittömästi valmistumisensa jälkeen löytäneet työtä (vrt. luku 3, s. 46-47). Haastattelemani asiantuntija sanoo Baumanin tavoin, että nuoret tuntevat olevansa itse vastuussa siitä, että he eivät ole saaneet työtä heti valmistuttuaan. He katsovat ensimmäiseksi peiliin eivätkä näe olevansa tilanteen, vaan oman huonoutensa ja epäonnistumisensa uhreja. Myös Sennettin (2002, 25) haastateltava sanoo, että hänen on itse kannettava seuraukset, tapahtui mitä hyvänsä. Tällainen oman onnensa seppä -ajattelu on rankkaa, mutta haastattelemani Heli ei lannistu:

Niin no, mä vaan oon niin, en mä tiedä – semmonen taistelijaluonne kyllä, että mä en kovin helposti muutu pessimistiks. Kyl mä valitan ja silleen, mutta aina vaan pitää yrittää.

Kovasta kilpailusta huolimatta haastateltavani suhtautuvat optimistisesti tulevaisuuteen. He luovat itselleen niin vahvan turvaverkoston, että he luottavat pärjäävänsä, tavalla tai toisella.

Periaatteessa naisilla on hyvät edellytykset menestykseen. He ovat sekä toisista ohjautuvia että suoritusmotiveituneita, mitkä olivat McClellandin (1961) mielestä kaksi oleellista menestystekijää. Kiinnostava tulos on haastateltujen naisten omaksuma naisellinen tunnollisuus ja kiltteys, jotka yhdistyvät kohtuulliseen kunnianhimoon. Toi-

sista ohjautuvuudessaan haastatellut seuraavat omasta viiteryhmästään tulevia viestejä sopivasta käyttäytymisestä, eikä sopivaan käyttäytymiseen kuulu kovat menetelmät. Suoritusmotivaatio näyttää olevan ulottuvuus, jonka ääripäinä ovat äärimmäinen kilpailuvietti, joka ilmenee "kyynärpäätaktiikkana" ja toisaalta kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen. Suurin osa oman aineistoni naisista vaikuttaa kuuluvan jälkimmäiseen joukkoon tai ainakin sijoittuvan ulottuvuudella lähemmäs pärjääjiä kuin voittajia. (Vrt. McClelland 1961; Frank & Cook 1995.) Haastateltavien suoritusmotivaatiota voisi luonnehtia maltillisiksi. Maltillinen suoritusmotivaatio soveltuu paremmin siihen malliin, johon haastatellut itsensä asettavat. Haastatelluille naisille ei kuitenkaan riitä koulutuksen kautta saatu arvostus, he haluavat saada arvostusta myös työelämässä.

4.3 Naisten työelämän odotukset

Haastatellut naiset ovat sisäistäneet kilpailuyhteiskunnan eetoksen, mutta heille menestykseksi riittää olla parempia kuin keskivertonaiset. Frankin ja Cookin (1995) kuvaamiksi huippumenestyjiksi he eivät edes havittele. Julkunen, Nätti ja Anttila (2004, 173) huomasivat myös tutkiessaan pitkälle koulutettuja, että koulutettujen suhdetta työhön leimaa velvollisuus ja pikemmin työnsä tekeminen kunnolla kuin menestyminen ja vaurastuminen. Heidän mukaansa se saattaa olla realistista tyytymistä. Myös työurasta puhuttaessa haastatellut naiset ovat *kohtuullisen kunnianhimoisia*. He ovat tunnollisia ja valmiita tekemään paljon menestyksensä eteen. Silti vähintään yhtä tärkeäksi tavoitteeksi nousee työelämässä viihtyminen. Kysyessäni onko ura sinulle tärkeä, eräs haastatelluista vastaa:

On ja ei, kyl se niinkun tiettyssä mielessä mä oon hyvinkin eteenpäin pyrkivä ja jos mä ajattelen ihan valintoja opiskeluaikana ja noin niin kyllä mä oon. Mä oon esimerkiks lukenut ylimääräisen sivuaineen talousaineista ihan sitä silmälläpitäen, et jos mä joskus haluan [...]teollisuuteen töihin, niin mulla ei oo mitään semmoista, että mulla on jonkin näköinen käsitys myös siitä puolesta, että sen ei tarvii olla esteenä mulle edetä myös esimiestehtäviin, myös semmisiin tehtäviin missä vaaditaan näkemystä taloudesta...

Monet muut haastatellut sijoittuvat kuitenkin suoritusmotivaatioakselilla lähemmäs pärjääjiä kuin menestyjiä. Eräs sanoo, että "Mä en välttämättä ole kauheen kunnianhimoinen, että en mä tähtää kauheen korkeelle. Mulle olis kaikkein tärkeintä, että mä löytäisin semmoisen työyhteisön missä mä viihdyn." Toinen sanoo, että "En, mä en missään tapauksessa halua mihinkään päättäviin ja esimiestehtäviin, mutta en mä haluu olla se ihan alinkaan". Kolmas ei "halua mennä bisnesmaailmaan. Jos suurin juttu on, niinkun tuottaa lisäarvoa osakkeen omistajille...Ketä se oikeen motivoi tekemään työtä? Joku ihmisten hyväks tehty ni mun mielestä siinä on motiivi ja ihan toisenlaiset syyt tehdä sitä työtä." Neljäs on myös huomannut, että:

...on jotenkin rankkaa, kun hirveen monta alaa jää pois, että kaupallinen ala ei niinku onnistu, ei mun luonteella. Mä en pysty tavallaan laskelmoimaan, että miten mä kasvan bisnestä ja tälleen. Kyllä mä oon siinä mielessä hirveen idealistinen, että haluan tehdä hyviä asioita... Totta kai pitää huomioida se, että mun pitää tavallaan pitää oma

puoleni myös esimerkiksi palkassa ja tommosissa, että kyllä mä haluan kiinnittää huomiota siihen, että mä en jämähdä johonkin alipalkattuun tai liian huonoon siihen koulutukseen nähen.

Nätkinin (1986, 157) mukaan vastuurationaalisuus sisältää myös tunteen työn mielekkyydestä, oikeutuksista ja moraalisisista velvoitteista. Haastateltujen naisten vastuurationaalisuus nousee esiin heidän urasuunnitelmissaan, joissa tärkeäksi motiiviksi nousivat moraalisesti oikeat valinnat. Moraalisten valintojen tärkeys kuitenkin ylläpitää naisten ja miesten välisiä palkkaeroja, koska naisten tekemän palvelu- ja asiantuntijuustyön tuloksen arvioiminen on hankalampaa kuin miehille tyypillisen tuotannollisen työn. Palkkaerot puolestaan legitimoivat tyypillisesti naisten työnä pidetyn työn alemman arvostuksen. (Vrt. Kinnunen 2001, 120; Lehto 2001, 195; luku 1.) Naiset eivät suinkaan ole kunnianhimottomia idealistisista ihanteistaan huolimatta. Eräs haastatelluista sanoo, että:

...työsaralla mulla on välillä ollu semmonen kauhee kriisi, et mihinköhän tässä oikeen jymähtää? Johonkin ihme älyttömään työhön, et pitäis jotenkin edetä, mut sit mä oon yrittänyt sanoo itelleni, että ehkä sitä ehtii vielä, et tavallaan aloittaa jostain ja sit se menee eteenpäin. Jotenkin mä oon välillä pettynyt siihen, että miks mä oon valinnut tämmösen alan, että antaaks tää mitään mahdollisuuksii edetä uralla?

Toinen sanoo elävänsä hetki kerrallaan "ja niinku kyl tietysti toivoo, että koko ajan vähän pääsis eteenpäin, ettei silleen jämähtäis johonkin tai, ettei tyytyis liian vähään. Jotkut just sanoo, et matala työ on vaan niin kivaa ja helppoo, et siihen on helppo jäädä, mut mä en haluis niinku silleen jämähtää johonkin paikkaan, et haluis koko ajan kehittyä kuitenkin." Menestyksen ja kehittymisen eteen ollaan myös valmiita tekemään paljon. Eräs haastatelluista sanoo, että "On mussa vähän ehkä semmosta työnarkomaa- nin vikaa kuitenkin, mut ei sitä loputtomiin jaksa, et sit pitäis olla tiedossa joku palkinto, vaikka joku ylennys."

Saadakseni kuvan haastattemieni naisten urasuunnitelmien realistisuudesta pyysin ryhmähaastattelussa olleita naisia valitsemaan edellisten kahden sunnuntain Helsingin Sanomista yhden työpaikkailmoituksen avoimna olevasta työstä, jota he voisivat kuvitella hakevansa. Jokainen heistä oli valinnut yhden ilmoituksen ja yksi heistä oli jo hakenutkin kyseistä työtä. Avoimna olevat työpaikat sijoittuivat ministeriöihin, koulutuslaitoksiin ja järjestösektorille. Työtehtävät olivat asiantuntija- sekä päällikkötason tehtäviä.

Soitin haastattemieni naisten valitsemiin organisaatioihin ja kysyin, minkälainen henkilö kyseisiin tehtäviin oli valittu. Pyysin saada tietää henkilön iän, sukupuolen sekä koulutus- ja kokemustaan. Kahteen avoimna olevista tehtävistä oli valittu nainen ja kahteen mies. Toinen naisista oli keski-ikäinen ja muut valituista olivat noin 30-vuotiaita. Keski-ikäisen naisen valinnan kohdalla korostettiin sitä, että hän oli diplomi-insinöörin tutkinnon suorittamisen jälkeen ennättänyt olla "monessa mukana". Työnantaja sanoi hakeneensa asiantuntijaa eikä nuorilla ollut tässä kilpailussa "mitään saamaa". Muihin tehtäviin valitut henkilöt olivat ekonomi (mies, 30 v.), teologian maisteri

(mies, 33 v.) sekä kasvatustieteiden maisteri (nainen 30 v.), joilla oli viidestä kahdeksaan vuotta työkokemusta. Kaikissa valinnoissa oli koulutuksen lisäksi korostettu työkokemusta.

Haastatelluista harvalla on kovin paljon työkokemusta. He ovat olleet työharjoittelussa ja kesätöissä, mutta kovin pitkiä työkokemusrupeamia heille ei ole ennättänyt kertyä. Kysyessäni asiantuntijahaastattelussa, onko työnhakuun valmentaville kursseille osallistuvilla nuorilla realistiset odotukset työstä, asiantuntija vastaa:

Oikeestaan mun nähdäkseni *pienemmällä osalla on realistinen ja isommalla on utopistinen näkemys*. En nyt siihen osaa mitään prosenttilukua heittää, mutta *toisaalta mä näen, että se on ihan hyväkin*, että ihmisellä on vähän sellaista utopiaa ja nuorella kuuluu olla. Nuoren kuuluu olla...vähän semmonen utopistinen ja pitää ne ajatukset siitä, että minä vielä muutan maailman, koska jos se on siinä vaiheessa jo kyyninen, niin miten tän maailman käy? Mä en halua murskata kenenkään ajatuksia. Ehkä *haluan kertoa vähän siitä, että realismia on pätkätyöt, realismia on jonkunlainen työttömyysjaksokin, realismia on se, että joudut kauppaamaan omia taitojasi eikä vaan, että sinut tullaan kotoa hakemaan*.

Frankin ja Cookin (1995, 8) mukaan kilpailuun huippupalkinnoista osallistuu liian moni, koska ihmisillä on tapana yliarvioida mahdollisuutensa "voittaja saa kaiken"-markkinoilla. McClelland (1961, 221) puolestaan sanoo, että yrittäjät eivät itse asiassa pidä riskinotosta, mutta heillä on hyvä itseluottamus ja he uskovat kykyihinsä usein jopa enemmän kuin olisi aiheutta. Haastateltavat eivät ole kaikin puolin itsevarmoja. Osasyys saattaa olla heidän halunsa miellyttää muita. He ovat kuitenkin optimistisia omien mahdollisuuksiensa suhteen, vaikka ymmärtävät, että nuoren naisen voi olla vaikeampi saada työtä. Haastattelemani asiantuntijan mukaan "vielä asiantuntijatehtäviin pääsee, mutta siitä sitten esimerkiksi esimiespaikkaa on hyvin hankala saada". Hän muistuttaa, ettei asiantuntijatehtäviinkään välttämättä pääse välittömästi valmistumisen jälkeen. "Ihmisillä on oikeestaan aika konservatiiviset ajatukset siitä sijoittumisesta. Ehdottomasti pitää päästä heti asiantuntijatehtäviin, joka ei yleensä oo ollenkaan se väylä, josta aloitetaan ainakaan nuorena naisena." Hänen mukaansa "Täytyy sallia itselleen mutta myös lähipiirilleen se ajatus, että usein täytyy aloittaa vähän alemmaa." Luvussa 1 osoitin tilastojen avulla, että naisista vain joka viides saa heti valmistumisensa jälkeen pysyvän, koulutustaan vastaavan työsuhteen, miehistä puolestaan joka toinen vastavalmistunut saavuttaa tämän (ks. s. 22). "Alemmaa" aloittaminen on siis realismia nuorten naisten kohdalla.

Haastatellut naiset ovat menestyneet koulussa ja opinnoissa sekä tunteneet tähänastisen elämän olleen jokseenkin tasa-arvoista. Työelämään siirtymisen vaiheessa saattaa kuitenkin tulla "kylmää vettä niskaan", koska he odottavat saavansa vastaavaa arvostusta työelämässä. Haastattelemani asiantuntija sanoo, että:

Mä voin kyllä uskoa, että se tulee aikamoisena yllätyksenä, koska loppujen lopuks se hän ei tule niin suoraan, että kukaan tulis sanomaan sulle ihan suoraan, että Maija me ei valita sua vaan me valitaan toi Matti sen takia, että se on mies ja oo sä hiljaa. Se tulee aina tällaisissa epävirallisissa tai jotenkin sellaisissa yhteyksissä, joissa ei puhuta suo-

raan, vaan tarkoitetaan kyllä. Tällanen rivien välistä lukeminen ja sen taito oikeestaan kehittyy vasta siellä työelämässä ja se, että oppii huomaamaan sitä epätasa-arvoa ihan kaikkialla ja kaikessa.

Asiantuntijan mukaan "on ihan selvää, että nuorilla miehillä on helpompaa. *Nuoria miehiä kuunnellaan*, mitä ei välttämättä nuorelle naiselle tehdä. *Nuori nainen kuullaan, mutta ei kuunnella*. Ja yhä edelleen naisilla on tämmönen lasikattoilmiö, puhutaan sitten oikeestaan julkisesta tai yksityisestä [sektorista]." Kerroin haastatelluille, että sosiologi Goffman (1971, 57) on sanonut toisten saavan työelämässä arvostusta sen vuoksi, että heillä on esimerkiksi toimitusjohtajan tehtävään sopiva ulkonäkö, vaikka he eivät pystyisikään sellaisena toimimaan. Kysyin heiltä, minkä he uskovat tuovan arvostusta työelämässä. Inka uskoo, että "kyllähän sitä ammattitaitoakin kauheesti arvostetaan ja sitä mitä osaa ja mitä on tehnyt". Eräs haastateltava ajattelee, että "musta tuntuu, että kääntäjän työssä painaa kyllä se, et minkälaisia käännöksiä tuottaa, et kollegat varmaan arvostaa sillä perusteella, kuinka hyvin oikeesti on homma hallussa". Helenankaan mielestä "Meidän alalla ei missään nimessä [arvostus tulee ulkonäön perusteella], et se on nimenomaan se, mitä osaa ja ne ansiot, mutta sit taas jos on semmosessa työssä, missä nimenomaan esiinnyttään ja pitää olla vakuuttava, niin siinä se on sitten taas ihan eri asia." Haastatellut ovat melko varmoja, että omalla alalla menestys ei ole ulkonäöstä kiinni.

Frommin (1965, 84) mukaan kuitenkin vain poikkeuksissa menestys perustuu ensisijaisesti pätevyYTEEN. Vaikka menestyksen eri edellytysten, toisaalta pätevyYDEN ja ihmillisten ominaisuuksien ja toisaalta persoonallisuuden suhteellinen merkitys vaihtelee, näyttelee persoonallisuus Frommin mukaan aina ratkaisevaa osaa. Frommin mukaan joillakin aloilla myyntimiehen on tehtävä vaikutus yleisöön sellaisilla ominaisuuksilla kuin luotettavuus, rehellisyys ja kunnioitettavuus. Kyynisesti hän sanoo näiden piirteiden olleen monen liikemiehen aitoja ominaisuuksia 1800-luvulla. Nykyään kysytään henkilöä, joka herättää luottamusta siitä syystä, että hän *on sen näköinen*, että hänellä olisi ne ominaisuudet. Persoonallisuusmarkkinoilla sellaiset henkilöt myyvät, jotka osaavat synnyttää vaikutelman tällaisista luonteenpiirteistä. (Fromm 1965, 92–93.)

Haastatellut ovat kuitenkin hieman epävarmoja omasta vakuuttavuudestaan. Inka sanoo, että "se on vaan hirveen hankalaa, kun on just valmistunu, niin ei edes tiedä vielä mitä osaa ja missä on hyvä, eikä oo oikeen mitään näyttöjä mistään". Venlaakin "lähinnä tällä hetkellä mietityttää, kun ei oo kauheesti työkokemusta, niin mä luulen, että siinä alussa saattais itekin tuntea itsensä epävarmemmaksi sen osaamisen suhteen". Hän kuitenkin lisää, että "*kyllä mä sitten vaadin itsestänselvyytensä, että ei sitä lähetä vähättelemään vaan sen takia, että mä oon nainen tai että mä oon nuori*". Suurin osa haastatelluista naisista kuitenkin uskoo, että tulisi tekemään paljon ylimääräistäkin työtä sen eteen, että saavuttaisi uskottavuuden. Anni ei "välttämättä haluais tehdä [ylimääräistä työtä]", mutta "kyllä mä varmaan sitten käytännössä tekisin". Hän jatkaa, että:

...mä kuitenkin *haluan tehdä työni hyvin* ja kaikkee tämmöistä. Mä tein ihan hirveesti siellä [yritys] töitä ja kun se oli niin rankkaa, niin kyllä mä *sain vaikka mitä stressire-*

aktioita siellä. Mä totesin, että en mä jaksaa. Mulla *rupes oikeen sydämen tykytystä tuleen* ja niinku tämmöistä ja sit mä vähensin sitä, että mä tein vaan sitten kaks ja kolme päivää viikossa töitä, että mä tein gradua samalla kyllä. Et sit *mä aattelin, että tää ei sovi mulle*, kun mä oon liian pedantti siihen, et mä tein tosi paljon ja kun oli vielä vaikeeta. Mä aattelin, että en mä halua sellaista elämää (naurahtaa).

Haastateltujen naisten kohdalla tunnollisuus näkyy myös suhtautumisessa työntekoon. Sennettin (2002, 82) mukaan menestys ei välttämättä ole kiinni kunnianhimoista, koska samaa kunnianhimoa löytyy kaikilta. Tämä antaa työnantajille mahdollisuuden vaatia työntekijöiltä äärimmäisyyksiin menevää joustavuutta. Joustamisen vaatimukset tuntuivat Sennettin mielestä nujertavan ihmiset. Joustava valtajärjestelmä kuluttaa hänen mukaansa erityisesti niitä alemmilla tasoilla työskenteleviä tavallisia, tunnollisia työntekijöitä, jotka pyrkivät toimimaan näiden uusien sääntöjen puitteissa. (Mt., 45; 60–64.) Jari Hakanen (2004, 289) on tutkimuksessaan osoittanut, että velvollisuuden tunto on yhteydessä työuupumukseen. Eräs haastatelluista sanoo myös pelkäävänsä, että tulee tekemään liikaa töitä, jotta saisi arvostusta. "Mä olen nimenomaan sellainen ihminen, että mä meen varmasti helposti mukaan semmoiseen, että yrittää todistella itselle ja muille, että kyllä mä täällä pärjään ja kyllä mä saan nää hommat tehtyä ja sitten sitä huomaa tekevänsä pitkää päivää ja puurtavan ihan hirveästi." Katri sanoo myös, että "sitä yrittää tehdä kaiken mahdollisimman hyvin alussa ihan siinäkin mielessä, että on suunnilleen ensimmäisenä siellä työpaikalla aamulla ja lähtee viimeisenä". Sannakin on "nimenomaan miettinyt":

...nyt kun on ollut paljon juttua työuupumuksesta ja just tällaisten kilttien tyttöjen syndroomasta. Mä oon ajatellut, että mä oon just niin tyypillinen semmoinen, että mulle saattaa hyvin käydä silleen. Mä tunnistan itseni monesta sellaisesta lehtijutusta. Mä oon just sellainen. En mä tiedä kenelle sitä yrittää todistella, mutta ei niinku osaa ajatella silleen, että aatelkoon muut mitä ajattelee, että mä hoidan nää hommat niin kuin mä ehdin ja sillai kun mä osaan. Sitä vaan yrittää tehdä enemmän koko ajan.

Kohtuullisen kunnianhimoiset haastatellut ovat valmiita tekemään *kohtuuttoman paljon* saadakseen hyväksyntää ja arvostusta. Siitä huolimatta, että "mä luulen, et aina löytyy semmosia Äijjiä, jotka ottaa asiakseen työtellä ja suhtautuu sen takia tosi alenavasti". Kysyessäni koskeeko tämä nimenomaan naisia saan vastaukseksi:

Must tuntuu jotenkin siltä, että nuoriin *miehiin suhtaudutaan jotenkin* silleen, et ai niin no nyt sieltä tulee se uusi ihana sukupolvi silleen, et no nyt pojat tulee täältä ja näähän ne perii sitten meidän paikat ja niihin suhtaudutaan silleen tosi *kannustavasti ja rakentavasti*. Ellei sitten koe, että ne on sitten omana uhkana, *mut naisiin silleen, että voi olla kannustavasti, mutta vähän vähätellen*.

Haastattelemani asiantuntija sanoo, että "se arvostus tulee myös siitä, että jaksaa pitää melua itsestään". Hän jatkaa, "et sellainen myytti hiljaisesta puurtajasta, jota arvostettais, niin must se on aika kaukana tän päivän todellisuudesta". Asiantuntijan mukaan "kyse on hyvin pitkälle siitä, että jaksaa jauhaa omista asioistaan ja siitä, mitä on tekemässä ja jaksaa nostattaa asioita toistenkin agendoihin tai yleiseen keskusteluun. Jos menis sille linjalle, että työ puhukoon puolestaan, niin aa ei tulis arvostetuks, bee tulis

hyvin nopeesti unohdetuks, cee tulis pidetyks lähinnä mitättömyytenä". Mikäli naiset tyytyvät hiljaisen puurtajan rooliin, he todella joutuvat tekemään ylimääräistä työtä arvostuksen saavuttamiseksi.

Haastatellut naiset eivät ole huippukilpailijoita, mutta he ovat mukana kilpailuyhteiskunnan eetoksessa. Tunnolliset ja kiltit naiset ovat omaksuneet kilpailuyhteiskunnan eetoksesta sen, että täytyy tehdä paljon menestyäkseen. Suoritusmotivaatio ei kuitenkaan välttämättä takaa menestystä. Haastattelemieni naisten kohdalla kyse on enemminkin pinnalla pysymisestä kuin loistelias uran tavoittelemisesta (vrt. Ehrenreich 1989). Hyväksytyksi tuleminen tarve, jonka voi nähdä myös toisista ohjautuvuutena (vrt. Riesman 1961), on yksi kilpailuyhteiskunnan ilmentymä – kilpailussa suhteutetaan oma toiminta ja omat kyvyt muihin ihmisiin. Oma menestys suhteutetaan siten omaan viiteryhmään eikä välttämättä huippumenestyjiin.

Haastatellut naiset haluavat varmistaa, että he eivät tule olemaan niiden 30 prosentin joukossa, jotka eivät saa koulutusta vastaavaa työtä (vrt. taulukko 1, s. 20). Sanna "pelottaa, että mä joudun johonkin sellaseen vähän hanttihommaan aluks ja sit mä jotenkin jään semmoselle..." Saara jatkaa, että "niin, että meet sihteeriks ja sit jäät sihteeriks". Suoritusmotivaatio ja kilpailuun osallistuminen merkitsevät edellä esitetyn perusteella sitä, että saavuttaa akateemista koulutusta vastaavan työpaikan. Koulutusta arvostetaan edelleen, mutta koulutus on Ehrenreichin (1989) mukaan katoava resurssi. Haastatellut naiset pelkäävät putoavansa sosiaalisesti, elleivät he koulutuksen suoritettuaan saa hyvää, koulutusta vastaavaa työtä. Haastateltujen naisten kohdalla suoritusmotivaatio osoittautui maltillisiksi haluksi pärjätä niin hyvin kuin maisterin kuuluu pärjätä. Haastatellut haluavat kyllä "kehittyä" ja mielellään "vähän edetä", eivätkä he halua "jämähtää johonkin". Tämä ei kuitenkaan välttämättä edellytä huippumenestyksen saavuttamista, mutta myös *sopivan* tason säilyttäminen vaatii ponnisteluja. Miten naisten kamppailu työpaikoista luonnistuu käytännössä? Jotta naiset pärjäisivät kilpailussa, he joutuvat varautumaan työnhaun kentälle ja työelämään siirtymiseen.

5. Varautuminen työelämään siirtymiseen

Haastatellut naiset ovat osoittautuneet tunnollisiksi ja kohtuullisen kunnianhimoisiksi. Näiden ominaisuuksien voi heidän kohdallaan nähdä liittyvän McClellandin (1961) kahteen menestystekijään toisista ohjautuvuuteen ja suoritusmotivaatioon. Kuinka näillä ominaisuuksilla varustetut naiset pärjäävät kilpailussa työpaikoista? Kun naiset tulevat tilanteeseen, jossa pitää pärjätä, he ryhtyvät tekemään jotakin menestyksensä eteen. Naisten keino selviytyä kilpailussa on monenlaisten resurssien kerääminen ja tuen hakeminen. Olen luvussa 1 esittänyt tilastojen avulla, että naiset hakevat miehiä useammin apua työhaun prosessiin ja että he ovat aktiivisempia erilaisille kurseille osallistujia. Seuraavassa pyrin osoittamaan, miksi näin on. Haastattelemani asiantuntijan mukaan *"naisten kohdalla se työllistyminen voi olla vaikeampaa ja ainakin se kynnys tai pelko siitä, että se on vaikeampaa, niin se tuo sitten naiset ehkä preppaamaan ja hakemaan apua tai hakemaan tukea"*. Jallinoja (2004) on havainnut erityisesti median lietsovan suomalaisiin pelon ilmapiiriä (ks. myös Furedi 1997). Haastattelemani asiantuntija on huomannut saman ilmiön:

...naisille on ehkä kaiken kaikkiaan helpompi jotenkin etsiä apua ja tukea, et ehkä siellä kuitenkin vaikuttaa sellaiset hyvin niinkun syvällä olevat stereotyyppiat siitä, että jos on akateeminen mies, niin sehän pärjää. Se tienaa, se pärjää, se menee eteenpäin kun höyryjuna eikä sitä tarvii kenenkään erityisesti höörsätä tai auttaa, mutta että naisilla on helpompi tulla erilaisiin ryhmätilanteisiin yleensäkin...Asioiden jakaminen on naiselle helpompaa, siis jos keskimääräisesti puhutaan. Sitten tämmöset työnhakuasiat, kun aika paljon on kuitenkin tapetilla se, että akateemisista alle kolmekymppisistä suurin osa naisista on määräaikaissa työsuhteissa ja on vaikeaa saada sitä ensimmäistä todella koulutusta vastaavaa työtä, ja media tätä aika paljon kuitenkin rummuttaa, niin silloin on aika luontevaa ikään kuin pelata varman päälle ja kun huomaa, että tollastakin koulutusta olis tarjolla niin on helppo napata, et ahaa kolme tuntia elämästä, että mäpä meen tonne. (asiantuntijahaastattelu)

Pelon ilmapiiri syntyy, kun useat ihmiset pelkäävät samaa asiaa. Nuoret naiset lukevat mediasta lähes päivittäin, kuinka heikot työllistymismahdollisuudet heillä on. Naisten työmarkkinoille sijoittumisen kollektiivisessa pelossa ei kuitenkaan ole ainoastaan kyse median asialle antamasta huomiosta, vaan naisten on todellisuudessaakin vaikeampi löytää pysyvää työtä (vrt. Jallinoja 2004, 94–95; ks. luku 1). Julkusen ja Nätin (2002, 251) mukaan 1990-luvun työmarkkinoilla nimenomaan korkea koulutus tuli merkittävään naisille pätkätöitä. Samalla sukupuolten välinen työllisyyskuilu kasvoi 25–34-vuotiailla. Vuoden 2005 selvityksen mukaan kuilu on laajentunut koskemaan myös 35–44-vuotiaita naisia (Palanko-Laaka 2005). Kuilun laventumisessa voi Julkusen ja Nätin mielestä olla kysymys synnytysikäisten naisten syrjinnästä. Haastattelemallani naisella on tunne siitä, että hän olisi miehiä huonommassa tilanteessa työnhakijana:

Mua jotenkin ärsyttää nää kauheet äiti-tämmöset, et äidit nostetaan jalustalle...että miks mua ei oteta töihin, koska mä jään äitiyslomalle, että ihan sama, että eihän siinä synnytys nyt kestä 24 tuntii, vai mitä se kestä ja et voihan se mies sitten jäädä kotiin!

Naiset kohtaavat työhaussa lukuisia ristiriitoja ja odotuksia tietynlaisesta käyttäytymisestä. Pelon ilmapiiri nousee nuorten naisten kohdalla todennäköisesti näistä ristiriidoista. Naisista on myös vallalla lukuisia stereotyyppioita, jotka värittävät heidän työelämään siirtymisen vaihettaan. Naumanen (2002, 58) kirjoittaa, että työnantajat ovat perinteisesti liittäneet naistyövoimaan tiettyjä ominaisuuksia. Nainen nähdään perhe-taloudessa vain lisätulohankkijana miehen ollessa perheen elättäjä. Todellisuudessa suurin osa suomalaisista naisista on kuitenkin täysipäiväisessä palkkatyössä. Työnantajat ajattelevat Naumaseen (mt., 58) mukaan, että naiset eivät ole kiinnostuneita oman ammatillisen pätevyytensä kehittämisestä, vaikka naiset ovat korkeammin koulutettuja kuin miehet ja myös aktiivisempia erilaisille kursseille osallistujia. Miehelle on työnantajien mielestä häpeäksi ansaita vähemmän kuin naiset ansaitsevat (mt., 58), mutta koulutustason mukaan naisten tulisi ansaita miehiä enemmän.

Naiset ovat työhaussakin erilaisessa asemassa kuin miehet, koska nuorten naisten ajatellaan heti jäävän äitiyslomalle, vaikka todellisuudessa kaikki naiset eivät saa tai edes halua lapsia (vrt. Julkunen ym. 2004, 142). Hämäläinen (2002) toteaa Palkansääjien tutkimuslaitokselle tekemässään tutkimuksessa, että nuorten työvoiman tarjonta on hyvin suhdanneherkkää. Yritykset käyttävät nuoria työntekijöitä puskureina, joiden työsuhteet voidaan helposti lopettaa suhdanelaskun alkaessa. Lisäksi yritykset vähentävät laskusuhdanteen uhatessa ensimmäiseksi nuorten rekrytointeja ja jättävät määräaikaisten työsuhteiden uusimatta. (Mt., 13.) Nuorten naisten työelämä on siten erityisen epävarma. Näiden ristiriitojen työstämisen tarve on varmasti osasy siihen, että nuoret naiset osallistuvat aktiivisesti myös työnhakuun valmentaville kursseille.

Tilanne, jossa haastatellut naiset ovat siirtymässä työelämään, poikkeaa paljon heidän vanhempiensa työelämään siirtymisen vaiheesta. Amerikkalaisia nuoria tutkineet Schneider ja Stevenson (1999) sanovat, että nykyiset nuoret näkevät tulevan työelämänsä yhtäältä täynnä mahdollisuuksia, toisaalta epävarmuutta. He uskovat teknologiaan sekä joustavuuden ja erikoistumisen välttämättömyyteen. He uskovat myös, että he tulevat vaihtamaan työpaikkaa tiuhaan ja työuraa muutama otteeseen. Nuoret hyväksyvät työmarkkinoiden epävakaisuuden ja arvaamattomuuden ja tietävät, että henkilökohtaisen turvaverkoston luomiseksi tarvitaan lisäkoulutusta. (Mt., 11.) Haastattelemani naiset ovat myös tietoisia siitä, että työelämään tulee liittymään epävarmuutta. Venla on jo nuorena asennoitunut siihen, että tuleva työura tulee olemaan epävakaa:

Jotenkin se näyttää niin vääjäämättömältä tai jotenkin, kun oli nuori joskus silloin lama-aikaan niin koko elämän on saanut kuulla sitä, että ei niitä töitä tuu olemaan ja jos on niin ei ainakaan kovin pitkää aikaa, et siihen on jotenkin tottunut ja turtunut, et se ei oo mulle mikään kauhistus. Koko elämän on ehkä suunnitellut sen mukaan, et sit vois teh-

dä tätä ja sit vois tehdä tota ja siks on hyvä saada monipuolisesti tietoa siitä ja tästä ja tosta.

Amerikkalaisnuoret olettavat hyvän tutkinnon takaavan hyvän työuran, mutta suomalaisille nuorille korkea koulutus ei takaa ainakaan jatkuvaa työtä (vrt. Schneider & Stevenson 1999; Jallinoja 2000). Sennett (2002, 11–14) kirjoittaa, että aiemmat sukupolvet pystyivät rakentamaan itselleen selkeän elämäntarinan. Nykyään tämä ei ole mahdollista, koska täytyy jatkuvasti olla valmis muutoksiin ja riskeihin, mikä johtaa pelkoon elämänhallinnan menettämisestä. Riskien vähentämiseksi nykynuoret keräävät itselleen ylimääräisiä meriittejä, joiden avulla he pyrkivät hallitsemaan elämää edes hieman paremmin.

5.1 Pukeutuminen työnhaun metaforana

Naisten työhaastatteluun pukeutumisessa tuli melkein dramaattisesti esiin se, mikä muutenkin leimaa naisten työnhakua. Naisten pitää työhaastattelutilanteessa olla hyvännäköisiä, mutta he eivät saa olla missään suhteessa yliampuvia. Työnhakutilanteen ulkonäköön ja pukeutumiseen liitettävät käsitykset voi nähdä metaforana naisten työelämään siirtymisen prosessille. Naiset joutuvat työhaastatteluun mennessään pohtimaan, minkälainen pukeutuminen on sopivaa. Saadakseen työtä täytyy Frankin ja Cookin (1995, 14) mielestä näyttää hyvältä, tai ainakin paremmalta kuin suurin osa muista hakijoista. Amerikkalaiset Frank ja Cook sanovat monien jopa turvautuvan kauneusleikkauksiin pärjätäkseen kilpailussa työpaikoista. Suomalaisessa työnhaussa ei ainakaan vielä ole menty aivan niin pitkälle. Ulkonäkökriteerit ovat kuitenkin Kauppisen (2004) mukaan kiristyneet myös suomalaisessa työnhaussa. Yritykset käyttävät yhä enemmän aikaa ja rahaa rekrytointeihin, joissa arvioidaan osaamisen lisäksi myös ulkonäköä ja koko olemusta. Sarlio-Lähteenkorva on puolestaan havainnut tutkimuksessaan, että selvästi lihavat korkeasti koulutetut naiset saattavat ansaita jopa 30 prosenttia vähemmän kuin vastaavassa asemassa olevat normaalipainoiset. Miesten välillä vastaavia tuloeroja ei ole.⁸

Suomalaisessa työnhaussa tuntuu kuitenkin pätevän kauneusmarkkinat, joiden mukaan pitää olla hyvännäköinen, mutta ei myöskään saa olla liian kaunis. Gherardi (1995, 119) kirjoittaa, että hyvin kauniisiin naisiin suhtaudutaan työelämässä nuivasti. Miehisissä työyhteisöissä suhtaudutaan hänen mukaansa myötämielisemmin vähemmän naisellisiin ja ronskimpiin naisiin kuin naisellisuuttaan korostaviin naisiin. Ilmeisesti haastattelemani naiset ovat sisäistäneet tällaisen ajattelutavan, sillä he halusivat pukeutua työhaastatteluun mahdollisimman neutraalisti ja karsia kaiken ylimääräisen nai-

⁸ Tutkija Kaisa Kauppisen ajatukset sekä Sirpa Sarlio-Lähteenkorvan tutkimustulokset on koottu Heli Saavalaisen artikkelista *Lihavat naiset koetaan painolastiksi työelämässä* (Helsingin Sanomat 9.3.2004).

sellisuuden pois. Tarkastelen seuraavassa haastateltavien naisten käsityksiä työhaastatteluun soveltuvasta pukeutumisesta.

Haastatellut naiset hakevat suosiota toimimalla yleisesti hyväksytysti. Riesmanin (1961, 22) toisista suuntautuva luonnetyyppi hakee hyväksyntää sekä vertaisiltaan että joukkoviestinten luomista malleista. Vaikka toisista ohjautuvan yksilön herkkyyks liittyy paljon monitasoisempaan ilmiöön kuin pelkkään ulkomuotoon ja sopivaan käytökseen, ulkonäköön liittyvien vaatimusten avulla voi yksinkertaistetusti tarkastella toisista ohjautuvien naisten suosion saavuttamisen pyrkimyksiä (mt., 24; 150). Ulkonäköön liittyvät ikänormit koskevat Rantamaan (2001, 60) mukaan nimenomaan naisia. Miehillä on myös pukeutumiseen liittyviä ikänormeja, mutta ne ovat huomattavasti väljempää ja eri-ikäisten väliset erot ovat huomaamattomampia kuin naisilla. Tullakseen vakavasti otetuiksi monet tytöt heittäytyvät poikatyöiksi ja ikään kuin deseksu- alisoivat itsensä (Näre 1992, 34). Inka sanoo, että haastatteluun mennessään "ei hirveesti voi meikata ja yrittää näyttää kauniilta". Hänellä on "semmonen tunne, et se muuten ehkä ajaa sen ohi mitä sä sanot". Varmuuden vuoksi "mä joskus jopa otin kaikki korvakorut pois", koska "mä aattelin, et ne kattoo pahalla, et on-tota...tulee se asia siinä mikä on päällimmäisenä", Inka lisää. Venlakin on tuntenut, että naisena on vaikeampi vakuuttaa pukeutumisellaan työhaastattelussa:

...naisilla on vielä sillai, että naisen on *vaikeampi näyttää uskottavalta*, koska sitä *kravattia ei voi laittaa kaulaan ja ei ole niinku semmoista tiettyä univormua*.

Sannallakin on "hassu idea siitä, että sä et anna niin uskottavaa kuvaa itsestäsi, jos sä pukeudut kauheen naisellisesti ja haet jotain asiantuntijatehtävää". Hän epäilee, että "näin varmaan ajattelee kaikki työnantajatkin ja ne, jotka hakee sinne sitä henkilöä". Tolosen (2001, 165) mukaan naisellisuus muovautuu tyttöjen puheessa ristiriitaisesti. Suhteessa ruumiillisuuteen naisen tulisi olla hyvännäköinen, mutta ei liian hyvännäköinen. Sanna toteaa, että "eihän se sais tietenkään olla niin". Siitä huolimatta hän on itsekin sitä mieltä, että "jos sä olet minihameessa ja vaikka se olis kuinka tyylikäs, niin se ei anna yhtä tyylikästä kuvaa kuin semmoinen tyylikäs housupuku". *Naamiomalla* itsensä asiallisesti ja vakuuttavaksi naiset toivovat, että heidät otetaan työhaastattelussa vakavasti. Vakuuttavuus saavutetaan karsimalla kaikki naisellisuus ja seksikkyyks. Aapolan (1999, 63) mukaan naisten ollessa tutkimuskohteena heidät on nähty suhteessa miehiin. Niin lapset kuin naisetkin nähdään toisena, erilaisena ja poikkeavana. Kyse on Aapolan mukaan valta-asetelmista: yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevia tarkkaillaan valtaapitävien näkökulmasta. Jos mieheys on normi, saattaa miesten pukeutuminenkin heijastaa heidän valta-asemastaan johtuvaa vakuuttavuutta. Helin mielestä "saa varmaan olla ihan persoonallisestikin pukeutunut, mut et just varmaan naisellisuuden ja seksikkyyden esiin tuomista on paras välttää, ettei mitenkään yliampuvasti pukeudu".

Venla tykkää "värikkäistä vaatteista" ja häntä "ärsyttää, et ihmiset ajattelee, et aina kun pukeutuu mustiin tai harmaaseen tai ruskeeseen niin sit on tosi uskottava ja aikuinen". Aikuisuuteen liitetään järkevyyks, vastuuntunto ja vakaus, ja asiallinen pukeutuminen edustaa aikuisuutta ulkoisesti (vrt. Hoikkala 1993, 240–241). Vaikka Venla tykkääkin

"käyttää vähän semmosia hassuja vaatteita, tai semmosia värikkäitä" hän yrittää pukeutua "aika hillitysti työhaastatteluun yleensä". Aikuistuminen merkitsee Hoikkalan (1993, 241) mukaan kuoren muodostumista todellisen aidon itsen päälle. Vaikka naiset muuten haluavat olla persoonallisia ja yksilöllisiä he kaipaavat "univormua", jonka taakse voisi piiloutua ja jonka avulla voisi saavuttaa uskottavuutta. Eräs haastateltava kertoo, että hänen poikaystävänsä saa hyvin erilaista kohtelua pukeutuessaan pukuun:

...poikaystävä, kun tosiaan sillä on pitkät hiukset ja kun se hakee töitä, niin se laittaa ne aina kiinni ja sit se *pukeutuu pukuun*... ja se on ollut [...]ministeriössä harjoittelijana ja siellä [maa] suurlähetystössä, niin siellä se *pukeutui tosi täsmällisesti*, siis silläi *aina pukuun ja kravatti kaulassa* ja sama ihminen se kuitenkin on vaikka se pukeutuis sillä toisella tavalla, mutta *se miten sitä kohdellaan on niin erilaista, että se on pöyristyttävää*...

Naiset tuntevat, että miehen on helpompi saavuttaa uskottavuus *univormun* avulla. Katri on myös "huomannu nyt tossa uudessa työssä, että tuntuu, että pitäis jollain pukeutumisella tai jollain lisätä semmosta tiettyä auktoriteettia". Tolonen (2001) huomasi tutkiessaan teinityttöjä, että he halusivat olla riittävän naisellisia ja ennen kaikkea luonnollisia, mutta he eivät missään suhteessa halunneet liioitella naisellisuuttaan. Liiallisuus liitettiin naistyyliin, joka ei ollut soveliaista. Tavallinen muotoutui tyttöjen puheessa usein positiiviseksi laatusanaksi, kun persoonallinen tyyli edellytti rohkeutta *näkyä*. (Mt., 165–171.) Hyvin erilaisista tyyleistään huolimatta naiset tuntuvat olevan lähes yksimielisiä siitä, että haastatteluun täytyy pukeutua neutraalisti ja jopa huomaamattomasti. Näin Minna kuvailee, miten työhaastatteluun tulee pukeutua:

No varmaan *tosi huomaamattomasti* kuitenkin...Mul on ylipäättänsä semmonen kuva, et kaikki semmonen persoonallisuus pitäis karsii ihan täysin, niinku *mahdollisimman neutraali ja huomaamaton*.

Kysyn häneltä, "miten sieltä erottuu sitten joukosta?" Minna miettii hetken ja toteaa, "kai ne pitää ne paperit sit vaan olla niin mahtavat". Jokisaaren (2002, 70) mukaan usein oletetaan, että työelämään sijoittumisessa on vallalla vapaa ja avoin kilpailu, jossa sijoittumisen määrää yksilö kyvyillään. Tämä ei kuitenkaan heidän mukaansa pidä paikkaansa, koska saman koulutuksen saaneilla voi olla hyvinkin erilainen ammatillinen asema, jossa heijastuu vanhempien sosiaalinen asema. Minnan näkemys siitä, että "papereilla" pitää pärjätä, on siten harhaanjohtava ja saattaa aiheuttaa vääristyneitä toiveita, koska suuri osa työnhakijoista sijoittuu työelämään sosiaalisten verkostojensa kautta (vrt. Jokisaari & Nurmi 2003). Pukeutumalla neutraalisti ja epänaïvisesti haastatellut pyrkivät lisäämään mahdollisuuksiaan kilpailussa työpaikoista. Hyväksytyt pukeutuminen on siten toisista ohjautuvien naisten tapa laskelmoida työnhaun kentällä. Tarkastelen seuraavissa luvuissa naisten kohtaamia ristiriitoja työnhaussa.

5.2 Tasa-arvo työhaussa

Naisten kokemuksia tasa-arvosta työhaussa, kilpailuyhteiskuntaan sopeutumisesta ja itsensä markkinoimisesta voi tarkastella myös työnhaun metaforan eli pukeutumisen avulla. Pauliina Lampinen (2003) sanoi Sosiologipäivillä maaliskuussa 2003 havainneensa täydennyskoulutuksia pitäessään, että tasa-arvosta ja sukupuolesta on todella vaikea puhua. Kun kouluttajat ovat yrittäneet nostaa esiin työmarkkinoilla esiintyviä epäkohtia, useat opiskelijat ovat kieltäneet asian. He eivät ole uskoneet asioita todeksi, vaikka kouluttajat ovat näyttäneet tilastoja ja kertoneet esimerkkejä syrjintätapauksista. Havaitsin saman ilmiön haastatellessani nuoria naisia. Suorat kysymykset tasa-arvosta eivät osoittautuneet erityisen hedelmällisiksi. Muissa yhteyksissä naiset kertoivat kuitenkin tilanteista, joissa epätasa-arvoa oli esiintynyt. Kysyessäni haastateltavilta onko heiltä työhaastattelussa kysytty elämäntilanteesta tai perheen perustamisesta, sain yleisimmin vastaukseksi, että ei ole kysytty. Näin Katri vastaa:

Tota, ei kyllä oo [kysytty], et mä oon vaan kuullu muilta, miten sitä kysellään. No multa on kysytty, et mikä on sun elämäntilanne, et asuksä niinku-ja sit mä oon ite ker-tonut, että mä asun avoliitossa ja sit on kysytty, että onko sulla lapsia, mutta en mä koe, että-no kyllä sitä saa kysyä, mutta ei oo kukaan kysyny, koska sä meinaat niitä hankkia ja silleen, että niistä ois sitten ruvettu tenttaamaan.

Jatkaessamme keskustelua Katri toteaa, että:

Yhdessä noista [ammatti]paikoista itse asiassa kysyttiin sitä myös, että millasia elämän-suunnitelmia on perhepuolella ja muuta, et voihan se olla, et sen joku kokee, että ja jos on just aatellu, että lähiaikoina perustaa perhettä ja muuta, ni on se vähän ahdistavaa sen kannalta, et jos mä en saakaan töitä, jos mä nyt paljastan sen asian.

Itse asiassa Katriltakin on kysytty perheen perustamisaikeista, mutta tämä ei ole jäänyt erityisemmin mieleen, koska se on tuntunut hänen mielestään hyväksyttävältä:

...kyllä sen toisaalta ymmärtää sen työnantajan kannaltakin. Sehän on hirveen kallista, että jos just palkkaa työntekijän ja se jää heti äitiyslomalle ja hoitovapaille ja muulle, ni se on kallista sille työnantajalle. Et kyllä sen toisaalta ymmärtää, jos on toinen yhtä pä-tevä hakija, joka ei oo jäämässä äitiyslomalle, että se valitsee sen. Semmosta ei sais tehdä, mutta kyllä sen toisaalta ymmärtää sen työnantajankin kannalta.

Inka puolestaan kertoo maininneensa omasta aloitteestaan haastatteluissa, että hänellä "ei oo perheenperustamisaikeita ainakaan kymmeneen vuoteen". Hän on "ite halunnut sanoa ilman, et ne sitä multa kysyy, koska mä tiedän, et ku mä oon kaksikymmentävuotias nainen, niin kyllähän mä oon riski työnantajalle, et jos mä jään heti äitiyslomalle". Hän sanoo miettineensä monta kertaa "et oisko tää erilaista, jos mä oisin mies?" Keskustelun edetessä Inkakin muistaa, että yhdessä haastattelussa häneltä kysyttiin, "että aiotko hankkia lapsia – joo ja se kysy jopa vanhempien koulutusta". Lampisen (2003) tavoin huomasin, että tasa-arvoasioista on vaikea keskustella. Monella haastattelemani nai-

sella on kyllä tunne, että naisena on vaikeampi hakea työtä kuin miehenä, mutta suoraanaisesti he eivät halua ottaa kantaa tasa-arvokysymyksiin.

Moni haastattelemaninainen on kuitenkin Sannan tavoin kuullut tyttökavereilta, että "kyllä siellä [työhaastattelussa] on kysely ihan suoraan ja epäsuoraan sitä elämäntilannetta ja onko aikonut hankkia lapsia lähitulevaisuudessa". Hän jatkaa, että "kuitenkin mun poikaystävä on hakenut useamman kerran töitä ja ollut monta kertaa haastattelussa, eikä häneltä ole ikinä kysytty tällaisia asioita, että kyllä se ainakin mun mielestä on ihan selvästi niin, että naisilta sitä kysytään ja miehiltä ei". Kysyin myös ryhmähaastatteluun osallistuneilta miehiltä, onko heiltä kysytty työhaastattelussa elämäntilanteesta tai perheen perustamisesta:

Patrik: Ei oo kyllä tullu puheeks ensimmäisessä haastattelussa ainakaan.

Matti: Ei oo kysytty multakaan koskaan.

MF: Ei elämäntilannettakaan?

Matti: Ei, ei oo koskaan kysytty.

MF: Mitäs Oskari sitten?

Oskari: No se-noissa haastatteluissa ei aina tiedä, mitä kysyy ja mitä ite kertoo, että niinku kyllä varmaan puhetta on ollu... Ehkä se on kuitattu just siviilisäädyltä.

Matti: Tai on semmoista elämäntilannetta kysytty, että mitä tekee, et tietysti että on työnhakijana ja opiskelee...

MF: Aivan, mutta ei tällaisista sosiaalisista suhteista ja tällaista?

Matti: Ei oo...mitään semmoista, että meinaatko perustaa perhettä tai jotain ei mitään semmoista koskaan.

Yhdellä työhakemuksen ja ansioluettelon kirjoittamiseen valmentavista kursseista, jolle osallistuin havainnointimielessä, kiinnitin huomiota keski-ikäisen miehen ansioluetteloon. Hän ei ollut maininnut henkilö tietojen yhteydessä siviilisäätystä eikä perhettä. Sen sijaan hänellä oli pitkän ansioluettelon päätteeksi pieni kappale, johon hän oli kirjannut harrastusten jälkeen, että hän on avoliitossa, josta on syntynyt kaksi lasta. Kysyin mieheltä, miksi hän on "niputtanut" harrastukset ja perheen yhteen viimeisessä kappaleessa. Hän vastasi tehneensä niin siksi, että *ne ovat se alue, mistä ei puhuta työhaastattelussa*. Haastattelemaninasiantuntijan mukaan hyvin harva nainen selviää työhaastattelusta ilman, että häneltä kysytään mitään elämäntilanteesta, parisuhteesta tai perheestä. Miesten ja naisten välinen julkisen ja yksityisen erottelu näkyy siinä, että naisilta on sallittua kysyä yksityisistäkin (vrt. Silius 1995, 52). Haastatellut naiset ovat ymmärtäväisiä sen suhteen, että työnantajien on tärkeä tietää, onko tuleva työntekijä pian hankkimassa lapsia, vaikka he ovatkin sitä mieltä, että "eihän se saisi vaikuttaa". Haastateltujen naisten mielestä on sopivaa, että katsotaan sormien läpi sitä, että työ-

haastattelussa kysytään perheen perustamisaikeista. Työhaastattelutilanteessa sormien läpi katsominen perheen perustamisaikeista kysyttäessä on osa samaa ilmiötä kuin *hyvännäköisyys ja sopiva pukeutuminen* työhaastattelussa. Feminismiä ja tiukkapipoi-suutta työnantajien kysymyksiä kohtaan pidetään *liiallisena* aivan kuten naisellisuuden korostamista työhaastattelutilanteessa.

Ainoa asia, jonka haastatellut naiset yksimielisesti mielsivät todelliseksi epätasa-arvon kysymykseksi, oli naisten miehiä huonommat palkat. Kysyessäni onko Suomi tasa-arvoinen maa, Sanna vastaa, että "No kyllä me ollaan varmaan moneen muuhun maa-han verrattuna tasa-arvoinen maa, mutta kyllähän täällä on omat ongelmansa. Päälimmäisenä mulle tulee mieleen palkka". Sannan poikaystävä saa parempaa palkkaa kuin hän, vaikka poikaystävällä on matalampi koulutus. Kysyn, että "eikö sun pitäisi teoriassa saada hyvää palkkaa, kun sulla on korkeakoulututkinto?" Sanna vastaa:

Aivan! ja [poikaystävällä] ei ole, että tää on ihan hassua. Mä oon monta kertaa ajatellut tätä, että [poikaystävällä] ei ole-siis se on ATK-merkonomi koulutukseltaan. Se on mennyt suoraan yläasteelta sinne kauppakouluun ja tehnyt sen merkonomintutkinnon ja nyt se vetää ihan mieletöntä palkkaa tietysti, kun atk-alalla on. Ja musta tuntuu, että kun mä pääsen [töihin] ens keväänä, jos pääsen hyvällä tsägällä, niin sitten mä saan jotain hikistä, ehkä just sen minimin ja mulla on korkeakoulututkinto! Mä olen kuus vuotta opiskellut. Kyllä mä-en mä todellakaan kuvittele, että mä tulisin niin hyvää palkkaa saamaan, kun [poikaystävä]. Mä oon ihan varma siitä! Vaikka sen pitäisi olla niin, että kun mulla on korkeakoulututkinto, niin mun pitäisi saada...

MF: Eikö sun pitäisi osata vaatia sitä?

Sanna: Niin, varmaan pitäisi, mutta en mä osaa. Kyllä mä sen tiedän.

Keskustelu palkasta jatkuu naisten ryhmähaastattelussa. Katri sanoo tuntevansa "melkeen helpotusta siitä, että mä oon tämmösellä kutsumusalalla ja mun ei tarvi tehdä niitä palkkavaatimuksia, koska *mun on tosi vaikee hinnotella sitä omaa työtä*. Must tuntuu, että se voi hyvinkin olla yks syy, minkä takia naisten palkat on huonompia, että *jotenkin me ite hinnotellaan itsemme liian alhaisesti*, että me ei jotenkin osata sitä..." Leena jatkaa, että: "kyllä sitä on jotenkin liian arka, varsinkin kun on vasta-alkaja. Muutenkin se on vähän turhaa semmosta nöyristelyä, että ottakaa nyt..." Ryhmän naisia "ärsyttää, kun tietää jotain poikia, jotka ei rupee tollaseen hommaan, jos ei saa kunnon palkkaa!" Kysyn heiltä:

Mitä te luulette, mikä on se syy, miksi miehet yleensä tai keskimäärin uskaltaa pyytää parempia palkkoja kuin naiset?

Saara: *Itseluottamus* varmaan.

Leena: *Ne ei oo niin vastuuntuntoisia kuin naiset*, ehkä tai musta tuntuu, et niinku tai mäkin oon ollu yhdessä järjestössä, jossa valittiin semmonen sihteeri, jota ei oikeen tunnettu ja sit saatiin tosi hyvä kuva siitä etukäteen, siis miespuolinen. Siis eihän se osanut hoitaa sitä hommaansa!...Kyllä tuli vähän semmonen, että kuule jätkä, että mee vään kasvamaan kotiin!

Ryhmä: Nauraa.

Leena: Ei, mut ihan oikeesti ärsytti! Eikä jätkä nää itte mitään ongelmaa siinä hommassa. Ei hoida hommia ja *itte puurtaa hirveen vastuuntuntoisesti eikä siltikään kehtaa*, että ehkä mä voisin sittenkin olla parempi (naurahtaa).

MF: ... suunnilleen kaikki keitä mä oon haastatellu on sanonut, että on ollut koulussa semmonen tunnollinen ja näin. Onks sitten niin, että naiset on perustunnollisia eikä uskallakaan sanoa, että mä osaan tän tosi hyvin, mä hallitsen tän?

Saara: Kyl varmaan paljon on semmosta.

Katri: Varmaan siis nykyään tai onhan erilaisia yksilöitä naisissakin, että on niitä, jotka rohkeasti uskaltaa pistää huikeet palkkatoivomukset ja muuta, mutta ehkä keskimäärin voi olla, et *naisissa on enemmän semmoista, että punnitaan monelta eri kantilta ja siten jotenkin liikaa huomioi sitä, että miten se työnantaja nyt suhtautuu* ja yrittää miettiä semmoista realistista toivomusta enemmän kuin miehissä ehkä naisissa on semmoista taipumusta sitten.

Naiset kuvailevat palkka-asioista puhuessaan juuri sitä tunnollista ja toisista ohjautuvaa käytöstä, jonka totesin luvussa 4 olevan naisille ominaista. McClellandin (1961) mukaan toisista ohjautuvuus on yksi menestystekijä. Palkkakeskustelun yhteydessä naisten toisista ohjautuvuus tuntuu kuitenkin johtavan muuhun kuin heidän menestykseensä kilpailussa palkoista. Palkkakeskustelussa se, että naisten pitäisi omasta mielestään saada hyvää palkkaa, vastaa samaa asiaa kuin *hyvännäköisyys ja sopiva puukeutuminen* työhaastattelussa. Kovien vaatimusten asettaminen tuntuu kuitenkin *liialliselta*, koska naiset pelkäävät, että kovien palkkavaatimusten asettamisen myötä he jäisivät kokonaan ilman työtä. Nätkin (1986, 157) lainaa Sorensenia (1982), joka toteaa naisten toimivan vastuurationalisesti myös palkkakeskusteluissa. Sorensenin mukaan naiset näyttävät toimivan irrationaalisella tavalla omien etujensa suhteen varsinkin, jos heidän toimintaansa verrataan miesten perinteisiin etutaisteluihin. Sillä, että naiset eivät aseta kovia palkkatoivomuksia, he pyrkivät kuitenkin laskelmoimaan, ett-eivät he jäisi ilman työtä. Samalla he tulevat uusintaneeksi vallalla olevaa järjestelmää, jonka mukaan "naisten euro on noin 20 senttiä pienempi kuin miesten" (vrt. liitetäulukko 4, s. 149).

5.3 Kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen

Koska naiset ovat monella tavalla miehiä huonommassa asemassa kilpaillessaan työpaikoista ja palkoista, he joutuvat eri tavoin varautumaan työelämäänsä siirtymiseen. Haastatellut naiset ovat menestyneet koulussa ja opinnoissa. Moni haastateltava on Venlan tavoin "elänyt semmosessa pumpulissa, että tässä ei ole sitä todellista työelämää vielä kohdannut. Niin jotenkin mä en oo koskaan kokenut, että naiseus tai tyttöys olis ollut mulle joku ongelma missään vaiheessa". Elämän kovuus tulee naisille vastaan työelämäänsä siirtymisen vaiheessa, jossa he myös ensimmäisen kerran saavat huo-

mata olevansa sukupuolensa vuoksi erilaisessa asemassa. Inka sanoo, että "kyl sitä väkisin ajattelee, et se [työnhaku] vois olla helpompaa, jos mä oisin mies." Tytöt menestyvät koulussa ja nuoret naiset opinnoissa, mutta jostakin syystä miehet menestyvät naisia paremmin työelämässä.

Naiset pyrkivät kuitenkin sopeutumaan kilpailuyhteiskunnan asettamiin työelämään siirtymisen sääntöihin. He ovat luoneet itselleen Baumanin (2002, 11) kuvaamasta *instrumentaalisen rationaalisuudesta* selviytymiskeinon. Baumanin mukaan modernin ajan tunnusmerkki on se, että talous alkoi hallita ihmisten elämää. Talouden arvostus on myös haastattelemani asiantuntijan mukaan lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana:

...yhteiskunnan murrokset ei voi olla vaikuttamatta myös sellasiin periajatteluihin, jos nyt sitten ajatellaan kaikkea tätä *taloustiedottamista*. Eihän tätä ollut silloin, kun mä oon opiskellut [noin 10 vuotta sitten]. Ei ollut mitään talousuutisia, no tietenkin Kauppalehti ja Taloussanomien on ollut, mutta ei telkkarista tullut mitään talousuutisia tai nasdaqia tai mitä liekään hexiä. Ei kukaan tiennyt niistä paitsi asioihin vihkiytyneet ja ainakin silloin, kun mä oon aloittanut opiskelut humanistina...niin jotenkin sellanen humanismi oli hirveen arvostettua. Georg von Wright on se viisas, ja valittiin Suomen viisaimmaksi ja muuta, että viisaisuus on nimenomaan humanismia eikä kauppätiedettä tai oikeustiedettä. Niin kun nyt on, että viisaimmat on Wahlroos ja tämmöset kundit, jotka pystyy tekemään miljoonia tosta vaan... Niin ja, missä se Wright on nyt? (asiantuntija-haastattelu)

Haastatellut naiset ovat sisäistäneet talouden vallan, mutta he eivät tunne kilpailuyhteiskuntaa itselleen luontevaksi pelikentäksi (vrt. Goffman 1971). He ovat luoneet itselleen välineitä, joiden avulla he pyrkivät pärjäämään kilpailussa. Haastattelemani naiset tuntevat työnhakuprosessin monilta osin ristiriitaiseksi. Työhaussa pitää osoittaa olevansa paras, mutta yhteiskunnassa ei ole muuten hyväksyttyä kehua itseään. Toisista ohjautuvat nuoret naiset ovat hämillään, kun yhteiskunnassa yleisesti vallalla olevat pelisäännöt eivät pädekään työhaun kentällä. Sennett (2002, 60–64) sanoo joustavan valtajärjestelmän kuluttavan juuri näitä tavallisia, tunnollisia työntekijöitä, jotka pyrkivät toimimaan näiden uusien sääntöjen puitteissa.

Kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen on vaatinut naisilta hyötyajattelun sisäistämisen. Hyötyajattelun sisäistäminen kuvastaa samaa kuin *sopiva pukeutuminen* työhaastattelussa. Suhteiden hyväksikäyttämistä ja erityisesti häikäilemätöntä hyväksikäyttöä naiset pitävät kuitenkin *liiallisena*. Näissä ristiriitaisissa tunnelmissa haastateltavat kuitenkin pyrkivät luovimaan yleisesti hyväksytyjen ja omien arvojen mukaisten sekä kamppailussa työpaikoista välttämättömien toimintatapojen välillä. Monet työhaussa välttämättömät toimintatavat tuntuvat haastateltaville vierailta, mutta he perustelevat toimintaansa instrumentaalisuudella.

Haastatellut naiset ovat olleet aktiivisia monenlaisessa toiminnassa ja kiinnostuneita erilaisista asioista. Kilpailuyhteiskunnassa tämä *kiinnostusmotiivi* on kuitenkin *muuttunut hyötyajatteluksi*. Hyötyajattelua opetetaan rekrytointipalveluiden työnhakuun

valmentavilla kursseilla, mutta moni on sisäistänyt hyötyajattelun jo aiemmin. Hyödyn tavoittelemisen on kuitenkin sisäänrakennettua haastateltujen naisten toiminnassa, ja siten erilaisten asioiden hyödyntämistä on toisinaan vaikea havaita. Kortteinen (1992, 44) huomasi tutkiessaan suomalaista palkkatyötä, että tapa jäsentää ja puhua työstä on niin tavallinen ja itsestään selvä, että sitä on vaikea havaita tai jos sen havaitsee, sitä on vaikea pitää merkityksellisenä. Sen havaitsee Kortteisen mielestä parhaiten silloin, kun joku ei jäsennä elämäänsä totutulla tavalla. Havaitsin kaikkialle tunkeutuvan hyötyajattelun, kun Venla kyseenalaisti asioiden hyödyntämisen. Hän painotti tekevänsä asioita siksi, että hän nauttii niistä, eikä sen vuoksi, että niistä olisi hyötyä. Hänen "on edelleen hirveen vaikeaa ajatella opintoja hyötykannalta, kun mä aina vaan mietin sitä, mikä mua kiinnostaa ja mitä mä haluisin tehdä ja mistä mä jotenkin ihmisenä oppisin jotakin..." Ihmisenä kasvamisen voi kuitenkin myös nähdä hyötyajatteluna. Huomaamattaan Venla tulee käyttäneeksi hyötyajattelun logiikkaa myös silloin, kun hän kuvailee sitä, että hän ei ajattele tekemisiään hyödyn kannalta. Venlalla on myös tarve "tehdä jotakin hyödyllistä ja parantaa maailmaa":

Nyt mä oon semmosella maahanmuuttajastävyyks-kurssilla, mikä on vähän älytön nimi, mutta...lähinnä, just sen takia, että jos mä tekisin Afrikkaan liittyen, tai afrikkalaiseen naiseen liittyen sen mun gradun, niin ois ihan kiva tunteekin muutama (naurahtaa) afrikkalainen nainen.

MF: eli siinäkin on hyötyaspekti mukana?

Venla: Niin, niin (!) just tätä mä tarkoitan, ettei voi mennä hyvää hyvyttään vaan sen takia, että siitä olis jotain hyötyä gradua varten (nauraa).

Venlan mielestä "tuntuu jotenkin ilkeeltä, että kaikki se mitä on joskus tehnyt vaan siksi että se on kivaa, *niin nyt sitä alkaakin hyödyntämään*, että niin olin tosiaan opiskelemassa hirveesti työkuultuuria ja mitä kaikkea henkistä pääomaa tästä saikaan ja jotenkin niinku hirveen hyötykäyttöön kaikki kokemukset..." Kysyn häneltä mahtaako se olla ajan henki? Venla vastaa, että "on, ja se on jotenkin sääli. Totta kai niistä on hyötyä, ja kyllä mä myönnän sen, että niitä kannattaa markkinoida ja mainostaa." Hyötyajattelun sisäistäminen on yksi askel tiellä kohti menestystä. Naiset pyrkivät selviytymään kilpailussa työpaikoista keräämällä monenlaisia resursseja. Tarkastelen seuraavassa nuorten naisten resurssien keräämisen tarvetta.

Resurssien kerääminen

Palkkatyön markkinoilla "kyky" menestyä on Naumasen (2002, 74) mukaan vahvasti sidoksissa hankittuun koulutukseen. Naumanen näkee koulutuksen resurssina, joka on sekä yksilön investointi että työmarkkinakilvassa pärjäämisen sanelema institutionaalinen pakko (mt., 86). Koulutus ei kuitenkaan ole riittävä resurssi, koska lähes kaikki nuoret ovat koulutettuja (vrt. luku 1). Koulutuksen tueksi haastatellut naiset ovat keränneet itselleen myös muita resursseja, joiden avulla he toivovat pärjäävänsä kilpailussa työmarkkinoilla. Moni haastatelluista naisista on ollut aktiivinen erilaisessa jär-

jestö- ja harrastetoiminnassa, ja kaikki heistä ovat olleet jonkin pidemmän jakson ulkomailta. Työnhakuun valmentavilla kursseilla opastetaan hyödyntämään kaikkea sitä sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joka on tähän elämänvaiheeseen mennessä kertynyt. Moni haastatelluista on kuitenkin jo ennen kurssille osallistumista tehnyt valintoihin toivoen niiden auttavan työhaussa. Tarkastelen ensin resurssien keräämisen perusideaa, jonka jälkeen lähdän tarkastelemaan tarkemmin kahta erityistä resurssia, ulkomaille matkustamista ja verkostoitumista.

Ziehen (1991, 30) mielestä tarkoitushakuisuus on nuorten parissa vähentynyt. Hänen mukaansa yhä useammat nuoret välttävät toimimista keinojen ja päämäärien kylmän logiikan mukaisesti, koska tarpeet ovat aikaisempaa jäsentymättömpiä. Oma aineistoni ei tue Ziehen käsitystä. On totta, että tarpeita on aiempaa vaikeampi hahmottaa, mutta juuri se saattaa olla syy sille, että nuoret naiset yrittävät maksimoida keinot saavuttaa epämääräisiä päämääriä tulevaisuudessa. Työelämään siirtymässä olevat naiset pyrkivät resurssien keräämisellä kompensoimaan kohtaamiaan riskejä, koska niitä ei pysty täysin poistamaan (vrt. Levitas 2000, 202). Naiset pyrkivät laskelmoimaan ja varmistelemaan keräämällä ylimääräisiä meriittejä. Moni haastattelemani nainen on ollut aktiivinen jo peruskoulussa ja lukiossa, ja sama linja on jatkunut yliopistop opiskelijana. Eräs haastatelluista sanoo:

...nyt opiskeluaikana mä oon ollut [...] osakunnassa erilaisissa viroissa. Mä oon ollut silloin aikoinaan apuemäntänä ja naisten urheiluohtajana ja sit mä olin yhden vuoden emäntänä ja sit mä oon ollut meidän asuntolan johtokunnan puheenjohtajana yhden vuoden ja tota sit mä oon ollut meidän laitosjohtoryhmässä kolme vuotta.

Toinen haastatelluista on "ollu osakunnassa ja sitten semmosessa [...]liiton kehitysyhteistyöprojektissa, niin tota ainejärjestötoiminnassakin oon ollu". Kolmas on "ollu Amnestyssä monta vuotta ja...vähän käynyt kaikenlaisissa erilaisissa ryhmissä niinku yliopistolla: Rauhanpiipussa, Animaliaassa ja tommosissa". Ja nyt hän on "semmosella SPR:n kursilla ja sit semmosessa kansainvälisyyskasvatuskoulutuksessa, että sitten vois lähteä kouluihin pitämään kansainvälisyyskoulutusta". Neljäs on "ollu aika aktiivisesti Aiesecissa", kun häntä on "alkanu kiinnostaa semmonen vaikuttaminen". Viides on "ollu erilaisissa järjestöissä ja sellasessa [...]nuorisajaostossa". Moni on tietoisesti ajatellut osallistuvansa erilaiseen kurssi- ja järjestötoimintaan, koska "se näyttää hyvältä siellä cv:ssä". Työnhakuun valmentavien kurssien ohjaaja sanoo, että "ainejärjestötoiminnassa oppii organisoimista, mitä tarvitaan myös työelämässä". Hän muistuttaa, että kaikkia kokemuksia kannattaa hyödyntää työhaussa.

Haastattelemani naisilla on lukuisia kokemuksia erilaisista vapaaehtoisista aktiviteeteistä, mutta he eivät itse ajattele olevansa erityisen aktiivisia. Luvussa 4 kuvasin naisten pitävän itseään tavallisina eikä erityisen kunnianhimoisina. Samoin nämä erilaiset aktiviteetit ovat vain luonteva osa heidän elämäänsä. Työelämään siirtymisen lähestymisen myötä naiset ovat kuitenkin ymmärtäneet, että heidän täytyy hyödyntää kaikkia näitä resursseja. Bauman (2002, 92) sanoo meidän "shoppailevan" taitoja, joita tarvitsemme elantomme ansaitsemiseen ja niiden keinojen hankkimiseen, joilla vakuutamme mahdolliset työnantajat siitä, että osaamme nuo taidot. McClellandin (1961,

104) mukaan suoritussuuntatuneisuus painottuu enemmän menestyksen esteiden rai-
vaamiseen erityisten keinojen avulla kuin päämäärään itseensä ja sen haluamiseen.
Haastattelemini naisten päämäärä on kilpailussa pärjääminen, mutta epävarmassa
yhteiskunnassa he eivät tiedä tarkalleen, mistä he kilpailevat. Siten he pyrkivät suori-
tusmotivaationsa avulla keksimään keinoja, joilla he selviytyvät ja parhaassa tapauk-
sessa menestyvät työmarkkinoilla. Frank ja Cook (1995, 4-6) huomauttavat kilpailun
koventuneen myös kansainvälistymisen myötä. Siten pelkät meriitit kotimaasta eivät
välttämättä riitä.

Ulkomaille matkustaminen

Globaali ja kotimainen kilpailu ei ole Frankin ja Cookin (1995, 6) mukaan koskaan
ollut intensiivisempää kuin tänä päivänä. Huippupalkkojen räjähdysmäinen kasvu on
heidän mukaansa yhteydessä lisääntyneeseen liikkuvuuteen kansainvälisillä markki-
noilla, ja menestykseen työmarkkinoilla tarvitaan myös kielitaitoa sekä kansainväli-
syyttä. Vuoden 2000 nuorisobarometrissa nuorilta kysyttiin uskovatko he lähtevänsä
seuraavan viiden vuoden aikana ulkomaille opiskelemaan. Tämän perusteella nuoret
eivät ole erityisen innostuneita lähtemään ulkomaille. Naisista joka viides ja miehistä
vielä harvempi piti mahdollisena, että tulee seuraavan viiden vuoden aikana opiskele-
maan ulkomailta. (Saarela 2000, 42–43.) Vaikka yliopisto- ja korkeakouluopiskelijat
mitä todennäköisimmin lähtevät ulkomaille opiskelemaan enemmän kuin monet muut
suomalaiset, Helsingin yliopiston 34 000 opiskelijasta lähtee vuosittain vain noin 600–
700 opiskelijaa ulkomaille vähintään kolmeksi kuukaudeksi opiskelijavaihtoon (ks.
liitetaulukot 5 ja 6, s. 150). Nuoret kuitenkin matkustavat paljon ja ovat yhä kielitaitoi-
sempia (asiantuntijahaastattelu). Riesmanin (1961) mukaan toisista ohjautuvat ihmiset
ovat kansainvälisiä. Heille tutun ja vieraan raja on murtunut. Toisista ohjautuvan ihmi-
sen tulee osata vastaanottaa viestejä sekä läheltä että kaukaa. (Mt., 25.)

Kaikki haastattelemani naiset ovat olleet ulkomailta joko opiskelemassa, töissä tai
oleilemassa useamman kuukauden mittaisen ajanjakson. Tällä he pyrkivät varmistama-
an kilpailukykyänsä työmarkkinoilla. Haastattelemastani kolmesta miehestä ainoas-
taan yksi on ollut ulkomailta opiskelemassa. Naiset lähtevät muutenkin miehiä use-
ammin opiskelijavaihtoon. Helsingin yliopistosta kuuden viime vuoden aikana opiske-
lijavaihtoon lähteneistä useampi kuin kolme neljästä on ollut naisia (ks. liitetaulukko
5, s. 150). Samana aikana 62–63 prosenttia yliopisto-opiskelijoista on ollut naisia eli
vaihtoon lähteneiden naisten suhteellinen osuus ei ole aivan niin suuri. Silti naisia
lähtee suhteellisestikin noin puolet enemmän ulkomaille vaihto-opiskelijaksi kuin
miehiä (ks. liitetaulukko 6, s. 150).

Monelle haastatellulle naiselle ulkomaille lähteminen oli rationaalinen valinta päämää-
rien saavuttamiseksi. Naisten suoritusmotivaatio sai heidät lähtemään ulkomaille (vrt.
McClelland 1961). Inka sanoo ajatelleensa "kyllä sillonkin, et siit on *hyötyy jatkossa*
siitä, et on ollu ulkomailta *ihan siis työnhaussa*". Helena ajatteli myös, että *se lienee*
ihan hyvä meriitti, et on vähän nähnyt muutakin sitten, kun työtä hakee ja sit toisaalta

niin mua teki ihan itsee mieli. Sannakin sanoo, että "kyllä mä olen ajatellut, että se näyttää ihan hyvältä siellä hakemuksessa...". Parempien työnsaantimahdollisuuksien toivossa hän oli valmis lähtemään ulkomaille opiskelemaan, vaikka hänen ei edes tehnyt mieli:

Mä olin päättänyt, että se ei ole mua varten, että mä en viihdy siellä, että mä olen liian arka. Musta oli aina jotenkin vastenmielinen ajatus, että mä lähtisin sinne yksin ja sitten mulle tulee semmoinen olo, etten mä viihdy siellä. Mutta sitten mun opiskelukaveri oli lähdössä, kun meillä oli viimeinen mahdollisuus lähteä sinne [kaupungin nimi] ja mun opiskelukaveri sanoi, että kun hän ei haluaisi lähteä yksin sinne, että lähtisit hänen kanssaan. Sitten mä ajattelin, että kun mäkään en haluaisi yksin lähteä sinne, että tämä on nyt mun mahdollisuus. Ja sitten me lähdettiin sinne yhdessä ja se oli oikeastaan se ainut syy miksi mä lähdin ja meille annettiin vielä stipenditkin sinne mukaan.

Valinta osoittautui kuitenkin hyväksi, koska "*se anto jotenkin semmosta varmuutta*, ei pelkästään kielitaitoon, vaan semmosta että kyllä mä pärjään..." Ulkomailla haastatellut ovat saaneet kielitaitoa, nähneet maailmaa, tutustuneet uusiin, erilaisiin ihmisiin ja kulttuureihin. Haastatellut naiset tuntevat saaneensa ulkomailla asuessaan tämän lisäksi myös sellaista kulttuurista ja sosiaalista pääomaa, jota ei pysty yhtä helposti selittämään.

Kaikki haastattelemani naiset Venlaa lukuun ottamatta ovat ulkomailla asuessaan joko opiskelleet tai olleet töissä. Venla on puolestaan ollut poikaystävänsä mukana, kun poikaystävä on ollut ulkomailla töissä ja opiskelemassa. Venla sanoo, että "Mä olin silloin ihan niin, että mä en tehnyt oikeestaan mitään". Koska Venla ei pysty perustelemaan ulkomailla olemisen hyödyllisyyttä yhtä helposti kuin opiskelemassa tai töissä olleet, hänen mielestä "se oli niin kiusallista, kun piti aina kaikille sukulaisille yrittää selittää, että joo opiskelen kieltä ja kulttuuria ja kaikkee keksiä, mitä siellä vois tehdä".

Kuten olen edellä osoittanut, haastatellut naiset ovat suoritusmotivoituneita, mutta myös toisista ohjautuvia (vrt. McClelland 1961; Riesman 1961). Venla uskalsi toimia toisin kuin on tapana, mutta hän tunsu itsensä tilivelvolliseksi, kun hän ei toiminut yleisesti hyväksytyllä tavalla. Hänen mielestään "tuntuu jotenkin hirveen väärältä, että ei sais sanoa sillai, että lähdin koska huvitti". Kilpailuyhteiskunnassa hyväksytään paremmin tavoitteellinen toiminta. Ulkomailla opiskelu tuntuu olevan hyväksytympää kuin pelkkä "oleminen". Tähän saattaa myös vaikuttaa kilpailuyhteiskunnan taustalla vaikuttava weberiläinen protestanttinen etiikka (McClelland 1961, 11). Suomalaiset arvostavat työntekoa, eikä Venlan mielestä siksi tunnu perustellulta sanoa, että tekee jotakin siksi "että mä nautin siitä ja se on kivaa". Venla on riippuvainen ympäröivän yhteiskunnan sekä kanssaihmisten suhtautumisesta nautintoon ja hyötyyn. Toisista ohjautuvana hän haluaa olla kanssaihmistensä suosiossa ja pyrkii siksi selittämään ulkomailla oleilemisensä olleen hyödyllistä (vrt. Riesman 1961, 22).

Harva haastatelluista naisista on kuitenkaan huomannut, että ulkomailla olemisesta olisi ollut suoranaista hyötyä työnhaussa. Minna sanoo kyllä ajatelleensa niin, "mutta en mä tiedä käytännössä, että ei siit varmaan oo mitään hyötyy ollu tai siis, et jos sa-

noo, että on ollu jossain vaihdossa, ni ei se ainakaan mitään hirveitä ihastusreaktioita oo herättänyt, että mahtavaa". On varmasti vaikea erotella, mikä on se syy, miksi on tullut valituksi johonkin työhön ja etenkin, miksi ei ole tullut valituksi. Ulkomailla asuminen ei kuitenkaan välttämättä ole riittävä meriitti menestykseen työmarkkinoilla. Ovatko sitten erilaisille kursseille ja järjestötoimintaan osallistuminen ja ulkomailla opiskeleminen vaatimattomia resurssien keruutapoja, kun ne eivät välttämättä riitä menestykseen? Osoitin luvussa 1, että miehet menestyvät työelämässä naisia paremmin vaikka heillä olisi huonompi koulutus. Onko menestyminen työelämässä niin paljon sukupuolesta kiinni, että naiset joutuvat hankkimaan ylimääräisiä meriittejä pärjätäkseen kilpailussa, mutta nämä ylimääräiset meriititkään eivät välttämättä riitä menestykseen? Sukupuoli näyttää itsessään vaikuttavan työelämässä menestymiseen. Haastatelluilla naisilla on myös tunne, että työn saaminen on heille vaikeampaa, koska he eivät ole yhtä hyviä verkostoitumaan kuin miehet.

Verkostoituminen

Edellä käsittelemiäni resurssien osoittaututtua riittämättömiksi naisten täytyy pyrkiä varmistelemaan menestystään myös muilla keinoilla. Jokisaaren (2002, 67) mukaan työelämään sijoittumiseen vaikuttavat muutkin tekijät kuin yksilön ominaisuudet ja ansiot. Näitä tekijöitä ovat hänen mukaansa sosiaaliset verkostot ja työelämän rakenteet. Tietyt rekrytointimuodot kuten epämuodolliset verkostot ja suojattijärjestelmät ylläpitävät kuitenkin Siliuksen (1992, 72) mukaan sukupuolten erilaista asemaa työelämään astuttaessa. Haastatelluilla naisilla onkin tunne, että miehet olisivat taitavampia hyödyntämään sosiaalisia verkostoja. Näin Heli kuvailee asiaa:

Mulla on semmonen käsitys todellakin, että *miehet enemmän verkottuu*, verkostoituu ja myöskin saa- ja myöskin niitten on *helpompi kysyä kaverilta*, että hei oisko sulla mulle töitä? Mulle *ainakin ittelle se ois vähän vaikeeta kysyy*. Jotenkin se tuntuu vaikeemmalta. Vaatis jotenkin aika paljon rohkeutta tai jotenkin tuntuu, että en mä osais kysyä mun kavereilta, että hei voittekste hankkia mulle töitä?

Jokisaari (2002) sanoo sosiaalisen pääoman muodostuvan niistä resursseista, joita henkilö voi saada kuulumalla sosiaaliin verkostoihin ja rakenteisiin. Resurssit eivät kuitenkaan hänen mukaansa ole yksilön, vaan muiden verkostossa olevien hallussa. Heidän päätäntävällässään on, antavatko he yksilön käyttöön resursseja vai eivät. Resursseja voivat olla esimerkiksi informaatio, suositukset, ammatillinen ohjaaminen ja sosiaalinen vaikuttaminen. (Mt., 72–73.) Saattaa olla, että miehet eivät ainoastaan ole rohkeampia hyödyntämään verkostojaan, vaan että heidän lähestymiseensä reagoidaan helpommin. Haastattelemani asiantuntija sanoo, että "miehet osaa sen hyväveliverkoston ja se on heille hirmu automaatio". Sen sijaan hän väittää, että naisilla "se ei oo niinkään semmosta, että me siskot..." Verkostoitumisen tärkeyttä painotetaan kuitenkin myös naisille työnhakuun valmentavilla kursseilla. Kurssin ohjaajan mukaan 1980-luvulla puhuttiin suhteista, mutta suhteita kutsutaan nykyään kontakteiksi tai kontaktiverkostoksi. Mielenkiintoista on, että ihmissuhteita ei voida käyttää hyväksi, mutta

verkostoja voidaan. Ambivalenssi on ratkaistu siten, että suhteita kutsutaan nykyään verkostoksi. Työnhaun ohjaaja kehottaa kurssilaisia aloittamaan työnhaun kartoittamalla "unteeko joku jonkun". Moni nainen on Leenan tavoin "tässä vuosien varrella luonut aikamoisen verkoston silleen, kun mä tunnen paljon ihmisiä. Mä oon ollu erilaisissa järjestöissä mukana ja jo meidän [...] kautta meillä on hirveesti kontakteja..." Eräs haastatelluista kertoo, että:

...kun mua pyydettiin esimerkiks siihen nuorisijaostoon niin, se just sano se [...] sihteeri, että *siitä on sulle varmaan hyötyä jatkossa*, että meet ihmeessä, että kun sä oot tommonen nuori [...], että sä *saat hyviä kontakteja*, että ei se oo mikään semmonen tabu, että siitä ei sais puhua. Totta kai, jos ajatellaan jotain työnvalintatilannetta niin, mieluummin otetaan semmonen, josta joku tietää jotain, et kyllä aina sen huomaa, jos on joku yhteinen tuttu niin, se on että aijaa joo ja sit se on heti paljon vapautuneempi se tunnelma, et siis semmosta se vaan on tää elämä.

Inka kuvailee tämän hetkistä työtilannetta: "No nyt tällä hetkellä se varmaan on kyllä tosi kiven alla, et tällä hetkellä ei oo kyllä mikään hyvä työtilanne. Joka paikasta vaan irtisanotaan ja sit tietää, et irtisanotaan myös ihmisiä, joilla on tosi pitkä työkokemus ja näin, että totta kai siinä vastavalmistuneet jää jalkoihin. En mä haluis kyllä nyt olla hakemassa töitä." Hän kuitenkin lisää, että *"jos on jotain suhteita niin ne on kyllä eduks, et sit ei välttämättä vaikuta niin paljon lamakaan*, mut jos ei oo mitään semmosia sisäpiirisuhteita mihinkään niin on se aika hankalaa." Nopeammin kehittyvät yhteiskunnat ovat McClellandin (1961, 192) mielestä alkaneet painottaa vähemmän traditiota ja enemmän spesifejä ihmisten välisiä suhteita. Yksilöt luovat hänen mukaansa suhteita toisiinsa tietyistä spesifeistä syistä. Naisten menestymistä työmarkkinoilla edesauttaisi määrätietoinen suhteiden luominen. Heli sanookin mieltävänsä, "et vitsi mä oon tyhmä, et miks mä en luo jotain verkostoja? Siitä vois olla hyötyä sit kun mä haen töitä tai ylipäättänsä työelämässä tai jos mä haluan päästä johonkin vaikuttamaan". Hän on kuitenkin luonut itselleen laajan verkoston osallistumalla järjestötoimintaan, mutta hän ei ole ajatellut tämän olevan sitä verkostoa, josta saattaisi olla hyötyä työnhaussa.

Luvussa 4 tarkastelin haastateltujen naisten suoritusmotivaation astetta (vrt. McClelland 1961). Totesin heidän olevan kohtuullisen kunnianhimoisia. Naiset haluavat kuitenkin toteuttaa kunnianhimoaan yleisesti hyväksytyllä tavalla, eivätkä he hyväksy kovien menetelmien kuten "kynärpäätaktiikan" käyttöä. Naisten toisista ohjautuvuus näkyy myös resurssien keräämisessä (vrt. McClelland 1961; Riesman 1953). He haluavat toimia myös resursseja kerätessään yleisesti hyväksytysti. Naiset ovat ymmärtäneet, että suhteilla on helpompi saada työtä, mutta sosiaalisten verkostojen hyödyntäminen ei ole haastatelluille naisille luontevaa.

Leena: ...mä oon aina *inhonnut semmosta soluttautumista* tai semmosta niinkun, että *käyttää hyväksi toisia ihmisiä*, että sitä mä en oo ikinä halunnut tehdä ja mä oon aina *hirveen arka kysymään* jotain suosituksia tai jotain, mut nyt mä oon *aatellu, että eihän se oo keltään pois*, että se on vaan semmosta, mikä on hyväksi, että jos mä nyt tunnen jonkun, joka on hyvä tyyppi ja sen mielestä mä oon hyvä tyyppi niin, miksei se vois suositella? *Mielelläänhän ne yleensä auttaa* tommoset vanhemmat [...] esimerkiks,

mutta semmosesta mä en tykkää, että vähän niinku petaillaan varsinkaan toisen kustannuksella jotain paikkoja...

Heli sanoo, että hän ei "ehkä oikeen oo semmonen ihminen - *mä vieläkin kammoksen sanaa verkosto*". Verkostojen hyödyntäminen ei sovi naisten itselleen asettamiin rooliodotuksiin (vrt. luku 4), mutta sitä mukaa, kun yhteiskunnassa aletaan puhua yhä enemmän verkostoitumisen välttämättömyydestä, naiset alkavat vähitellen ymmärtää verkostojen luomisen välttämättömyyden. Viimeistään työnhakuun valmentavalla kurssilla he ovat oppineet, että verkostoituminen edistää työnsaantimahdollisuuksia ja että verkostojen hyödyntäminen on nykyään yleinen käytäntö. Se, että naiset ymmärtävät, että suhteita kannattaa hyödyntää, on verrattavissa *sopivaan pukeutumiseen* työhaastattelussa. Suhteiden hyväksikäyttämistä naiset sen sijaan pitävät *liiallisena* kuten liiallista naisellisuuden korostamista työhaastattelussa. Siksi heidän on vaikea myöskään ajatella "myyvänsä" itseään työnantajille.

5.4 Itsensä markkinoiminen

Haastateltujen naisten keräämät resurssit eivät näytä riittävän menestykseen työmarkkinoilla. Siksi heidän täytyy opetella myös markkinoimaan keräämiään resursseja. Moni haastatelluista naisista sanoo oppineensa "siellä rekryn kurssilla, että kannattaa markkinoida kaikkea, mitä on tehny". Resursseja käytetään markkinoinnin välineenä, ja ne liitetään osaksi ansioluetteloa. Haastatellut naiset ymmärtävät itsensä markkinoimisen hyödyn, mutta tässäkin suhteessa ei saa mennä yli. Itsensä kehuminen ei tunnu luontevalta eikä edes hyväksyttävältä. Itsensä markkinoimisessa nousee siten sama ongelma, jonka naiset tunsivat olevan työhaastatteluun pukeutumisessa. Toisista ohjautuvat naiset vertaavat itseään vertaisiinsa ja he haluavat olla hyväksytyjä omassa viiteryhmässään (vrt. Riesman 1961, 77–78). Suosion saavuttaminen on Riesmanin (mt., 81) mukaan toisista ohjautuville ihmisille erityisen tärkeää, mutta ilmeinen kunnianhimo ja kilpailuvietti täytyy tukahduttaa.

Toisista ohjautuvat naiset ovat hämillään, kun työnhaussa eivät päde samat säännöt kuin muussa vuorovaikutuksessa. Työnhaku on tasapainottelua itsensä huomatuksi tekemisen ja liiallisen kehumisen välillä (vrt. Tolonen 2001). Leena sanoo, että "se on kyllä vaikeeta semmonen itsensä markkinoiminen". Sanna on samaa mieltä: "Mulla on ihan sama, et just se itsensä markkinoiminen, että miten sit vois silleen vakuuttavasti ja kuitenkin asiallisuuden rajoissa itseensä markkinoida, että mä oon hyvä ja mussa on potentiaalia vaikka mihin. Se on vaikeeta oikeesti!" Naiset peilaavat jatkuvasti itseään suhteessa yleisesti hyväksytyihin malleihin. Työnhaun dilemma on se, että ihminen joutuu olemaan sellainen kuin työnantaja haluaa, vaikka muuten olisikin ajatteleva ja itsenäinen ihminen. Frommin (1965 alkup. 1947, 82) mukaan kaupallisesta asennoitumisesta tuli hänen aikanaan vallitseva luonnetyyppi. Kaupallisesti asennoituneen ihmisen mielestä tärkeintä ei ole se, että hän toteuttaisi itseään käyttämällä kykyjään vaan se, miten hän onnistuu myymään niitä (mt., 87–88). Fromm sanoo menestyksen perustuvan vain poikkeustapauksissa pätevyyteen. Hänen mukaansa *menestys riippuu*

oleellisesti siitä, miten henkilö onnistuu myymään itseään markkinoilla, kuinka hyvin hän onnistuu "lyömään itsensä läpi", miten houkutteleva "pakkaus" hän on, onko hän myönteinen, tasapainoinen, taistelunhaluinen, luotettava ja kunnianhimoinen. (Mt., 84.) Raja oman persoonallisuuden esiin tuomisen ja "myyvän paketin" esittämisen välillä on häilyvä. Annin mielestä "ei voi mitään katteettomia lupauksia antaa." Hän jatkaa:

Niin, siinä on just, että missä se raja kulkee, et ehkä se riippuu jokaisen ihmisen omasta minäkuvasta, että millanen se on. Jos joku on hirveen täynnä itseensä ja vielä luulee ittestään paljon enemmän, kun mitä onkaan tai sitten ihminen voi olla tosi potentiaalinen, mut sit näkee itensä jotenkin heikompana eikä osaa tuoda sitä esille.

Frommin (1965) mielestä ihmisen itsetunto riippuu seikoista, jotka eivät ole hänen vallassaan, koska hän tuntee itsensä sekä myyjäksi että markkinoilla kaupan olevaksi hyödykkeeksi. Jos ihminen menestyy, hän on arvokas, ellei, hän on arvoton. Tästä asennoitumisesta johtuvaa turvattomuuden tunnetta on Frommin mielestä vaikea liioitella. Jos ihminen tuntee, ettei hänen arvonsa perustu hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa vaan hänen menestykseensä epävakailta kilpailumarkkinoilla, horjuu hänen omanarvontunteensa pakostakin. (Fromm 1965, 87.) Kilpailumarkkinat ovat tänä päivänä huomattavasti epävakaa kuin Frommin kirjoittaessa näitä sanoja 1940-luvun lopulla (vrt. Sennett 2002; Naumanen 2002). Siten saattaa olla, että ihmiset tarvitsevat vielä enemmän Frommin (1965, 87) kuvaamaa toisten taholta tulevaa jatkuvaa pönkittämistä.

Haastattelemini naisten on vaikea sopeutua ajatukseen itsensä markkinoimisesta. He ovat kuitenkin sisäistäneet, että itseä on markkinoitava menestyäkseen. Leena sanoo, "kun mäkin oon tonne [...] laittanut papereita, mä ostin oikeen vaaleenlilaa paperia, että se erottuu". Hän tietää, ettei hänellä ole suuria mahdollisuuksia saada hakemaansa työtä, koska "kokemusta ne hakee", mutta hän sanoo, "että kannattaa laittaa ihan senkin takia, et pysyy nimikin muistissa..." Saara kannustaa häntä ja sanoo: "Aina kannattaa." Naisilla on tunne, että he eivät osaa vakuuttaa työnantajia osaamisestaan. Sannan löytämä työpaikkailmoitus herätti keskustelua ryhmähaastattelussa. Ilmoituksen "vaatimukset...luo heti semmosen olon, että tänne ei voi hakea, ellei oo semmonen tosi [pätevä]..." Tehtävässä pitää olla "muutaman vuoden kokemus markkinoinnista, ylempi korkeakoulututkinto, luontaista johtajuutta, ennakkoluulottomuutta, tuloshakuisuutta, yhteistyökykyä..." Saaran mielestä luontaisen johtajuuden vaatimukset voi kuitata sillä, että "joo mä oon ollu johtajana partiossa". Sanna pelkää silti, että *"tää karsii heti ne heikoimmat pois"*, ja Leenan mukaan myös "naiset". Sanna sanoo, "että tässä pitäis jo varmaan tehdä tosi *lennokas hakemus*, että ne viittis edes lukea, että pitäis olla tosissaan ja saada ne vakuuttuneeks." Hän sanoo, että "jotenkin mulle *sopii kyllä paremmin tää [...]ministeriön ilmoitus*. Tää on jotenkin semmonen virallinen, rauhallinen ja paljon miellyttävämpi." Katri on myös löytänyt ilmoituksen työpaikasta, joka muuten vaikuttaisi hyvältä, mutta tulostavastuu pelottaa:

Katri: Niin ja kun tavallaan, kun tässä pitäis olla sekä pedagogista pätevyyttä, mut myöskin ihan selvästi jonkin näköistä talousalan kokemusta ja koulutusta, että ei varmaan kauppaakorkeen opinnot olis yhtään pahitteeks, että...

Leena: En mä nyt toisaalta tiedä. Kyllähän hirveen *monissa töissä joutuu tekemään budjetin* sille vuodelle, ja *eihän ne nyt niin hirveen vaikeita juttuja ole*. Ottaa vaan selvää, että paljon nyt maksais, jos mä ottaisin tän ja tän esitteen tai tavallaan, että sehän on semmoista, jonka oppii. Ei se nyt oo semmoista, joka vaatis jotain erityisvalmiuksia. Ehkä sitä pelkää. *Mä oon huomannut kanssa, että kun on humanisti, eikä yhtään kiinnostu raha-asiat, mut sit on pakko, kun on jossain järjestössä*. Pakko mun on miettiä, että mitä tää maksaa ja sit sitä vaan laskee, että tää maksaa tän verran ja tää maksaa tän verran, ja meill ois vielä varaa tohon. Eihän se nyt loppujen lopuks-niinhän se on elämässäkin, kun ostaa kaupassa, että sitä *ehkä vähän pelkääkin turhaa sitä talouspuolta*.

Katri: Niin, ehkä se on itestä enemmän kiinni, että ite jo torjuu semmoset ilmoitukset, missä jotain tommosta kaupallista osaamista vaaditaan, että ei en mä oo ollenkaan kaupallisen alan ihminen.

Saara: Must tuntuu, että sitäkin on enemmän naisilla, että katotaan joku pitkä ilmotus ja sit sieltä heti, jos tulee eteen yks semmonen asia, jota minä en voi täyttää niin, sit okei en voi hakee. Sit ehkä useemmilla miehillä, jos yks sattuu kohalleen niin tottakai haetaan.

Työelämään siirtymässä olevien haastateltavieni puheessa tulee esille talouden vallan vierastaminen. Jollakin tasolla haastatellut ovat sisäistäneet tämän päivän vaatimukset ja talouden vallan. Yksi osoitus siitä on se, että he ovat osallistuneet työnhakuun valmentavalle kurssille, jolla opetellaan markkinoimaan itseään tehokkaammin. He eivät kuitenkaan tunne talouden maailmaa omakseen. Keskustelussa naiset kannustavat toisiaan ja ilmaisevat sympatiaa toisiaan kohtaan (vrt. Peräkylä 1997, 187). Naiset ovat epävarmoja taloutta ja kilpailua korostavilla työmarkkinoilla ja siksi heillä on tunne, että he olisivat keskenään "samassa veneessä" (vrt. Jallinoja 1997). Heillä on myös tunne, että miehet uskaltavat rohkeammin sanoa hallitsevansa asioita. Menestyäkseen työmarkkinoilla ihmisen on Frommin (1965) mielestä oltava muodissa persoonallisuusmarkkinoilla, ja ollakseen muodissa hänen on tiedettävä millaisella persoonallisuudella on eniten kysyntää. Tätä tietoa ihminen ammentaa Frommin mukaan koko kasvatusprosessin ajan, lastenkamarista korkeakouluun. Hänen aikanaan pantiin arvoa samoille ominaisuuksille, jotka nousevat esiin myös tämän päivän työnhaussa eli sopeutuvuuteen, kunnianhimoon ja kykyyn vaistota muiden ihmisten vaihtelevia odotuksia. (Mt., 83–86.) Viimeisintä ominaisuutta voi kuvata myös Riesmanin (1953) toisista ohjautuvuutena. Naiset eivät ehkä ole tarpeeksi "kaupallisesti asennoituneita" menestyäkseen todella työmarkkinoilla. He ovat kuitenkin omaksuneet tiettyjä kaupallisesti asennoituneen yksilön piirteitä. He ovat esimerkiksi hyvin nöyriä työnantajien edessä eivätkä osaa asettaa kovia palkkavaatimuksia tai muita ehtoja työnantajille. Tällä he pyrkivät laskelmoimaan työn saamisen, mutta he jäävät toiseksi niille, jotka osaavat markkinoida itseään niin hyvin, että he työn lisäksi saavat kunnan palkan. Edes itsensä markkinointi ei riitä, jos sulkee itseltään erilaisia väyliä työmarkkinoilla. Taataksaan itselleen turvatun tulevaisuuden haastatellut naiset pyrkivät pitämään lukuisia ovia avoinna.

5.5 Ovet avoinna eri suuntiin

Naiset kohtaavat työmarkkinoille siirtyessään lukuisia riskejä. Näitä riskejä haastatellut naiset pyrkivät kompensoimaan sillä, että he jättivät useita ovia avoimeksi (vrt. Levitas 2000, 202; luku 2.2). Tunnollisuus, itsensä markkinoimisen arastelu ja kaikenlaisen *liiallisuuden* välttäminen saattavat estää naisten huippumenestyksen, mutta pitämällä ovet avoinna naiset varaavat tulevaisuudelle vaihtoehtoja. Kasurisen (2000) mukaan nuorten toiveet stabiilista ja turvallisesta elämästä eivät välttämättä toteudu. Siksi heitä pitäisi hänen mielestään valmistaa nyky-yhteiskunnan vaatimaan joustavuuteen ja siihen, etteivät he heti tai välttämättä koskaan tule löytämään vakituista työpaikkaa. Tulevaisuus voi tuoda tullessaan useita muuttoja ja useita eri koulutuksia ja ammatturia. Hänen mukaansa pojat ovat vähemmän valmiita näihin nyky-yhteiskunnan vaatimuksiin kuin useat tytöt, jotka toivovatkin elämäänsä vaihtelua ja muutoksia. (Kasurinen 2000, 217.) Näin eräs haastatelluista kuvaa tulevaisuudenodotuksiaan:

Ehkä mä ajattelen sen niin, että (huokaa), et...*mä en halua rakentaa sitä mun suunnitelmauraa vaan yhden kortin varaan* tai vaan silleen, et esimerkiksi mä haluan kirjoittaa koko ajan. Et jos se oiskin ahdistavaa tai jos mä en haluiskaan tehdä semmosta työtä (mietti). Niin...sekin on tosi ärsyttävää, kun huomaa kuinka paljon tässä vuosien varrella oppinut sellaiseksi, kun nuoresta asti on saanut kuulla sitä, että työttömyyttä on ja pätkätöitä on ja mihinkään ei voi olla ikinä varma, et sitten on oppinut siihen, että en edes lähde suunnittelemaan yhtä ammattia, vaan että sit voisikin tehdä tätä tai sit mä lähden opiskelemaan, jos ei saakaan työtä... Niin jotenkin silleen mä mietin mun tulevaisuutta, että jos mä en viihdykkään jossain ja jos se onkin väärä valinta niin sit sen voi aina vaihtaa.

Vähämäki (2004) sanoo työstä tulleen jatkuvaa hälytystilassa olemista, koska elämää ei saa panna yhden kortin varaan. Työn muutos tulee Vähämäen mukaan koskemaan kaikkia, eikä edes suurten ikäluokkien eläköityminen tuo takaisin vanhaa työtä. Tehtaassa työskentelevätkin joutuvat varautumaan siihen, että tehdas lakkautetaan. Työelämässä tapahtuneista ilmeisistä muutoksista huolimatta meidät kasvatetaan yhä teollisen yhteiskunnan hyveiden mukaan. Lapsille opetetaan pitkäjänteisyyttä ja kärsivällisyyttä, vaikka ne ovat radikaalisti ristiriidassa kokemuksiin työstä ja koulutuksesta. Nykyaikainen työ perustuu Vähämäen mielestä paljolti ominaisuuksiin, joita käytösoppat ovat käsitelleet pahoina tapoina. Vähämäen mukaan levottomuudesta on tullut työelämän hyve.⁹ Saara on sisäistänyt uuden työn vaatiman muutosvalmiuden:

⁹ Jussi Vähämäen ajatukset on koottu *Kuhnurien kerho: vanhan työn paheista uuden hyveiksi* -teokseen (Tutkijaliitto 2003) sekä Vähämäen haastatteluun perustuvasta Johanna Liukkosen artikkelista *Levottomuudesta tuli työelämän hyve* (Valtiotieteilijä 1/2004).

No mä oon kauheen kärsimätön, minkä mä yritän sit aina välillä kääntää semmoseks, että jos on lyhytjännitteinen niin semmonenkin voi olla hyvä asia, et sit tekee vaikka jotain projektitöitä silleen, että tsup, tsup, ettei tarvii olla-ettei oo semmonen perfektionisti. Jossakin työssä se voi olla, että jos on kiireinen aikataulu, että jos sitä käy hiomaan liikaa, niin siitä ei tuu sitten taas mitään.

Haastateltujen naisten suoritusmotivaatio yltyä siihen, että he eivät halua pudota koulutuksella saavutetusta sosiaalisesta asemasta (vrt. Ehrenreich 1989). Naiset pyrkivät erilaisin varmuustoimin ylläpitämään koulutuksen kautta saavuttamaansa asemaa ja saavuttamaan hyvän aseman myös työmarkkinoilla. Yksi tapa varmistella elämää on useiden ovien pitäminen auki. Näin Minna on suunnitellut tulevaa työuraansa:

No, kyl mä uskon, et niinku asiat etenee, et jos toi homma mitä mä nyt teen ei lähe luistamaan, ni sit mä kehitän jotain muuta, et siis mahdollisuuksia on kuitenkin tosi paljon mitä voi tehdä ja aina voi yrittää ja sit lopulta joku natsaa, et en mä nyt nää nyt mitään semmosta mieleöntä linjaa. Mä nyt oon asennoitunu silleen, et varmaan tää tulee oleo sellasta, et aina siirrytään vähän paikast toiseen ja tehään välil mitä tehään, mut se on varmaan ihan ok.

Kasurinen (2000) on tutkinut suomalaisten nuorten tulevaisuusorientaatiota. Hän sanoo, että noin 40 prosenttia tytöistä on niin kutsuttuja individualisteja, jotka menestyvät hyvin koulussa, ja joille on tarjolla monenlaisia mahdollisuuksia. Kasurinen luokitteli nämä tytöt individualisteiksi, koska he suunnittelivat elämäänsä postmodernin yhteiskunnan mallien mukaisesti pitäen ovet auki kaikille mahdollisuuksille. Kasurinen tulkitsee ovien auki jättämisen olevan todiste siitä, että individualistit eivät halua elämän olevan traditionaalista ja turvallista. (Mt., 213–214.) Omassa aineistossani näen ovien auki jättämisen nimenomaan varmisteluna ja pyrkimyksenä elämänhallintaan. Kasurisen tutkimat nuoret olivat kuitenkin nuorempia kuin tutkimani naiset. He olivat lukioikäisiä ja siten heillä oli vielä jatko-opinnot edessään. Oman aineistoni naiset ovat myös saattaneet nuorempana olla "rohkeampia" tai halukkaampia kohtaamaan muutoksia kuin nykyisessä elämäntilanteessaan. Riskiraskausrajan hiljalleen hiipiessä lähemmäksi naisten mieliala tuntuu muuttuvan turvallisuushakuisempaan suuntaan.

Mä oon ainakin pyrkinyt pitämään kaikki ovet avoinna, mut tota se on vaikee sanoa, että miten sitten olis, jos olis niitä lapsia. Se saattaa hyvinkin muuttaa niiden asioiden tärkeysjärjestystä ja mä en halua ehkä tässä vaiheessa-et must tuntuu, että se on tärkeä, et niin kauan, kun ei oo sitä perhettä, että sitä pyrkii aktiivisesti eteenpäin ja tekee kaikkensa sen eteen, et pääsee uralla eteenpäin. Jos tuntuu hyvältä ja kun kerran on aikaa siihen, mut et sitten sitä voi miettii uudestaan. Mä en niinku halua sitoutuu ajatussissanikaan tässä vaiheessa mihinkään, et mun mielestä se on ihan viisasta miettii siinä vaiheessa, kun on se perhe, että mikä tuntuu siinä vaiheessa oikeelta ratkaisulta, et kunhan pitää ne ovet avoinna, et ei sulje niitä ovia, ni mun mielestä se on tässä elämänvaiheessa se tärkein.

Toisaalta haastatellut pitävät ovia auki, jotta he eivät putoaisi sosiaalisesti. Toisaalta he pyrkivät vaihtoehtoisten reittien avoinna pitämisellä takaamaan, että myös "hyvä" äitiys olisi mahdollista, ainakin "sitten joskus".

6. Milloin on perheen aika?

Kilpailun kovenemisen seurauksena naisten edellytykset työelämässä menestymiseen ovat heikentyneet ja samalla perheen perustamisesta on tullut naisille yhä vaikeampi kysymys (Frank & Cook 1995; Ketokivi 2002). Perheen perustaminen oli ennen luonnollinen asia, mutta siitä on työelämään siirtymisen epävarmuuden vuoksi tullut suunnitteluprojekti (Beck-Gernsheimin 2000; Ziehe 1991). Luvussa 6 tarkastelen nuorten naisten odotuksia tulevasta työelämästä sekä mahdollisesta tulevasta äitiydestä. Nämä asiat kietoutuvat nuorten naisten suunnitelmissa niin tiiviisti yhteen, ettei pohdintoja työstä voi erottaa perheeseen liittyvistä pohdinnoista (vrt. Beck & Beck-Gernsheim 1995, 13).

Lähdin keräämään aineistoani olettaen, että tuleva äitiys olisi vaikuttanut opiskelutahtiin sekä muihin ratkaisuihin jo opintojen aikana, mutta pian kävi selväksi, että ratkaisut oli tehty muilla perustein. Haastatellut naiset olivat mielestään opiskelleet "ihan lunkiin tahtiin". Arlie Russell Hochschild (1999) sanoo kysyneensä 18–22-vuotiailta naispuolisilta opiskelijoiltaan, juttelevatko he poikaystäviensä kanssa kotitöiden ja lapsen hoidon jakamisesta. "Eivät varsinaisesti" oli yleinen opiskelijoilta saatu vastaus. Hochschild ihmettelee tätä, mutta toteaa, että 22 vuoden iässä varmasti tuntuu, että olisi vielä paljon aikaa, mutta lyhyessä kymmenessä vuodessa tilanne on Hochschildin mukaan heillä edessään. (Mt., xii.) Haastattelemieni naisten pohdinnoissa mahdollinen tuleva äitiys oli kietoutunut pohdintoihin työelämään siirtymisestä viimeistään 25. ikävuoden lähestyessä. Näin Leena kuvailee asiaa:

Mulle toi 25 on semmonen tietty rajapyykki, että jotenkin tuntuu, että on aikuistunu silleen aika nopeesti sitten, että tai siis eihän tässä vielä valmis oo, mut silleen jotenkin, että on ruvennu miettiä vähän vakavammin asioita, et silleen vähän pitemmällä perspektiivillä.

Puhakka (1998, 23) sanoo Levinsonia (1996) lainaten, että naiset yrittävät korjata elämänsä rakennetta noin 25. ikävuoden paikkeilla. Tällöin saatetaan vaihtaa työpaikkaa, muuttaa toiselle paikkakunnalle, avioitua, erota tai vaikkapa hankkia lapsia. Muutoksella halutaan vakauttaa elämänrakennetta ja lisätä tyydytystä siihen. Miehiä tutkiesaan Levinson ei huomannut vastaavaa. Monella haastatellulla naisella on tunne, että miesten ei tarvitse pohtia lasten hankkimista niin tarkkaan, koska "onhan se päävastuu sit kuitenkin sillä naisella, kun se imettää ja kaikkee, et silleen miehille se on ehkä helpompaa". Eriksonin (1968) psykologian alaan kuuluvan kehitysteorian mukaan naisen aikuistuminen on vahvemmin sidoksissa hoivaan ja rakkauteen, koska naisella on eri tehtävä tuottamisen ja lisääntymisen prosessissa (Raitanen 2001, 191). 25 vuoden iästä tulee "rajapyykki", koska nuorten naisten oletetaan hankkivan lapsia ja vakiintuvan

tietyn ikäisinä. Ikään kytkeytyvät rooli-dotukset tulevat Rantamaan (2001, 58–59) mukaan esiin pohdittaessa, millaiset toiminnot sopivat lapsille, nuorille, aikuisille ja vanhoille. Työelämään siirtymässä olevilta naisilta odotetaan aikuistumista ja aikuis-tumiseen liitetään äitiys ja perheen perustaminen. Käsitykset roolien ikäsidonnaisuudesta paljastuvat tilanteissa, joissa tietyissä rooleissa olevat tuntuvat ja näyttävät "väärä-nikäisiltä" (mt., 59). Myös ne haastatellut, jotka eivät vielä tunne haluavansa lapsia, ovat alkaneet pohtia paljon lasten hankkimista 25 ikävuoden korvilla. Venla tuntee toimivansa ulkopuolisten silmissä väärin, kun hän ei vielä halua lasta:

Mua askarruttaa tällä hetkellä lähinnä semmonen, että mä jotenkin koen, et multa odo-tetaan sitä. En mä osaa oikeen spesifioida sitä kuka odottaa, paitsi se [poikaystävän] äi-ti, mutta ei kukaan oo tullut sanomaan. Jotenkin tuntuu kuitenkin, et sitä odotetaan ja kun mä en sitä ite haluu, niin sitä kokee semmosta painostusta.

Sosiaalisten roolien kytkeä tiettyihin ikävuosiin luo aikataulun, jonka mukaisesti yks-ilön odotetaan elämänsä aikana etenevän (Rantamaa 2001, 59). Ajatukset siitä, mil-loin on "oikea" tai "väärä" aika hankkia lapsia liittyvät kulttuurisiin odotuksiin (vrt. Salonen 2003, 35). Nuorten naisten silmissä se, milloin on "liian aikaista" hankkia lap-sia on myöhentynyt heidän vanhempinsa ajatuksiin nähden. Toisista ohjautuvien naisten käyttäytymiseen vaikuttavat muiden odotukset siitä, miten heidän pitäisi käyt-täytyä. Naiset pohtivat lasten hankkimisen sopivaa ajankohtaa yhtäältä siksi, että hei-dän odotetaan tietyssä iässä hankkivan lapsia, toisaalta pohdinnat tuntuvat välttämät-tömiltä, koska lapsen hankkiminen vaikuttaa niin paljon naisen elämään.

Erittäin vaikeaksi kysymys perheen perustamisen sopivasta ajankohdasta muodostuu naisille, joilla on tavoitteena menestyä myös työuralla. Edellä on käynyt ilmi, että haastateltujen naisten kunnianhimo ja suoritusmotivaatio on maltillista, mutta he ovat toisaalta valmiita tekemään paljon saavuttaakseen menestystä työelämässä. Miten tämä sopii yhteen perheen perustamisen kanssa?

6.1 Missä on naisen paikka?

Mediassa on käyty viime vuosina vilkasta keskustelua nuorten naisten perheeseen ja työhön liittyvistä velvollisuuksista ja vaatimuksista (vrt. Jallinoja 2004). Pääosin Hel-singin Sanomien kirjoituksista kokoamani lehtiaineisto on valtavan laaja (430 kirjoitusta), enkä edes pyri analysoimaan sitä kokonaisuudessaan tässä tutkimuksessa. Me-dia-aineisto toimii tukiaineistona pääaineistolleni eli teema- ja ryhmähaastatteluille. 430 kirjoituksesta 200 on mielipidekirjoituksia. Loput 230 kirjoitusta koostuvat useista vieraskynäkirjoituksista, pääkirjoituksista ja tutkimusraporteista. Mukana on myös po-liittisiin päätöksiin liittyviä kirjoituksia. Havainnointiaineiston tavoin tutustuin näiden kirjoitusten avulla tutkimukseni kenttään eli siihen, minkälaisia odotuksia ja vaatimuk-sia nuoret naiset kohtaavat työelämän kynnyksellä.

Jallinoja (2004) esittää, että amerikkalaisen Hochschildin peräänkuuluttama julkinen keskustelu perheen ja työn yhteensovittamisesta otti tulta alleen vuosituhannen vaihteen Suomessa. Tämä erilaisia tahoja yhdistävä perheen tilasta huolestumisen eetos osoittaa hänen mielestään, että olemme saavuttaneet käännekohdan, jossa perheestä on alettu puhua myönteisemmin. Näin Jallinojan mukaan toki puhuttiin ennenkin, mutta ero entiseen on se, että mediaan ilmestyi kirjoituksia valtavan paljon. Jallinojan väite perustuu kahden vuoden aikana (2000–2001) kerättyyn laajaan media-aineistoon. Jallinojan analysoimat kirjoitukset koskevat lasten ja nuorten pahoinvointia, lasten päivähoitoa, perheen ja työn yhteensovittamista sekä perhepolitiikkaa. Oman media-aineistoni olen kerännyt puolentoista vuoden aikana (2001–2003). Se on siten jatkoa Jallinojan aineistolle. Omassa tutkimuksessani keskityn kuitenkin niihin kirjoituksiin, joissa ilmenevät (nuoria) naisia kohtaan asetetut odotukset ja vaatimukset sekä naisten omat odotukset ja vaatimukset. Valmistauduin naisten ryhmähaastatteluun tutustumalla kaikkiin 430 kirjoitukseen. Tässä tutkimuksessa olen valinnut tarkemman analyysin kohteeksi ne 43 kirjoitusta, jotka valitsin naisten ryhmähaastattelun taustamateriaaliksi. Haastatellut naiset tutustuivat näihin kirjoituksiin ennen ryhmähaastattelutilannetta.

Valitsemastani 43 kirjoituksesta 27 on Helsingin Sanomissa julkaistuja mielipidekirjoituksia. Näistä 17 on naisten kirjoittamia, 9 miesten kirjoittamia ja yhdessä on kirjoittajana sekä nainen että mies. Kirjoittajat ovat tavallisia kansalaisia, asiantuntijoita ja päättäjiä. Niin sanotut tavalliset kansalaisetkin ovat usein myös asiantuntijoita ja korkeasti koulutettuja. Kirjoittajista 11 mainitsi koulutuksensa tai ammattialansa ja lisäksi kolme työpaikan, joka viittaa korkeaan koulutukseen. Kirjoittajista neljä mainitsi kirjoituksen yhteydessä olevansa äiti ja kaksi olevansa isä. Muistakin kirjoituksista voi päätellä, että kirjoittajilla on lapsia tai lapsenlapsia. Haastattelemani naiset ovat myös osa tätä julkisen keskustelun kenttää, koska he seuraavat tätä keskustelua ja saavat vaikutteita siitä omaan toimintaansa (vrt. McClelland 1961).

Yhteiskunnallisissa arki- ja mediakeskusteluissa puhutaan Mari Käyhkön (2002) mukaan yleistävään ja välillä huolestuneeseenkin sävyyn siitä, kuinka nykytyöt ovat valtaamassa lukion, korkeakoulutuksen ja työelämän ja kuinka he perheen sijasta valitsevat uraputken, sinkkuuden ja lapsettomuuden. Näkyvissä ja kuuluvissa ovat lähinnä yhteiskunnallisesti menestyvät, siis pitkään koulutusputkessa pysyttelevät, uraa rakentavat, abstraktia asiantuntijuustietotyötä tekevät keskiluokkaiset yksilöt. (Mt., 42.) Tämä näkyy myös omasta media-aineistostani. Tämän tyyppinen asetelma sopii kuitenkin erityisen hyvin tutkimusasetelmaani, jossa peilataan nuorten pitkälle koulutettujen naisten asemaa työmarkkinoille siirryttäessä. Kirjoitusten toimijoina ovat *naisten syyllistäjät* ja *naisten puolustajat*. Näissä kirjoituksissa äitien ja lasten etu asetetaan usein vastakkain, vaikka hyvinvoivan äidin lasten voisi myös ajatella voivan hyvin.

Keskityn tässä pääosin yhteen keskusteluun, joka sai oman mielenkiintoni heräämään siinä määrin, että ryhdyin keräämään tutkimusaineistoa tästä aiheesta. Tutkimukseni aiheesta saan kiittää tämän keskustelun aloittanutta professorimiestä, joka vaatii "Naisille kutsunnat kodinhoitoon!" Professorin mukaan "naiset ovat Suomessa ensimmäisi-

nä Euroopassa saaneet äänioikeuden, mutta miesten vastaavia velvollisuuksia heillä ei ole." Hänen mukaansa "naiset haluavat länsimaissa 'toteuttaa itseään'", mutta "samalla he jättävät kodin ja (vähät) lapset heitteille!" Tämä saattaa hänen mielestään johtua "äidinvaiston 'geenin' rappeutumisesta". Tämän vuoksi hänen mukaansa olisi kohtuullista, että naisille asetettaisiin "kodinhoidon palveluvelvollisuus". Tämä merkitsisi 20-vuotiaiden naisten kutsumista "kodinhoitopalveluun 18 kuukauden ajaksi". (HS 28.7.2001.) Tämä mies kuuluu naisten syyllistäjien joukkoon. *Syyllistäjät* kuvaavat usein kaiken lasten pahoinvoinnin johtuvan naisten työssäkäynnistä.

Kuten arvata saattaa, moni reagoi tähän. Nuori nainen (koulutuspoliittinen sihteeri) *puolustautuu* ja vastaa, että "Kodinhoidon kutsunnoissa ei ainakaan minua nähdä". Hän sanoo tulkitsevansa, että "tarkoitus olisi ohjata naisia enenevässä määrin hellan ääreen". Hänen isoäitinsäkin "ovat olleet ansiotyössä avioitumisestaan ja lapsistaan huolimatta". Nainen kuvailee niitä kotitöitä, joita hän osaa tehdä ja joita hän tekee mielellään, "koska ne lisäävät oman elämäni laatua". Hän lisää, että "kaikkien ihmisten kannattaisi mielestäni opetella hieman kokkausta ja pesupulverien saloja, niin miesten kuin naistenkin". (HS 31.7.2001.)

Professorimies saa kuitenkin tukea kannalleen toiselta *syyllistäjältä*, mieheltä, jonka mukaan "kärkinaiset puhuvat vain tiskivuoroista". Hän tulkitsee "kipakaksi" naisen vastauksen, jossa tämä hänen mielestään "tuomitsee [professorin] ajatukset menneen maailman arvoihin perustuvaksi sovinniseksi haihatteluksi". Mies näkee "asian eri tavalla". Hänen mukaansa "naisen elämä koostuu jaksoista: lapsuus, koulutus, äitiys, työelämä, vanhuus". Hän ihmettelee "pitääkö äitiyden ja työelämän olla päällekkäin?" Hänen mukaansa "näky, jossa nuori äiti työntää potkukelkkaa hangessa vieden kesken unia herätettyjä pilttejä hoitopaikkaansa, on karmaiseva". "Näin ei voi" hänen mukaansa "jatkua!" Ratkaisuksi hän ehdottaa, "että nainen käy koulunsa ja valmistuu ammattiin. Tämän jälkeen hän on äiti hoitaen lapsensa kotona ja (huomio!) hänellä on optio työpaikasta siihen saakka, kun lapset menevät kouluun." (HS 2.8.2001.) Naisten työssäkäynti on nykyään yleistä, mutta siitä huolimatta äitien ansiotyö ei ole normalisoitunut siten kuin isien ansiotyö. Äitien paikka täytyy Julkusen (1995, 89) mielestä debatoida aina uudestaan. Näiden *syyllistäjien* mielestä on itsestään selvää, että naisten velvollisuus on jäädä kotiin hoitamaan lapsia.

Puolustuspuheenvuorot jatkuvat naisten toimesta. Insinöörinainen kirjoittaa, että "kumpikaan" naisia syyllistäneistä "ei ole ilmeisesti tullut ajatelleeksi, että naisilla voi olla asiasta oma mielipide". Hän toteaa, että hänen "on varmasti turha yrittää selittää, miten vaikea naisen on ylipäänsä saada vakituista työtä, puhumattakaan siitä, että työnantaja antaisi hyvää hyvyttään option työpaikasta". Insinöörinaisen mukaan "usein työnhaku tyssää pelkästään siihen mahdollisuuteen, että (nuori) nainen voi joskus ruveta hankkimaan lapsia". (HS 4.8.2001.) Poliitikonainen ottaa ironisen linjan. Hänen mukaansa on hyvä idea, että naiset kantaisivat kortensa kekoon kansakunnan hyväksi. "Vanhan sanonnan mukaan armeija kasvattaa pojista miehiä." Hän on omien poikiensa kautta havainnut, että "hyvä siviilipalveluspaikka tekee jotain vielä parempaa: Se kasvattaa nuoren aikuiseksi". Hän kannattaa naisillekin siviilipalvelusvelvolli-

suutta tasa-arvon nimissä. "Tämä laki tulkoon voimaan vasta siinä vaiheessa, kun naiset ansaitsevat yhtä paljon kuin miehet ja kun miehet ja naiset tekevät tilastollisesti yhtä paljon päätöksiä, kun hallintoneuvostoissa, pörssiyhtiöiden johtajina, kansliapäällikköinä...on yhtä paljon naisia kuin miehiä..." nainen lisää. (HS 3.8.2001.)

Tähän asti vanhemman oloiset miehet ovat syyllistäneet nuoria naisia ja naiset puolustaneet oikeuksiaan. Neljän lapsen äiti, filosofian kandidaatti kuitenkin peräänkuuluttaa kodin arvostusta kirjoituksessa "Eivätkö nuoret naiset enää arvosta kotia?" Hänen mielestään koulutuspoliittisen sihteerin kirjoitus on "kotitöitä vähättelevä, aggressiivinen purkaus", joka "kertoo paljon nykypäivän nuorten naisten ajatusmaailmasta". "Tässä vaiheessa lienee turha päivitellä sitä, että lapset vaeltavat kadulla kasseineen erilaisten korviketyödytysten parissa kotipesän lämpöä etsien" neljän lapsen äiti maa-lailee dramaattisesti. (HS 7.8.2001.) Tähän reagoi puolestaan alle 30-vuotias nainen, joka haluaa "hävittää [neljän lapsen äidin] päällemme puhaltamaa pilveä". Hän kirjoittaa olevansa FM ja kotiäiti, jolle "täysipäiväinen äitiys ja kodin hoitaminen on kutsumus". (HS 27.8.2001.) Ilmoittamalla koulutuksensa hän haluaa korostaa sitä antaumusta, jolla hän omistautuu kodille ja lapsilleen. Hän joutuu myös osaltaan *puolustautumaan* nuoriin naisiin kohdistuneita syytöksiä vastaan, mutta hän ei puolusta oikeuttaan elää itselleen, vaan oikeuttaan saada arvostusta kotiäitiyden valitsemisesta.

Jallinojan (2004, 89) analysoimassa perhekeskustelussa ongelmaksi nousi se, että kotona tehtävää hoivatyötä ei arvosteta. Kotihoidon arvostuksen oletetaan Jallinojan mukaan nousevan, jos isät jäisivät nykyistä huomattavasti enemmän vanhempainvapaille. Omassa aineistossani isä nousee *puolustamaan* naisia kysymällä "Siirretäänkö taakka aina naisille?" Hän sijoittaa *syyllistäjän* 2.8.2001 kirjoittamaan mielipidekirjoitukseen sanojen nainen ja äiti tilalle mies ja isä, jolloin "miehen elämä koostuu jaksoista: lapsuus, koulutus, isyys, työelämä..." "Pitääkö isyyden ja työelämän olla päällekkäin?" Isä pyrkii kirjoituksellaan kyseenalaistamaan naisten automaattisen velvollisuuden hoitaa lapsia ja huolehtia kodista. Silius (1995, 52) sanoo, että naiset joutuvat legitimoimaan toimiaan kodin ulkopuolella ja tekemään miehiä enemmän töitä tavoitteidensa eteen, koska naisten alueena pidetään edelleen yksityistä tilaa ja miehille suodaan helpommin toiminta julkisella alueella. *Syyllistäjät* haluavat edelleen velvoittaa naiset huolehtimaan yksityiseen kuuluvasta tilasta eli kodista ja lapsista.

Esimerkkinä käyttämäni keskustelutarjaan osallistui useampiakin ihmisiä. Kirjoitusten tiheys ja ihmisten tarve reagoida saattavat todella olla osoitus perheen arvon uudesta noususta kuten Jallinoja (2004) esittää. Tämän keskustelun perusteella vaikuttaa siltä, että syyllistäjien ja puolustajien välille rakentuu jonkinlainen sukupolvien välinen kuilu. Sekä nuoret että vanhemmat kirjoittajat toimivat omalla tavallaan mielestään perheen hyväksi, mutta tapa kunnioittaa perhettä on erilainen (vrt. Beck-Gernsheim 2000). Voisimme toiveikkaasti todeta, että uusi sukupolvi vaikuttaa olevan tasa-arvoisempi kuin aiemmat sukupolvet ovat olleet (vrt. Julkunen ym. 2004). Olen kuitenkin edellä osoittanut (lukuissa 4 ja 5), että myös nuorten naisten mielipiteet siitä, mikä on naisille soveliaista, ovat usein hyvin perinteisiä. Julkunen ym. (2004, 158) lainaavat Deutschia (2002), jonka tutkimuksessa miehet usein oikeuttavat kodin ja las-

tenhoidon lipsahtamista naisille sillä, että he joka tapauksessa ovat "uusia miehiä" eli tekevät enemmän kuin isänsä. Saattaa olla, että naisten ja miesten syvälle juurtuneet käsitykset perheen roolijaoista kuitenkin ylläpitävät jakoa, jonka mukaan naiselle kuuluu päävastuu.

Mielipidekirjoituksissa tuodaan usein mielipiteet esiin hyvin dramaattisesti ja keskustelun herättämisen toivossa jopa provosoiden. Tämä keskustelu on vain yksi esimerkki siitä julkisesta keskustelusta, jota mediassa käydään. Se on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, miten naisen paikkaa pohditaan yhteistuumin. Naiset ja miehet, nuoret ja vanhat osallistuvat keskusteluun siitä, miten nuorten naisten tulisi toimia, mutta miesten toimintaa ei useinkaan kyseenalaisteta.

6.2 Lasten hankkimisen myöhentäminen

Haastatellut naiset ovat sisäistäneet riskiyhteiskunnan eetoksen, jossa lapsen hankkiminen saattaa olla uhka naisen menestykselle työelämässä ja naiseus itsessään voi olla uhka työmarkkinoille siirryttäessä. Inkan mukaan "työnantajat kuitenkin pelkää sitä nuorten naisten kohdalla, että se jää vuoden kahden päästä äitiyslomalle. Tai jos se työyhteisö, johon haetaan työntekijää, on miehinen ehkä siihen kuitenkin halutaan mies miesten joukkoon. Kyllä mä uskon, että sukupuolellakin on merkitystä." Saara ei kuitenkaan usko, että naiseudella olisi niin paljon merkitystä hakiessa työtä niistä paikoista, joihin hän itse on hakeutumassa. Kysyessäni, miksi naiseudella ei ole merkitystä juuri niissä Saara vastaa:

No, koska jotenkin mä ajattelen, että ne on hyviä tyypejä, mihin mä oon hakemassa (naurahtaa) siis semmosia, että kun paljon jotain järjestöjuttuja, missä ihmiset on enemmän sydämelläkin mukana tai jotain ni tuntuu, että ne on muutenkin fiksuja ihmisiä.

Heli on samaa mieltä kuin Saara: "En mä usko, että noissa [...]paikoissa on niin merkitystä. Mä oon jotenkin niin optimisti, et kyl mä uskon, et se jotenkin suttaantuu." Naisten puheessa näyttäytyy ristiriitaisena se, että he ymmärtävät, että nainen on riski työnantajalle ja että se vaikuttaa myös naisten työnsaamiseen. He eivät kuitenkaan näe ongelmaa omalla kohdallaan.

MF: Mut, et jos nyt et ajattele vaan semmosia paikkoja, niin luulet sä, että yleisesti ottaen sitten on?

Saara: Kyl mä luulen, että sillä varmaan voi olla tai siis ehkä tää on tämmönen, mistä nyt jostain *mediassakin on tuputettu, että sillä ois merkitystä.*

MF: Niin, että sitä ei tiedä, että ajatteleeks ite niin vai onks se sitä, että on lukenu koko ajan niin paljon?

Saara: Niin, niin just.

Haastatellut naiset eivät ole varmoja, onko naisten työelämään siirtyminen todella vaikeampaa kuin miesten vai johtuuko puhe naisten huonosta tilanteesta siitä, että media on "tuputtanut" sitä. Riippumatta siitä, onko media vaikuttanut naisten ajatuksiin vai ei, naiset eivät ole vielä olleet valmiita ottamaan riskiä ja perustamaan perhettä.

Perheen perustaminen on Ketokiven (2002, 7) mukaan siirtynyt yksilön elämässä myöhemmäksi kuin koskaan aikaisemmin. Perheen perustamisen ymmärrän tässä tutkimuksessa haastateltavieni tavoin lasten hankkimiseksi. Haastatellut pitävät puolisoaan perheenä, mutta avo- tai avioliiton solmimista he eivät pidä perheen perustamisena. Sitä he luonnehtivat yhdeksi askeleeksi oman elämän taipaleella. Oma elämä rajoittuu vasta, kun perustetaan perhe eli hankitaan lapsia. Perheen perustamisen myöhentymisen ajatellaan johtuvan naisten individualistisista¹⁰ pyrkimyksistä (vrt. media-aineisto luku 6.1). Naisten yksilöllistymisen taustalla on kuitenkin koventunut kilpailu työmarkkinoilla. Nuoret naiset ovat miehiä koulutetumpia, mutta siitä huolimatta vastuu perheestä kasaantuu yleensä naisten harteille (vrt. Lammi-Taskula 2000).

Analyyysiä tehdessäni sain aluksi vaikutelman, että haastatellut naiset jakautuvat opintoinnostuksen ja urasuuntautuneisuuden mukaan individualistisiin ja perhekeskeisiin (vrt. Jallinoja 1984). Vaikutti siltä, että opintoihinsa ja työuraansa erityisen kunnianhimoisesti suhtautuvat naiset eivät halua lapsia (ainakaan vielä) ja ne naiset, joiden motiivi opiskella on ollut tutkinnon tai ammatin saavuttamisessa, haluavat lapsia (piankin). Näin voisi ajatella, että tutkinnon suorittaminen on ollut lapsia haluaville lähinnä rationaalinen valinta, jonka jälkeen voi omistautua perheelle (vrt. Bauman 2002, 11). Tämän mallin rikkoi kuitenkin eräs henkilö, joka oli samanaikaisesti sekä erittäin perhekeskeinen että urasuuntautunut. Toisaalta kaksi henkilöä, jotka olivat suorittaneet opintonsa pääasiallisesti tutkinnon saamisen vuoksi, eivät halunneet lapsia. Siihen, ettei halua lasta, liittyy kuitenkin kaikkien naisten kohdalla varaus, "ainakaan vielä". Perheen eli lasten haluaminen on erittäin kiinteästi aikaan ja elämänvaiheeseen sidottua.

Nuorten naisten ajatukset saattavat siten muuttua hyvinkin nopeasti, koska riskiyhteiskunnassa on vaikea tehdä pitkän tähtäimen suunnitelmia (Sennett 2002). Tämän huomasi itsekin, kun naisten ajatukset ehtivät jo haastattelujen välisenä aikana muuttua. Tämä on myös osoitus työelämään siirtymisen vaiheen ambivalenssista. Toisaalta myöskään lapsia haluavat ja itsensä perhekeskeisiksi mieltävät naiset eivät ole valmiita luopumaan "omasta" elämästä eivätkä työstä. Familistiset ja individualistiset perhetyyppit esiintyvätkin hyvin harvoin "puhtaina" muutoin kuin ihmisten miellissä (Jal-

¹⁰ Ulrich Beckin (2002, 202) mukaan individualisaatio -käsite tulee usein väärinymmärretyksi. Se ei merkitse individualismia eikä sillä ole tekemistä markkinaegoismin kanssa. Individualisaatio -käsite kuvaa sosiaalisten instituutioiden sekä yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen rakenteellista ja sosiologista muutosta. Tässä kohtaa tarkoitan individualismia, jota usein käytetään kansanomaisesti kuvaamaan itsekkyyttä. Jallinojan individualistinen perhetyyppi sen sijaan kukoistaa Beckin kuvaamassa individualisoituneessa yhteiskunnassa.

linoja 1984, 55). Naisille tekemäni haastattelut henkivät yleisesti hyvinkin perhe-
myönteistä suhtautumista, mutta syvennyttyäni aineistoon kävi ilmi, että myös perhe-
myönteisyys usein lähtee itsensä toteuttamisen toiveista. Ketokivi (2002, 118) on löy-
tänyt tutkimistaan nuorista piirteitä, joita hän kutsuu uusfamiliaristisiksi. Ketokiven
haastateltavien tavoin myös oman aineistoni nuoret sovittavat individualistiset valin-
tansa familistisiin arvoihin.

Erilaisista ajatuksistaan ja urasuunnitelmistaan huolimatta haastatellut naiset ovat sitä
mieltä, että he eivät todennäköisesti tule vielä muutama vuoteen hankkimaan lapsia.
Sannan mielestä "27 ja vähän päälle *voisi olla mulle semmoinen optimaalinen ikä*.
Mutta sitten, kun mä ajattelen mun omaa elämää, niin tuntuu, että se on niin pian, että
en mä vielä silloin..." Kysyessäni, miksi se tuntuu olevan liian pian Sanna vastaa, että
"varmaan se liittyy siihen, että musta tuntuu, että *oonko mä vielä silloin saavuttanut
työssä tavallaan yhtään mitään*. Tuntuu siltä, että pitäisi olla ensiksi hankittuna se
kunnon työ ja sitten vasta ne lapset". Ihanteellinen ikä hankkia lapsia olisi nuorempana
kuin mihin todellisuudessa tuntuu olevan mahdollisuus (Ketokivi 2002; Paajanen
2002). Miesten työelämään siirtyminen ei ole yhtä vahvasti sidoksissa lasten hankki-
miseen (vrt. Lammi-Taskula 2000). Äitiys siirtyy siksi, että se vaikuttaa naisten työ-
uraan ja elämään niin paljon.

"Äitiys on niin totaalista"

Naisten lisääntymisen mahdollisuuden oletetaan tekevän heidät automaattisesti vas-
tuullisiksi lasten ja nuorten hoitamisesta (Sydie 1987, 172). Haastateltujen naisten
kohdalla äitiys siirtyy, koska he eivät tunne olevansa valmiita äitiyden vaatimaan täy-
delliseen omistautumiseen. Näin Venla luonnehtii asiaa:

...mä koen, että äitiys ois semmoinen, tai se on hirveen totaalinen asia. Joskus vaan ah-
disti kauheesti, et mä en haluis olla äiti, vaan mä haluisin olla isä! Se olis paljon ki-
vempää.

Inkankin mielestä "se päävastuu on sit kuitenkin sillä naisella, kun se imettää ja kaik-
kee, et silleen se on miehille ehkä helpompaa, kun kuitenkin se nainen kantaa sen
yheksän kuukautta, et se on eri asia..." Naisilla perhesuhteet tulevat raskauden ja syn-
nytyksen myötä väistämättä näkyviksi. Se, että mies tulee isäksi, ei kuitenkaan näy
mitenkään ulkoisesti ja siten se voi jäädä työnhaussa ja työpaikalla täysin piiloon
(Lammi-Taskula 2000, 67). Beck-Gernsheim ja Beck (1995, 13) sanovat, ettei per-
heestä voi puhua puhumatta työstä, tuloista ja mahdollisuuksista ja erityisesti siitä,
miten epäoikeudenmukaisesti ne jakautuvat siitä huolimatta, että naisilla on usein sa-
ma muodollinen pätevyys kuin miehillä. Saara yhtyy Venlan ja Inkan näkemykseen
siitä, että "miehillä on helpompaa". Häntä harmittaa, että "mun oletetaan automaatti-
sesti olevan pois töistä". Haastatellut naiset tuntevat itsekkin olevansa päävastuussa tu-
levista lapsista. Isyys näyttäytyy heidän silmissään äitiyttä houkuttelevampana, koska
se näyttää mahdollistavan tietyn vapauden asteen säilymisen. Inka sanoo, että:

...mulla on vieläki se semmonen periaate, että en mä haluu perhettä, ennen kun mä oon menny sen semmosen menovaiheen ihan loppuun, etten mä ala sit juoksee paareissa, ku mä oon saanu sen lapsen, et siks mä en oo just kiirehtinyt mihinkään. Mä en haluu, et mä meen nuorena naimisiin ja sit mä rupeen nelikymppisenä juoksee paareissa ja sit tulee ero ja kaikkee. Ajattelee silleen pitkällä tähtäimellä, et pitää nyt elää se nuoruus ja sit myöhemmin niinku omistautua perheelleen.

Naisten toiveet vapaudesta liittyvät siihen, että he todella haluavat omistautua perheelle sitten, kun he hankkivat lapsia. Naisten tunnollisuus ja kiltteys näkyy myös lasten hankkimisessa. He haluavat ottaa vastuuta muista ihmisistä. Naisten tekemää reproduktiotyötä eli perheitä uusintavaa ja ylläpitävää työtä on Nätkinin (1986, 156) mukaan kutsuttu "vastuurationaalisuuden" käsitteellä. Hänen mukaansa vastuurationaalisuus liittyy naisten tekemään maksamattomaan työhön yhteiskunnassa. Naisten voimakas tarve kantaa vastuuta ympäristöstään ja myös tulevista lapsistaan siirtää lasten hankkimista tuonemmaksi. Siten naisten "luontaisena" ominaisuutena pidetty vastuurationaalisuus kääntyykin itseään vastaan, kun se ei enää olekaan perhettä tuottava piirre.

Ketokivi (2002) toteaa, että valtavan suuret paineet täydellisestä äitiydestä ovat osasyynä nuoruusiän pidentymiseen. Hän päätelee, että nuoret siirtävät vanhemmuutta juuri siitä syystä, että he haluavat olla lapsilleen hyviä vanhempia, sitten joskus. Osittain "hyvän" äitiyden paineet ovat kuitenkin liioiteltuja, koska näkemykset perheestä ja äitiydestä ovat usein ristiriidassa todellisuuden kanssa. Carol Smart (2003) sanoo, että perhe, jonka kanssa elämme (*the family we live with*) poikkeaa huomattavasti kuvittelemastamme ideaaliperheestä (*the family we live by*). Myös Katvala (2001) kirjoittaa, että huomattavat erot todellisuuden ja äitiyden uskomusten välillä aiheuttavat paineita äitiyden toivotusta täydellisyydestä.

Todellisuuden ja uskomusten välisistä eroista huolimatta, äitiyden *totaalius* on todellisuutta haastateltavilleni. Vastuun lepääminen omilla harteilla merkitsee Baumanin (2002, 28) mielestä lamauttavaa riskien ja epäonnistumisten pelkoa. En voi sanoa haastattelemini naisten lamautuneen vastuun kantamisen pelosta, mutta he epäröivät vastuun ottamista toisesta ihmisestä, lapsesta. Lasten hankkimista punnitaan tarkkaan ja sille pyritään löytämään otollinen ajankohta. Ajankohtien optimoimisesta ja suunnittelemisesta on tullut niin hallitsevaa, koska naisiin kohdistetut odotukset ovat edelleen hyvin perinteisiä naisten koulutustason huimasta noususta huolimatta (vrt. Beck-Gernsheim 2000). Kaikki haastatellut naiset eivät ole huolissaan vapautensa menettämisestä. Moni olisi valmis hankkimaan lapsia pianikin, jos vain muut olosuhteet mahdollistaisivat lasten hankinnan.

Ajankohtien optimoiminen

Ajankohtien optimoiminen on naisille tärkeää, koska lapsen hankkiminen vaikuttaa naisten työuraan niin paljon. Erityisesti naisten kohdalla yleiset määräaikaist työt saavat naiset epäroimään lasten hankkimista. Eräs haastatelluista sanoo, että:

...mä oon kokenut sen vähän silleen hankalaks, kun tässä vaiheessa alkaa kuitenkin jo miettiä, kun nyt on 27, että missä vaiheessa? Mä haluisin jo kovasti perustaa perhettä ja saada lapsia. Mut uskaltaako sitä ite tavallaan niinku tehdä sen päätöksen, et rupeis tekemään lapsia? Sit mä varmaan menetän, et mul ei oo jatkoo tossa määräaikaissa paikassa. Varmaan ne valitsee sitten heti uuden tilalle, enkä mä pääse tohon takasin ja silleen, että pitäiskö odottaa niin kauan, että saa sen vakituisen viran ennen kuin uskaltaa jäädä sitten kotiin?

Heli on myös "miettinyt, että vaikka vuoden tai parin vuoden päästä vois pistää lapsen alulle, jos se ois niin helppoa. *Välillä mä kuitenkin mietin, että pitäiskö mun kuitenkin vähän lykätä sitä*, et pitäiskö mun kuitenkin ensiks olla töissä muutama vuosi ja hankkii se virka ja sitten vasta hankkia lapsia?" Hän sanoo, että "kyl se vähän ahdistaa ja pistää arvoja miettiä, et mikä mulle nyt täs elämäs olikaan tärkeätä. Oonko mä valmis kärsimään ptkätöistä ja tämmösestä sen takia, et mä haluisin suht nuorena äidiks?" Päätös lasten hankkimisesta kilpailua korostavaan yhteiskuntaan, jossa työsuhteen saaminen tai jatkuminen on jatkuvasti vaakalaudalla, ei ole helppo.

Ziehen (1991, 98) mukaan olemme suunnittelemalla etäänntyneet siitä luonnollisuudesta, jolla aikaisemmat sukupolvet jatkoivat sukua. Haastatellut naiset ovat myös sitä mieltä, että "onhan se ihan hullua ajatella, että jossakin vaiheessa olis semmoinen, että nyt olis just semmoinen tilanne, että nyt mä voin hankkia ne lapset". Siitä huolimatta he suunnittelevat hyvinkin tarkoin, milloin olisi hyvä saada lapsia. Suunnittelemalla he pyrkivät luomaan itselleen tunteen elämänhallinnasta (vrt. luvut 2.2 ja 5.5). Saara sanoo sopivan ajankohdan lasten hankkimiselle olevan "sit kun mulla on ollu kaks vuotta vakituinen työpaikka". Ensimmäisen lapsen hän toivoo kuitenkin saavansa "alle kolmekymppisenä". Saaran olisi kuitenkin saatava vakituinen työpaikka hyvin pian, jotta suunnitelmat pitäisivät. Giddens (1991) varoittaa, että suunnitelmat, jotka luovat tunnetta elämänhallinnasta, tuovat usein uusia yllätyksiä. Ryhmähaastatteluun mennessä (noin kahdessa kuukaudessa) Saaran suunnitelmat ovat muuttuneet realistisemmaksi:

...mulla on aikasemmin ollut tää ajatus, että pitää olla kaksi vuotta vakituudessa työsuhteessa ennen kun voi hankkia ensimmäisen lapsen. Nyt se on alentunut jo vuoteen ja nyt se on ehkä jopa siitä tingittävässä (naurahdetaan). Ei se ehkä oo niin mustavalkoesti, että kaksi vuotta ja sitten lapsi, kun on tuttavapiirissäkin monia tapauksia, jotka ei saa lapsia ollenkaan.

Raskauden ehkäisyn mahdollisuus on lisännyt mahdollisuutta perhesuunnitteluun. Lisäksi hedelmällisyyshoito mahdollistaa lapsen saamisen yhä vanhempana (Malin & Rääkkönen 1998). Yhä useammat korkeasti koulutetut naiset jäävät kuitenkin lapsettomiksi (Ketokivi 2002). Haastatellut naiset eivät halua siirtää lasten hankkimista niin

myöhäiseen vaiheeseen, että lasten hankkiminen ei enää onnistu lainkaan. Minnan mielestä "on tosi kiva nähdä nuorii äitejä. Se on tosi nastaa, jos ei oo mikään kolmekymppinen, et jos on joku kaksvitonen ni silloin on vielä täynnä energiaa ja semmosta, et sit kun alkaa olla kolmevitonen, ni sit alkaa olla vähän vanha". Siitä huolimatta lasten hankkiminen ei ole omalla kohdalla "ollu ajankohtaista, vaikka mä oon seurustellu tosi pitkään." Hän toteaa, että saattaisi olla toisin, jos "mä oisin valmistunu opettajaks vaikka 23-vuotiaana ja ollu pari vuotta töissä". Oma elämä on kuitenkin tuntunut liian epävarmalta, jotta olisi ollut tilaa lapsille. Minna jatkaa, että "onhan tietenkin sellasia, jotka ei välitä tällasesta, et ne ajattelee, et vaikka opiskelee eikä oo vakkariduunii, et mitä väliä? Mä en vaan oo sellanen". Myös Leena on "ajatellu silleen, että ammatti ensin ja sitten vasta muu". Kun hänen ystävänsä sai lapsen ennen valmistumistaan, Leena sanoo olleensa "ihan silleen, että ei noin voi tehdä! Sullahan jää opiskelut kesken ja mitä sä teet ja sullahan ei oo ammattia! Kyllä mun mielestä saa käyttää järkee näissäkin asioissa, mutta toisaalta taas se mun ystävä nauttii kotona olosta ja se on ollu sille oikee ratkaisu".

Vaikka suurin osa haastatelluista naisista ei ole vielä ajatellut hankkia lapsia, he ovat kaikki pohtineet erittäin paljon perheen perustamiseen ja lasten hankkimisen ajoitukseen liittyviä asioita. Haastatteleman mi mies sanoo puolestaan, että "meillä vaimo kyllä miettii nuo hommat, että mun ei oo tarvinnu sitä miettiä yhtään". Haastattelun edetessä käy kyllä ilmi, että myös ryhmähaastattelussa olleet miehet ovat pohtineet perheen perustamista, mutta kuten eräs heistä sanoo "kyllä sillä naisella ehkä on enemmän sanottavaa siinä, jos nyt joku määrittelee jonkun optimaalisen ajan, ni ehkä me miehet pystytään helpommin sopeutumaan siihen". Miesten saattaa olla helpompi sopeutua lasten hankkimiseen, koska se ei vaikuta heidän elämäänsä yhtä paljon kuin naisten elämään.

6.3 Miten "hyvä" äitiys onnistuu kilpailuyhteiskunnassa?

Tolonen (2001, 31) kirjoittaa, että tyttöihin kohdistuu paine olla hyviä kaikilla mahdollisilla elämänalueilla. Hänen mukaansa yksittäisille tytöille muodostuu tarve muuttua "supernaisiksi". Haastatellut naiset haluavat myös olla hyviä kaikilla elämänalueilla. Näin Leena kuvailee nykynaisten vaatimuksia:

Kyllähän mejän yhteiskuntarakenne on muuttunut hirveesti, että tavallaan musta tuntuu, että ihmiset ei oo menny perässä siinä kehityksessä, et just se, että kun se parisuhde on tullu niin tärkeäksi asiaksi. Sit tavallaan se *perheen perustaminen on aika epärealistista* mun mielestä tai ehkä se vaatimustaso on niin kova, *että täytyy olla kaikessa hyvä!* Täytyy olla hyvä äiti ja hyvä työntekijä ja hyvä puoliso ja hyvä ystävä ja kaikkea, että tavallaan *ihmiset on ohjelmoinu itensä niin tiukalle...*

Naistenlehdissä on kirjoitettu paljon naisista, jotka haluavat menestyä kaikilla elämänalueilla. Käytin naisten ryhmähaastattelussa yhtenä esimerkkinä Anna-lehden kirjoitusta julkisnaisesta, jolla on "monta rautaa tulossa". Hän on "äiti, yrittäjä, malli, juontaja, tv-ohjelmien taustatyöläinen ja tanssinopettaja". Tässä "on haastetta kenelle

tahansa", mutta kahden pienen lapsen yksinhuoltaja ei lannistu. "Kun olen kotona, olen poikien kanssa 150 prosenttisesti". Kiireinen perheenäiti yrittää todistaa *hyvää äitiyyttään* lapsilleen antamallaan *laatuajalla* (vrt. Hochschild 1997). Hänen mielestään "vuorokausi on liian lyhyt, kun ajattelee, mitä kaikkea mielenkiintoista tekemistä maailmassa vielä on". (Anna 44/2002.) Esitellessäni artikkelia ryhmähaastattelussa olleille naisille Saara puuskahtaa:

Joo ja sit, kun mä meen vielä ihan täysillä niihin mukaan, että Jess! se on mahdollista, mäkin voin pystyä siihen!

MF: Itsestäkin tuntuu siltä, että vaatii itseltä kaikkea, vai?

Saara: Joo, joo, *kyllähän mä vaadin siis jo nyt*. Mulla on, mä lähen aamulla töihin siihen ja siihen aikaan ja sit mä tuun illalla kotiin kymmenen yhentoista aikaan.

MF: Mitä siihen sitten sisältyy?

Saara: No siihen sisältyy kaikenlaisia aktiviteettejä: urheilua ja harrastuksia ja ystävien tapaamista ja kaikenlaista.

MF: Missä välissä ehdit nähdä avomiestä (naurahtaa)?

Saara: Meillä on paljon samoja ystäviä tai sama ystäväpiiri ja urheilua harrastetaan yhdessä ja kaikkea tämmöistä.

MF: Joo.

Saara: ...mutta tosi harvoin se on silleen, että ois illan kotona. Sit, jos tulee joskus kaheksalta tai vaikka yhdeksältä tai eilen tultiin yhtä matkaa kymmeneltä niin se oli, että *hei vitsi tässä on tunti aikaa*, jos vaikka yheltätoista menis nukkumaan niin se oli, että *hei mitäs tehään?!*

Ryhmä: Naurahtaa.

Saara: ..., et joo mä tiedän, se on ihan se on mun sisäinen vika, mut tähän se on mennyt ja en mä siis ihan nautin kyllä...Niin, mutta siis kyllä se on siis ihan vaan se, että jos mä tuun vaikka kaheksalta kotiin, niin – no niin, nyt mä otan sen romaanin käteen, luen sitä vaikka tunnin, sen jälkeen kirjoitan yhen kirjeen, sitten jos vaikka tuun poikaystävänsä kanssa samaan aikaan kaheksalta kotiin: se menee kattoon telkkariin, mä sit vaikka silitän kaikki mun paidat, laitan pesukoneen päälle, sit ensinnäkin mä heti tyhjennän kassin, pakkaan sen seuraavaa päivää varten siis niinku, et niin...

MF: Luulet sä, että tähän sun tiukkaan aikatauluun saisit ne lapset vielä mahtumaan?

Ryhmä: Naurahtaa.

Saara: Aina sitä aikaa löytyy, siis mun mielestä se on vaan ja ainoastaan *järjestelykyky* joka tapauksessa.

Jallinoja (1997, 74) kutsuu julkkisten ja yleisön välistä suhdetta "kohtalonyhteydeksi". Hänen mukaansa naistenlehtien lukijoiden joukossa on runsaasti sellaisia ihmisiä, jotka mieltävät, että heillä on samanlainen kohtalo kuin julkkiksilla. Saara samaistuu julkkisten tarinoihin, koska hän saa niiden kautta uskoa siihen, että hän itsekkin voisi selviytyä vastaavasta "tehoelämästä". Haastatellut naiset ovat suoritusmotivoituneita, mutta he eivät pidä itseään erityisen kunnianhimoisina. Sama ilmiö ilmenee perheen perustamisen kohdalla.

Naisten puheissa muut panostavat vain työhön, mutta heille itselleen myös perhe on tärkeä. Katrin mukaan hän ei ole uhrannut perhettä koulutuksen vuoksi. Hän sanoo, että "kyllä se on jokaisen valinta, valitsee ko pitkän koulutusputken ja satsaako kaiken siihen uraan..." Kysyessäni, eikö hän itsekkin ole valinnut melko pitkän koulutusputken, Katri vastaa, että "niin kyllähän sitä koulutusputkea vois jatkaa maisterintutkinnon jälkeen vielä ihan hyvin". Katrin mielestä maisterintutkinnon suorittaminen ei ole vielä vaikuttanut perheen perustamiseen eikä se ole merkki siitä, että panostaisi työuraan perheen kustannuksella. Hänen silmissään on pitkälle koulutettu vasta sitten, kun on suorittanut tohtorintutkinnon. Siitä huolimatta perheen perustaminen on hänenkin kohdallaan siirtynyt opintojen ja työn vuoksi, koska hänen mielestään "se ihanteellinen ajankohta olis saattanut olla jo". Hän ei kuitenkaan näe ristiriitaa omassa toiminnassaan.

Naisten mielestä perheen sopiva aika tulee melko pian maisterintutkinnon suorittamisen jälkeen. Haastatellusta kolmesta miehestä kuitenkin kaksi on sitä mieltä, että "vois ensin sen väitöskirjan tehdä alta pois, ettei semmosia typeryyksiä tee, että jättää väitöskirjan viimeistelyn ja lapsen tulemisen samalle keväälle". Naisille kuitenkin ajatus siitä, että he siirtäisivät lasten hankkimisen väitöskirjan tekemisen jälkeiseen aikaan, tuntuu pelottavalta, koska "eihän sitä koskaan tiedä onnistuuko se". Julkunen, Nätin ja Anttilan (2004) tutkimuksen mukaan korkeakoulutetuista 25–64-vuotiaista miehet elävät useammin avo- tai avioliitossa, naiset ovat useammin sinkkuja ja eronneita. Miehillä on myös naisia useammin lapsia. Akateemisen työuran ja perheen yhdistäminen on siten edelleen sukupuolittunutta. Tähän vaikuttavat useat tekijät, joista Julkunen, Nätti ja Anttila mainitsevat (potentiaalisten) äitien syrjimyksen työmarkkinoilla. (Mt., 142.)

Haastatellut naiset ovat osoittautuneet toisista ohjautuviksi ja suoritusmotivoituneiksi, mikä on McClellandin (1961) mukaan oleellista menestyksessä. Asetin luvussa 4.1 kysymyksen, onko naisten menestymisen edellytys, että he käyttäytyvät odotusten mukaisesti. Tämä riippuu oleellisesti siitä, mitä pidetään menestyksenä. Jollekin menestymisen liittyy selvästi työelämän piiriin, jollekin toiselle menestymisen ihmissuhteissa ja äitinä on tärkeää. Naisille tuntuu edelleen olevan hyväksytympää painottaa pehmeitä elämänarvoja kuin miehille, ja toisaalta kovia arvoja ei aina nähdä naisille soveltuviksi. Naisten korkea suoritusmotivaatio ei siten välttämättä kerro halusta menestyä työelämässä, vaan suoritusmotivaatio saattaa kanavoitua menestystaluuun myös muilla elämänalueilla.

Haastateltujen naisten toisista ohjautuvuus tulee ilmi myös siinä, että he haluavat työelämässä menestymisen lisäksi vaalia "pehmeitä arvoja", koska he ovat saaneet viestejä siitä mediasta ja muilta ihmisiltä (Riesman 1961). Moni haastatelluista naisista painottaa perheen tärkeyttä myös työuraa suunnitellessaan. Eräs haastatelluista sanoo, että:

...mä toivoisin, että mä saisin tehdä semmosta *mielenkiintoista, haastavaa työtä*. Sen ei välttämättä tarvii olla edes akateemista, että pääasia että mä koen sen itse mielekkääksi ja nautin siitä ja sitten, et niihin töihin sais yhdistettyä hyvin perhe-elämän ja ystävyys-suhteet. *Etusijalla on kuitenkin sit perhe ja ystävät*, että mä en jotenkin pitäis sitä henkilökohtasena katastrofina, jos joutuis tekemään muitakin töitä, kun koulutusta vastavaa. Mun *kunnianhimo on kuitenkin enemmän sellasella henkilökohtasen elämän puolella, kun sen et etenis työuralla hirveesti*.

Vaikka muut haastatellut haluavatkin ehdottomasti akateemista koulutusta vastaavan työn, myös eräs toinen haastatelluista sanoo, että "siinä mielessä mä oon kunnianhimoinen ja en oo kunnianhimoinen, että mä luulen, että *mulle voi jossain vaiheessa perhe olla tärkeempi* [kuin työ]". Hän kuitenkin lisää, "mutta varmaan sitten, kun lapset ei oo enää ihan pieniä, niin sitten varmaan haluis taas edetä". Kolmas haastatelluista sanoo, miettineensä "tässä valintoja tehdessä, että mitä työtä mä sit lähen tekemään". Yhä enemmän hän kuitenkin miettii, "että *mikä olis perheelle parhaaks*, et en enää samalla tavalla, et mikä mua ittee kiinnostaa. Mä voin ajatella, et mä voin tinkii siitä työstä, että mä en tee just sitä mikä mua kaikist eniten kiinnostaa ja mä en pyri suoraan päästä heti vaikuttaan johonkin asioihin, et mun on ensin saatava aikaseks tasapaino". Jallinoja (2004, 5) kirjoittaa, että Hochschildin tulkinnan mukaan naisten poliittisesti korrektiin kieleen kuuluu osoittaa perhemyönteisyyttä. Se, että haastatellut naiset tekevät ammatillisia valintoja sen perusteella, mikä olisi hyvä tai ainakin vähemmän paha perheen kannalta, on varmasti muutakin kuin vain poliittista korrektiutta. Toisaalta olen edellä esittänyt, että naisten toisista ohjautuvuus saa heidät myös käytännön tasolla toimimaan siten kuin he ulkoapäin tulleiden viestien perusteella pitävät yleisesti hyväksyttävänä (vrt. Riesman 1961). Saattaa olla, että heidän taipumuksensa kuunnella ympäristön viestejä sekä hyväksytyksi tulemisen tarpeensa on saanut heidät pohtimaan tämänkaltaisten valintojen tekemistä.

Eräs haastatelluista naisista on "nyt tässä vaiheessa ajatellu, et mikä on semmonen varma duuni, missä vois olla muutamia vuosia ja sit hei nyt mä jäänkin äitiyslomalle ja sit no hei, mä voisinkin palata töihin. Sen takia mä hain siihen aineopettajakoulutukseen". Hänellä on jo toinen ammattiala, mutta opettajan koulutus tuntuu mahdollistavan perheen hankkimisen. Olen edellä tarkastellut naisten ovien auki jättämistä työhaun resurssina (luku 5.5). Tietyllä tapaa ovien auki jättäminen on resurssi myös perhetilanteessa, koska se mahdollistaa tietyn pelivaran. Perhe on naisille eri lailla vaihtoehto kuin miehille. Haastattelemani asiantuntijan mukaan:

Nuori nainen voi myös valita semmosen – jos hyvin rumasti sanotaan – ikään kuin kykyjään alemman tason. Se, että se ei oo ainakaan yhtä paha, kuin sen saman tietosen päätöksen tekisi joku mies. Kukaan professorikaan ei voi sanoa, että hömps suthan on kalliilla tähän yhteiskuntaan koulutettu, että ethän sä nyt voi noin ajatella, koska toisaalta yhteiskunta tarvitsee niitä lapsia. Vaikka kuinka haluis, että nyt Jenni ja Kaisa ja

Johanna ryhtyvät tutkijoiksi ja tekevät väitöskirjan ja kaikkee muuta, niin jos he valitsee sen äitiyden, niin se on legitiimiä yhteiskunnan kannalta.

Äitiys voi olla naiselle paitsi valinta, myös itsensä toteuttamisen väline. Helena tuntee olevansa perhesuuntautunut ja haluaa ehdottomasti perheen. Näin hän kuvailee perheen merkitystä:

No sanotaan, että se merkitsee paljon, et *se on henkilökohtaisesti mulle hirveen tärkeä asia*, niin ajatuksissa kuin ilmiönä. Siis ajatuksissa siitä, mitä se tulee olemaan mulle. Mä koen varmasti sitten myöhemmin, kun toivottavasti saa perheen, että se on varmasti hyvin tärkeä asia mulle myös semmosena asiana, mistä on kiinnostunut siinä mielessä, että *varmasti tuun paljon sitä miettimään, miten mä haluan toteuttaa itseäni äitinä*.

Ziehe (1991, 100) sanoo vanhempien tarvitsevan lapsia omia läheisyyden ja varmuuden toiveita tyydyttääkseen. Perheeseen liitetty kunnianhimo liittyy myös naisten tarpeeseen olla hyviä kaikilla aloilla. Se ei ainoastaan ole vastuurationaalisten naisten tapa huolehtia muista enemmän kuin itsestään, vaan myös tapa tuntea itsensä hyväksi jossakin. Perheen vuoksi tehtyjä valintoja ei siten tehdä täysin pyyteettömästi. Julkusen (1995, 90) mukaan kotiäitiydestä onkin tänä päivänä tullut kova valinta. Näin Venla pohtii lasten kanssa kotiin jäämistä:

Kyllä mä voisin tai siis en mä vois niinku kymmeneks tai viidekstoista vuodeks vois jäädä, mutta mä voisin varmaan jäädä muutamaks vuodeks. Ei se oo mulle mikään semmonen välttämättömyys, en mä tiedä, se vois olla ihan kivaakin. Ainakin nyt tuntuu, kun jotenkin *musta olis kiva kokeilla erilaisia elämäntapoja tai elämäntilanteita, niin miks ei sitten sitäkin?* Joskus nuorempana mä ajattelin, että ei missään tapauksessa, että se ois ihan kauheeta, mutta nyt tuntuu taas, että se vois olla myös tietyllä tapaa rentouttavaa elää joutain ihan muuta elämään, kun sitä semmoista...

Myös lasten kanssa kotiin jäämisen voi nähdä seikkailuna, jonkin uuden elämäntyylin kokeilemisena. Tällöin kotiäitiyttä ei olekaan valittu vain ja ainoastaan lasten hyvinvointia silmällä pitäen, vaan myös omaa hyvinvointia ajatellen. Toisaalta haastatelluilla naisilla on myös tunne, että he ovat parempia äitejä, jos heillä on myös "omaa aikaa". Siten kokeilunhalunkin voi nähdä lapsille edullisena asiana. Helistä "tuntuu, että mä jaksaisin äitinä, niin kyl mulla pitää olla ihan omaa elämää eli omaa työtä, et mä jaksaisin olla lasten kanssa myös intensiivisesti silloin kun mä oon". Katrilla "on nyt semmonen idealistinen ajatus, että mä haluaisin olla pitkään ja monta vuotta, mutta itseni tuntien mä en sitten välttämättä pystyis siihen". Lasten syntymään liittyvien kotihoiton jaksojen pitenemisen voi Julkusen, Nätin ja Anttilan (2004, 152) mukaan tulkita heijastavan niin äitiyden moraalin tiukkenemistä, äitiydestä nauttimista ja väliaikaista pakoa kovenevasta työelämästä kuin työmarkkinoille sijoittumisen vaikeuksista seuraavaa pakkorakoa.

Haastateltujen kotiin jäämisen pohdintojen rinnalla kulkee odotus hyvästä työstä. Siitä huolimatta, että haastatellut asettavat perheen ykkössijalle, he eivät ole valmiita luopumaan työstään. Inka on huolissaan siitä, että "kun palaa äitiyslomalta, niin onko se sama tehtävä siellä vielä jäljellä? Mä oon alkanu miettiä sitä, et meneeks se niin, et sit

sä luovut jostain, kun sä lähdet äitiyslomalle?" Tästä näkökulmasta katsottuna kotiäitiys alkaakin tuntua suuremmalta uhrukselta. Suurin osa haastatelluista naisista sanoo kuitenkin haluavansa jäädä äitiyslomalle, "mutta ei pitkäksi aikaa". Katri tuntee kaipaavansa "niin paljon sitä kontaktia aikuisten ihmisten kanssa, että se voi hyvinkin olla, että vaikka nyt aattelee, että haluis olla monta vuotta lasten kanssa kotona, että kuitenkin kaipaa sitä työtä niinkun sosiaalisessakin mielessä". Jari Hakanen (2004) havaitsi tutkimuksessaan, että yksityiselämän kuormituksella on paljon pienempi vaikutus työuupumukseen kuin työn kuormittavuudella henkilökohtaiseen elämään, koska työn merkitys on niin suuri. Naisilla työn ja kodin kaksoiskuormitus näkyy miehiä selvemmin työhyvinvoinnin heikentymisenä, miehillä se näkyy yleisessä henkisessä hyvinvoinnissa. Hakasen mukaan tämä saattaa johtua siitä, että työn ja perheen rajapinta läpäisee naisilla työn alueen. (Mt. 130-131.)

Työelämän ja perheen yhteensovittamisen on perinteisesti ajateltu olevan naisten asia. Perhesuhteita on kuitenkin sekä naisilla että miehillä (Lammi-Taskula 2000, 67). Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastatellut naiset sanoivat, että he toivoisivat puolison jäävän vuorollaan kotiin hoitamaan lapsia. Kysyessäni, uskovatko naiset puolisoiden jäävän isyyslomalle tai hoitovapaalle, moni heistä sanoo, että "kyllä mä uskon, että se vois halutakin". Moni puoliso on kuitenkin "sanonut silleen, että katotaan sitten, et kumpi tienaa paremmin (naurahdetaan), että jos sä tienaat paremmin niin hän jää oikeen mielellään vaikka kuinka moneks vuodeks kotiin, että se on ollu vähän semmonen vit-si..." Katri kuitenkin sanoo, että:

Mä oon ehkä jotenkin epäfeministinen, koska se on jotenkin niin luonnollista vaan, että jos nainen synnyttää lapsen ja imettää sen, niin se on käytännössä vaan järkevämpää, et se on se nainen, joka on kotona sen lapsen kanssa, että mä en jotenkin osaa pitää sitä kauheen epätasa-arvosena.

Helena on myös sitä mieltä, että: "Suomessa korostetaan sitä tasa-arvoa toisaalta ihan hyvissäkin asioissa, mutta toisaalta tuntuu, että se menee ihan yli." Hänen mielestään:

...siinä saattaa olla jotain vaistoja naisella tietynlaiseen käyttäytymiseen sitä kautta, että nainen imettää ja siihen liittyy se pesänrakentaminen ja siihen liittyy tää kodin piirissä toimiminen ja miehel taas se, että elättää, niin kyl mä uskon, että ne on ihan semmosii niinku...

MF: Ihan biologiaa?

Helena: Niin tai evoluutiosta säilyneitä viettejä, vaikkakaan niitä ei sillä tavalla meidän yhteiskunnassa tarvita, niin mä uskon, että ne varmasti vaikuttaa. Mutta se ei tarkoita sitä, että olis jotain estettä sille, etteikö mies ja nainen vois olla ihan yhtä hyviä kokkeja tai mitä ikinä tai etteikö nainen vois hoitaa kaikki miesten hommat ihan siinä kuin mieskin.

Haastateltujen naisten mielestä tasa-arvon ja feminismin korostaminen on *liiallista* myös lasten hoidosta puhuttaessa (vrt. luku 5). Tasa-arvoasioista keskustelemisen vaikeus tuli esiin myös kysyessäni haluaisivatko haastatellut, että heidän miehensä jäävät

lapsia hoitamaan (vrt. Lampinen 2003; luku 5.2). Muut haastatellut eivät välttämättä allekirjoittaisi Helenan näkemystä. Se on kuitenkin osoitus siitä, kuinka puolustelevalle kannalle haastatellut saattavat asettua, jos he tuntevat, että heiltä odotetaan tasa-arvoon liittyviä kommentteja. Kaikki aineistoni naiset eivät ajattele Katrin ja Helenan tavoin, että naisten luonnollisesti kuuluu jäädä kotiin hoitamaan lapsia. Heidän ajatuksensa kuvastavat kuitenkin sitä, kuinka tärkeäksi naiset tuntevat äidin roolin. Moni haastatelluista on valmis ja myös halukas jakamaan vastuuta puolisonsa kanssa. Joku jopa protestoi hänelle asetettuja rooliodotuksia sanomalla, että hän ei jää lasten kanssa kotiin juuri siksi, että häneltä naisena edellytetään sitä. Kaikkien haastateltujen naisten tulevaisuuden unelmiin kuuluu kuitenkin odotus "hyvästä" äitiydestä, ainakin "sitten joskus".

Vaikka äitiys on lähes kaikkien haastattelemini naisten mielestä toivottavaa ainakin joskus ja joidenkin mielestä jo pian, he eivät usko saavansa lapsia kovin pian. Kysyn heiltä, onko heillä jotakin, mitä he haluaisivat tehdä ja toteuttaa ennen kuin he hankkivat lapsia. Lähes kaikki haastatelluista sanovat Leenan tavoin, että "kyl mä haluisin ehkä olla ulkomailla vielä vähän aikaa". Hänen mielestään "se vois olla helpompaa ennen kun on lapsia". Kuitenkin lähes kaikki ovat Leenan kanssa samaa mieltä myös siitä, että "en mä oikeen tiedä muita [syitä olla hankkimatta lapsia vielä]. Oon mä aika paljon saanu itteäni toteuttaa tässä". Itsensä toteuttamisen tarve ei ole haastateltujen mielestä pääasiallinen asia, joka siirtää lasten hankkimista, koska "voihan sen lapsen ottaa mukaan [ulkomaille]". Suurin este lasten hankkimiselle tuntuu olevan tunne siitä, että jalansijan saaminen työmarkkinoilla on vaikeaa eikä "vielä ole työssä saavuttanut mitään". Syy lasten hankkimisen myöhentymiseen löytyy siten ennemminkin epävarmoilta ja vaativilta työmarkkinoilta.

Naisten kunnianhimosta sekä työelämässä että perhepuolella muodostuu ambivalenssi. Tämä näkyy myös mediassa esiin tulevina mielipidekiistoina. Nämä kiistat herättävät suuria intohimoja, kuten esitin analysoidessani mediakeskustelua (luku 6.1). Jokaisella tuntuu olevan mielikuva siitä, millainen äidin tulisi olla. Tämä aiheuttaa luonnollisesti paineita työelämään siirtyvien naisten kohdalla, jotka haluavat sekä "hyvän" työn että "hyvän" äitiyden, ja samalla yrittävät toiminnassaan huomioida yleisesti hyväksytyyn käytökseen. Toisista ohjautuvuus ja suoritusmotivaatio aiheuttavat naisten kohdalla ambivalenssin, koska naisilta odotetaan perhemyönteisyyttä. Toisista ohjautuvan naisen rooliodotuksiin kuuluu panostaa perheeseen, mutta kilpailuyhteiskunnan vaatimukset eivät anna tälle tilaa (vrt. Hochschild 1997). Kun kaikkia mittaillaan samoilla mittareilla kuin menestyjiä, perhemyönteistenkin täytyy panostaa työhön, jotta he eivät putoaisi sosiaalisesti (Jallinoja 2000, 131; Ehrenreich 1989).

7. Nuoret koulutetut naiset

vaatimusten ristipaineessa

Lähdin analyysissani liikkeelle useiden tutkijoiden esittämästä ajatuksesta, että kilpailu on yhteiskunnassamme lisääntynyt huomattavasti (ks. esim. Frank & Cook 1995; Sennett 2002; Rifkin 1997). Tarkastellessani kilpailun ja riskitietoisuuden lisääntymistä tukeuduin mm. Beck-Gernsheimin (2000) ja Beckin (1995; 1992), Sennettin (2002), Hochschildin (1997), Giddensin (1991) sekä Baumanin (2002) kirjoituksiin nyky-yhteiskunnasta. Giddens (1991) ja Beck (1990) sanovat riskien syrjäyttäneen traditionaaliset ajattelutavat ja rakenteet. Vaikka he lienevät oikeassa siinä, että perinteet ja normit ovat tänä päivänä heikentyneet, heidän väitteensä tuntuvat aineistoni valossa liioitelluilta. Haastattelemiä naisia ovat toki sopeutuneet ajatukseen tulevasta epävarmuudesta, mutta he tekevät paljon pitääkseen elämänsä tasapainossa. Heille tasapainoa edustavat perinteiset arvot, kuten hyvä työ ja perhe.

Tutkimuksessani halusin myös selvittää, miten nuoret naiset suhtautuvat perheen perustamiseen aikana, jolloin arvostus saavutetaan nimenomaan menestyksestä työssä (vrt. Jallinoja 2000). Pidentyneen nuoruuden kulttuurin ja elämishakuisuuden on sanottu myöhentävän perheen perustamista (mm. Ketokivi 2002; Relander 2000; Galland 1995). Omassa tutkimuksessani keskityin siihen, minkälaisia mahdollisuuksia nuorilla naisilla on perheen perustamiseen, kun työelämä on epävarmaa ja omaa osaamista täytyy myydä työmarkkinoilla yhä uudelleen (vrt. Fromm 1965; Julkunen 2000).

Nykyisen nuoren sukupolven sanotaan olevan erittäin kunnianhimoinen (Schneider & Stevenson 1999; Sennett 2002; Ziehe 1991). Halusin tutkimuksessani paikantaa, mihin haastattelemiä nuoret aikuiset sijoittuvat tällä kilpailun ja kunnianhimon ulottuvuudella. Tässä otin avukseni McClellandin (1961) makrotason teorian yhteiskuntien resursseista, jonka avulla tarkastelin työelämään siirtymässä olevien naisten resursseja. McClellandin mukaan korkea suoritusmotivaatio sekä toisista ohjautuvuus ovat niitä menestystekijöitä, joiden avulla yhteiskunnat kehittyvät taloudellisesti. McClellandin ajatus toisista ohjautuvista eli toisten mielipiteitä kuuntelevista ihmisistä perustuu Riesmanin (1953) toisista ohjautuvaan luonnetyyppiin. Riesman puolestaan on saanut vaikutteita Frommin (1965, alkup.1947) kaupallisesti asennoituneesta ihmistyyppistä. Näiden ihmistyyppien avulla olen hahmottanut haastattelemiä naisten paikkaa nykyisessä kilpailuyhteiskunnassa.

Tutkimuksen analyysiluvuissa esittämäni tulokset kiteytyvät kilpailun, riskin ja perheen kolmiyhteydessä. Nämä elementit kohtaavat nuorten naisten elämässä työelämään siirtymisen vaiheessa ja aiheuttavat heille monia ristiriitaisia ajatuksia. Näiden

nuorten naisten haastatteluissa esiin tulleiden ristiriitaisten ajatusten avulla olen löytänyt tutkimuksessani työelämään siirtymisen vaiheen kipukohdat.

Tutkimukseni päätuloksena pidän haastateltujen naisten tunnollisuutta ja kiltteyttä, jotka yhdistyvät kohtuulliseen kunnianhimoon. Tätä haastateltujen naisten kohdalla ilmenevää orientaatiota kutsun *sopeutuvaksi kunnianhimoiksi*. Sopeutuvassa kunnianhimoissa kiteytyy naisten toisista ohjautuvuus sekä maltillinen suoritusmotivaatio. Tunnollisuus ja kiltteys vaikuttavat naisten toisista ohjautuvuuden taustalla. Näiden ominaisuuksien on kuitenkin vaikea ajatella johtavan sellaiseen menestykseen työelämässä, josta Frank ja Cook (1995) puhuvat kirjassaan. Heidän mukaansa "voittaja saa kaiken" -markkinat tuottavat huippuartisteja, -taiteilijoita ja -tiedemiehiä. Haastatellut naiset eivät lukeudu näihin huippuihin, mutta tunnollisuuden myötä naiset ovat kuitenkin mukana taistossa akateemisista koulutustasoa vastaavista työpaikoista. Yhteiskunnan menestyksen kannalta saattaa olla jopa hyvä, että suuri osa ihmisistä on tunnollisia eikä Frankin ja Cookin (1995) kuvaamia kilpailijoita. Tunnolliset ihmiset muodostavat yhteiskuntaan tietynlaisen infrastruktuurin tekemällä sellaisia töitä, jotka ylläpitävät yhteiskuntaa. Tunnolliset työntekijät ylläpitävät toimintaa sairaaloissa, kouluissa ja monilla muilla sektoreilla. Huiput tarvitsevat tuekseen hyviä tunnollisia työntekijöitä, jotka toteuttavat huippujen ideat. Esimerkiksi Jorma Ollila ei menestyisi ilman laajaa *sopeutuvan kunnianhimoisten* ihmisten verkostoa, joka luo edellytykset toiminnalle.

Naisten kunnianhimoissa voi nähdä McClellandin toisen menestystekijän eli suoritusmotivaation. Tutkimuksen perusteella suoritusmotivaatio vaikuttaa olevan ulottuvuus, jolla naiset asettuvat lähemmäs pärjääjiä kuin menestyjiä. He eivät tavoittele Frankin ja Cookin (1995) kuvaamaa huippumenestystä, vaan peilaavat menestystään omaan viiteryhmäänsä eli he ovat tässäkin suhteessa toisista ohjautuvia. Haastateltujen kunnianhimoa ja suoritusmotivaatiota voi luonnehtia maltilliseksi. Tämän maltillisen kunnianhimon avulla naiset pyrkivät varmistamaan, että he eivät tule putoamaan sosiaalisesti, toisin sanoen, että he saavat koulutusta vastaavan työpaikan. Ehrenreichin (1989; 6; 15) mukaan koulutus on katoava pääoma, jota on uusinnettava yksilökohtaisesti yhä uudelleen. Hänen mukaansa koulutus luo professionaalille keskiluokalle tietyn aseman, mutta tämä keskiluokka pelkää jatkuvasti "sosiaalista putoamista". Haastatellut naiset haluavat myös varmistaa, ettei heidän arvostuksensa laske. Haastatellut eivät halua "jäähähtää" koulutusta vastaamattomaan työhön, eivätkä jäädä alipalkatuiksi. Heille ei riitä mikä tahansa työ, vaan he haluavat lukeutua niihin 70 prosenttiin naisista, jotka saavuttavat koulutustaan vastaavan työn (vrt. taulukko 1, s. 20).

Aloittaessani aineiston analyysia olin tavallaan pettynyt, kun haastatellut naiset eivät osoittautuneetkaan niin kunnianhimoisiksi kuin olin oletanut. Nimenomaan ristiriita kohtuullisen kunnianhimon ja kilpailuyhteiskunnan kovien vaatimusten välillä osoittautui kuitenkin merkittävimmäksi tulokseksi. Haastatellut naiset eivät tunne kilpailuyhteiskunnan vaatimuksia omikseen, mutta siitä huolimatta he ovat sisäistäneet kilpailuyhteiskunnan eetoksen. Tunnolliset ja kohtuullisen kunnianhimoiset naiset ovat sopeutuneet tietyssä määrin kilpailuyhteiskunnan vaatimuksiin. Kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen on vaatinut naisilta hyötyajattelun sisäistämisen. Naiset ovat aikaisem-

min tehneet asioita puhtaasta kiinnostuksesta, mutta tämä kiinnostusmotiivi on muuttunut hyötyajatteluksi. He ovat ymmärtäneet, että kaikkia mahdollisia resursseja kannattaa hyödyntää, jotta pärjäisi kilpailussa työpaikoista.

Lisääntynyt kilpailu on luonut epävarmuuden, jota naiset pyrkivät kompensoimaan erilaisin varmuustoimin, koska riskejä ei voi kokonaan poistaa (Levitas 2000, 202). Nämä varmistelun välineet tai resurssit voivat olla mitä tahansa, minkä naiset olettavat auttavan työnhaussa. Haastatelluille naisille näitä resursseja ovat erilaisten meriittien kerääminen ja näiden resurssien hyödyntämisen opetteleminen. Tutkimuksen mukaan naisten resurssien keruutavat ovat kuitenkin riittämättömiä, koska ne eivät takaa työmarkkinoilla naisille samoja mahdollisuuksia kuin miehille. Sukupuoli itsessään näyttää siten vaikuttavan työmarkkinoille sijoittumisessa. Asia ei silti ole näin yksinkertainen. On selvää, että on myös paljon miehiä, joille kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen on vaikeaa. Tytöt kasvatetaan kuitenkin edelleen perinteisesti huomioimaan enemmän muita kuin itseään, ja tytöille sallittu tila on muutoksista huolimatta suppeampi kuin pojille sallittu tila (Tolonen 2001; Metso 1992). Pojille sallitaan äänenkäyttö ja itsensä esiin tuominen eri tavoin kuin tytöille, ja juuri näitä ominaisuuksia kaivataan kilpailussa työmarkkinoilla.

McClellandin (1961) menestyneiden yhteiskuntien tunnusmerkit, korkea suoritusmotivaatio ja toisista ohjautuvuus, aiheuttavat naisten kohdalla ambivalenssin. Olen tutkimuksessani osoittanut haastateltujen naisten olevan sekä suoritusmotivoituneita että toisista ohjautuvia, mutta he eivät tästä huolimatta lukeudu huippumenestyjiin. McClellandin menestystekijät sopivatkin tässä tutkimuksessa paremmin miesten kuin naisten työelämän menestyksen tarkasteluun, sillä haastatelluille naisille toisista ohjautuvuus merkitsee myös vastuun ottamista perheestä. Ellei nainen tiettyyn ikään mennessä ala haaveilla perheestä, häntä saatetaan pitää "omituisena" tai "vääränlaisena", ja toisista ohjautuvan ihmisen pahin pelko on jäädä yksin valintansa kanssa (Ketokivi 2002, 118). Tämä antaa toisaalta naisille myös mahdollisuuden valita jotakin muuta kuin kilpailun. Kilpailua vierastaville miehille kilpailuyhteiskuntaan sopeutuminen saattaa siten olla jopa rankempaa, koska miesten oletetaan haluavan kamppailla huippupalkinnoista työelämässä.

Vaikka nuoret naiset kohtaavat kilpailuyhteiskunnassa monenlaisia riskejä, he eivät ole lannistuneet. Giddens (1991, 109) muistuttaakin, että riskin toinen puoli on mahdollisuus. Nimenomaan mahdollisuuksiin haastattelemani naiset ovatkin tarttuneet. He pyrkivät luovimaan riskiyhteiskunnassa ajatellen riskejä mahdollisuuksina. Ambivalentissa yhteiskunnassa eläminen ei ole helppoa, kun elämisen mallit eivät löydy niin helposti kuin aiempien sukupolvien kohdalla (vrt. Sennett 2002). Nuoret naiset etsivät kuitenkin oman elämänsä ratkaisuja yllättävänkin perinteisistä malleista.

Haastatelluille naisille on koulutusta vastaavan työn saamisen lisäksi tärkeää kehittyä työssä ja myös edetä uralla joko ennen kuin he ovat perustaneet perheen tai ainakin sitten, kun lapset eivät ole enää ihan pieniä. Siitä huolimatta, että he käyttävät paljon aikaa ja resursseja "hyvän" työuran havittelemiseen, he sanovat suurimman kunnian-

himon liittyvän "henkilökohtaiseen elämään". Haastattelemani naiset tekevät individualistiset valintansa familististen arvojen perusteella (vrt. Ketokivi 2002, 118). Koska kilpailuyhteiskunta ei anna mahdollisuutta rakentaa identiteettiä työuran varaan, muodostuu parisuhteesta ja perheestä tärkeä elämän kiinteyttä lisäävä elementti (vrt. Beck & Beck-Gernsheim 1995).

Haastattelemani naiset pitävät perhettä erittäin tärkeänä ja haluavat saada lapsia, mutta tälle ei ole ainakaan vielä tuntunut olevan mahdollisuutta. Osa haastatelluista sanoo, että "se sopiva aika [hankkia lapsia] olisi saattanut olla jo". *Sopeutuvan kunnianhimoisina* naiset ovat kuitenkin ymmärtäneet, että lasten hankkimien ei ole järkevää nykyisessä elämäntilanteessa. Heidän tulee ensin yrittää "saavuttaa jotain" työmarkkinoilla ja vasta sen jälkeen seuraa perheen vuoro. Haastatellut eivät ole tunteneet seurustelun, avioliiton tai avioliiton vieneen vapautta. Heillä on parisuhteen solmimisen jälkeenkin ollut mahdollisuus toteuttaa itseään. Lasten hankkiminen tuntuu kuitenkin sitovalta. Tämä johtuu siitä, että lasten hankkiminen vaikuttaa niin paljon naisten työuraan.

Eräs haastatelluista ilmaisee asian siten, että äitiyden ollessa niin totaalista "mä haluisin" ennemmin "olla isä". Moni nainen ei varmasti vaihtaisi pois äitiyttään, mutta haastattelussa esiin tulleen lausahduksen voi nähdä metaforana naisten työelämään siirtymiselle. Jos nuoresta olisi tulossa isä, häneen ei suhtauduttaisi työnhaussa epäillen, koska hän ei oletettavasti olisi jäämässä lähitulevaisuudessa hoitovapaalle. Jos nuoresta olisi tulossa isä, hän ei kantaisi päävastuuta lapsista eikä kodista. Jos nuoresta olisi tulossa isä, hänellä olisi paremmat etenemismahdollisuudet uralla. Jos nuoresta olisi tulossa isä, hänellä olisi pienempi todennäköisyys jäädä lapsettomaksi tai erota. (Ks. esim. Julkunen ym. 2004; Lammi-Taskula 2000; Akava 2003.) Eräs haastattelemani nainen sanookin, että isyys "olis paljon kivempaa". Tämän valossa isyys saattaisikin näyttää työelämään siirtymisen vaiheessa houkuttelevammalta kuin äitiys.

Monet haastateltujen tuntemukset ovat hyvin tiiviisti elämänvaiheeseen ja jopa hetkeen sidottuja. Yhtenä hetkenä epätoivon partaalla oleva nuori paistattelee seuraavana hetkenä optimismin auringossa, esimerkiksi työttömyysjakson muututtua muutaman kuukauden mittaiseksi mielekkääksi työsuhteeksi. Tilanne ei ole ratkaisevasti muuttunut, koska työsuhte on pian ohi eikä seuraavasta ole tietoa, mutta mielialan muutos on huomattava. Tämän ilmeisen ambivalenssin vuoksi oli erityisen tärkeää, että tapasin haastatellut kahteen kertaan ja osan heistä kolmesti. Ilman useampia tapaamisia tämä mielialojen vaihtelu olisi saattanut jäädä huomaamatta. Riskitietoisuuden vaikutus mielialaan vaikuttaa myös huomattavasti ajatuksiin lapsen hankkimisesta. Lapsen hankkiminen merkitsee vastuunottamista, mikä voi tuntua vaikealta tilanteessa, jossa ei tiedä pystyykö ottamaan vastuuta edes itsestään. Yksi tutkimukseni keskeisiä tuloksia on se, että työmarkkinoiden muutoksella on kauaskantoisia vaikutuksia myös perheen perustamisen myöhentymiseen. Jos naisilla olisi pysyvä työsuhte, he uskaltaisivat tehdä lapsia aikaisemmin.

Haastateltujen naisten perusajatukset ja arvot ovat pysyviä ja jopa monessa suhteessa perinteisiä. Haastattelemani nuoret naiset hakevat turvallisuutta parisuhteesta. Pa-

risuhteen merkitys onkin Beck-Gernsheimin ja Beckin (1995, 29–33) mukaan vahvistunut instituutioiden heikentymisen myötä. Jälkitekollisen yhteiskunnan teoreetikoiden mielestä haastattelemieni naisten turvan hakeminen parisuhteesta ei välttämättä olisi perinteisten arvojen ilmentymä, vaan vastareaktio epävarmuudelle. Haastatelluista naisista seitsemän on avoliitossa ja yksi avioliitossa, yksi seurustelee ja ainoastaan yksi on sinkku. Avoliittoa on Jallinojan (1984) mukaan voimakkaasti puolustettu individualistisesta näkökulmasta. Haastatelluille avoliiton solmiminen tuntuu olevan pikemmin sitoutumista toiseen ihmiseen ilman perinteistä instituutiota eli avioliittoa. Moni haastatelluista suunnittelee kuitenkin menevänsä avomiehensä kanssa naimisiin. Jotkut jopa sanovat perinteiseen tyyliin, että he mielellään menisivät naimisiin ennen kuin hankkivat lapsia. Haastateltujen puheissa avoliitto ei vaikuta individualistiselta ratkaisulta, sillä he tuntuvat olevan hyvin sitoutuneita puolisoihinsa ja jopa hyvin varmoja siitä, että liitto ei tule purkautumaan. Lisääntyneistä avioeroista huolimatta haastatellut puhuvat parisuhteistaan hyvin varmasti. Eräs haastatelluista sanoo: "minulla ei tule ikinä olemaan sellaista tilannetta, että joutuisin kantamaan yksin vastuun lapista." Toinen on varma, ettei hänelle tule tilannetta, jossa hän joutuisi "kantamaan päävastuun taloudesta". Frank ja Cook (1995, 104) sanovatkin, että ihmiset yleensä uskovat, että heillä itsellään on pienempi todennäköisyys erota tai sairastua vakavasti kuin muilla ihmisillä on.

Jallinoja (2000) käyttää teoksessaan *Perheen aika* kärjistettyä, mutta mielestään aikaamme hyvin kuvaavaa esimerkkiä nuorista "deittailijoista". 20-vuotiaan naisen mielestä vakiintuminen tuntuu kiusalliselta kahleelta. Hänen mielestään "Parisuhde menee helposti sellaiseksi pakkohengaamiseksi. Parempi vaihtoehto on olla vaan kavereita ja harrastaa seksiä". Jallinoja jatkaa, että siinä missä 1950-luvun nuori nainen toivoi tosissaan, että kohdalle sattunut poika olisi "se oikea", 1990-luvun lopun nuori nainen karttelee tätä yhtä tosissaan. (Mt., 64–65.) Omien haastateltavieni (ja ystäväieni) kohdalla tämä ei pidä paikkaansa. Nuoret saattavat individualistisen perhemallin mukaisesti olla useissa peräkkäisissä parisuhteissa (vrt. Jallinoja 1984), mutta viimeistään 25. ikävuoden lähestyessä he alkavat etsiä "sitä oikeaa" tosissaan. Perheen perustamisesta kertovassa luvussa kerroin haastateltujen naisten tuntevan 25. ikävuoden olevan tietynlainen rajapyykki. "Sen oikean" etsiminen on hyvinkin saattanut myöhentyä aikaisempaan nähden, mutta toive sen oikean löytämisestä elää edelleen vahvana. Ketokiven (2002, 118) haastattelemien nuorten tavoin myös oman aineistoni nuoret sovittavat individualistiset valintansa familistisiin arvoihin.

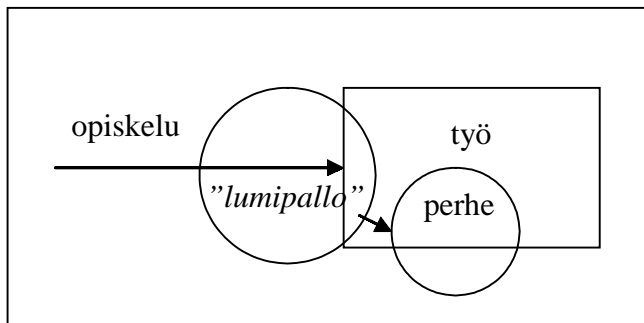
Beck-Gernsheim (2000, 67) näkee lisääntyneiden avoliittojen olevan osoitus siitä, että halutaan suunnitella, kokeilla ja varmistella. Avoliitto on haastattelemilleni naisille parisuhteen "oikeuden" varmistamista. He ovat valmiita panostamaan myös parisuhteeseen. Beck-Gernsheim ja Beck (1995, 45; 168) sanovatkin, että parisuhteelle asetetaan kohtuuttoman suuri painoarvo, kun muusta elämästä on tullut niin epävarmaa. He jopa sanovat rakkaudesta tulleen nykyajan uskonto. Sellaisena sen voi varmasti nähdä haastateltujenkin kohdalla. Haastatellut uskovat parisuhteeseen, kun työhön ei voi uskoa.

Työelämän ja perheen perustamisen välinen ambivalenssi ei välttämättä mahdollista omien arvojen mukaista toimintaa, mikä saattaa aiheuttaa ajoittaista ahdistusta. Työelämään siirtymisen vaiheessa nuoret jaksavat kuitenkin vielä uskoa mahdollisuuksiinsa. Olisi mielenkiintoista tutkia, onko naisten optimismi karissut työelämään siirtymisen jälkeen tai muuttuvatko heidän ajatuksensa perheen lisäyksen jälkeen.

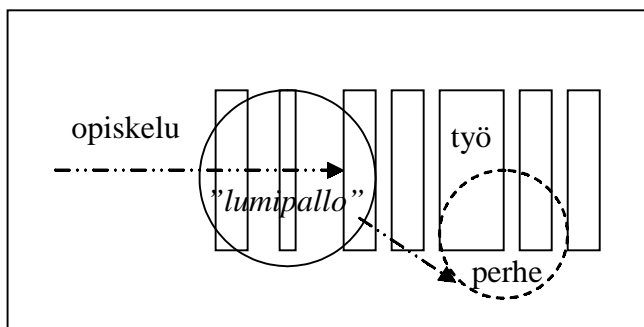
Haastattelemani asiantuntija sanoo oman sukupolvensa muuttuneen lama-ajan "murskaavien" vuosien seurauksena "turvallisuushakuiseksi". Sen sijaan hän on "ihailleen katellut näitten nyt valmistuvien rohkeutta ja sitä optimismia myös". Nuorten optimisille sain tukea myös aineistostani: "Musta tuntuu, että ihminen pystyy hirveen mooneen, kun se vaan sopeutuu siihen muutokseen." Tutkimukseni kuitenkin osoittaa sen, että haastattelemani naisten kohdalla on pikemmin kyse sopeutumisesta kuin rohkeudesta. Epävarman työllisyystilanteen hyväksyminen on realismia. Sennett (2002, 11) sanoo nuorten haluavan olla avoimia muutoksille. Tämä varmasti pitääkin paikaansa, koska he ovat sisäistäneet sen, että työelämä on ja tulee edelleen olemaan epävarmaa. Siksi heidän on yritettävä sulautua kilpailijoiden joukkoon, vaikka se tuntuukin sopimattomalta.

Furedin (1997, 1) mukaan turvallisuudesta on tullut 1990-luvun perimmäinen arvo. Hänen mukaansa intohimo, joka aiemmin omistettiin maailman muuttamiselle, suunnataan nykyään turvallisuuden varmistamiseen. Haastatellut naiset toivovat, että he saisivat pian opintojensa päättämisen jälkeen vakinaisen työsuhteen. Saavutettuaan kohtuullisen hyvän aseman työelämässä – toiveiden mukaan melko pian – he haluaisivat perheellisäystä. Sannan "unelmaan liittyy semmoinen turvallisuus ja vakaus. Se olisi, että mulla olisi turvallinen ja vakaa työtilanne, asuntotilanne ja taloudellinen tilanne". Vakaaseen elämään liittyy kiinteästi myös hyvä parisuhde. Tähän unelmatilanteeseen voisivat myös vuorollaan syntyä lapset, jotka haastateltujen mielestä kuuluvat "normaaliin" elämäntilanteeseen. Seuraavassa olen esittänyt työelämään siirtymisen mallin kolmen kuvion avulla.

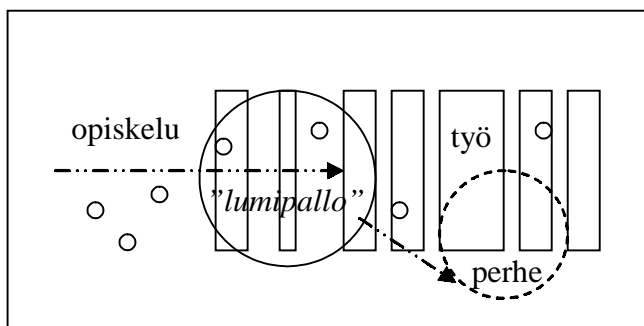
Kuvio 1. Työelämään siirtymisen ihannemalli.

Kuvio 2. Työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa.

Kuvio 3. Työelämään siirtyminen sukupuolittuneilla työmarkkinoilla.

○ = harrasteita, järjestötoimintaa, kursseja

Edellä olevissa kuvioissa (s. 117) *"lumipallo"* kuvastaa nuorten naisten elämässä sitä opintojen loppupuolella olevaa vaihetta, jolloin pohdinnat tulevasta työurasta ja perheen perustamisesta kasaantuvat lumipallon tavoin. Tässä elämäntilanteessa nuori tekee merkittäviä päätöksiä, jotka vaikuttavat hänen loppuelämäänsä. Ensimmäinen kuvio kuvastaa ihanteellista työelämään siirtymistä, joka vanhempiemme kohdalla usein onkin ollut todellisuutta. Unelmistaan huolimatta haastatellut naiset tietävät, että tämänkaltainen työelämään siirtyminen ei tule toteutumaan. Toisessa kuviossa näkyy työelämän fragmentaarisuus kilpailuyhteiskunnassa. Opiskelupaikan saaminen on vaikeaa. Työura on katkonainen ja se alkaa usein jo ennen kuin opinnot on suoritettu. Tämä on välttämätöntä, jotta nuori pärjäisi kilpailussa työpaikoista valmistumisensa jälkeen. Toisiaan seuraavat määräaikaiset työsuhteet siirtävät myös lastenhankkimista myöhäisempään vaiheeseen tehden siitäkin epävarmaa.

Tutkimukseni mukaan kilpailu sukupuolittuneilla työmarkkinoilla vaatii vielä enemmän. Kuvio 3 (s. 117) kuvaa sitä todellisuutta, jossa haastattelemani naiset ovat siirtymässä työelämään. Työnhakuun täytyy varautua osallistumalla työnhakuun valmentaville kursseille, keräämällä erilaisia resursseja, verkostoitumalla, oppimalla hyödyntämään resurssejaan ja verkostojaan sekä oppimalla markkinoimaan itseään. Erilaisista sosiaalisista ja kulttuurisista resursseista huolimatta työelämä tulee koostumaan määräaikaisista työsuhteista. Tämän seurauksena mitä todennäköisimmin joko lasten hankkiminen myöhentyy tai työura kärsii (tai sekä että). Haastatellut naiset ovat tilanteessa, jossa heitä vaaditaan punnitsemaan, haluavatko he ottaa riskin työssä vai perheen perustamisessa. Riskiksi työelämässä saattaa kuitenkin riittää jo se tosiasia, että on parhaassa synnytyksiässä oleva nainen (vrt. Lammi-Taskula 2000; Julkunen ym. 2004).

Siirryn tarkastelemaan sitä poliittista keskustelua, jota nuorten (naisten) työelämään siirtymisestä käydään. Tämänhetkinen tilanne on mielenkiintoinen, koska naisten työelämään siirtyminen ja perheen perustaminen on politisoitunut todenteolla (vrt. Jalilinoja 2004). Poliittinen kenttä kuohuu, mikä voi vaikuttaa myös siihen tilanteeseen, jota olen tutkimuksessani esitellyt.

Työelämään siirtymisessä toteutuva malli (ks. kuvio 3) ei sovi yhteen hallituksen vaatimusten ja tavoitteiden kanssa. Suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle hallituksen politiikka tähtää siihen, että nuoret saataisiin nopeammin työmarkkinoille¹¹. Ratkaisuna tähän tavoitteeseen pääsemisessä on ehdotettu muun muassa nykyisen hakujärjestelmän keventämistä ja muuttamista tuoreita ylioppilaita suosivampaan suuntaan, opintotuen muuttamista lainaperustaiseksi sekä opintoaikojen rajoittamista (Ahola 2003; Kurri 2003; Opetusministeriön työryhmä 2003). Näiden toimien on sanottu kannustavan opiskelijoita valmistumaan nopeammin ja siirtymään aikaisemmin työelä-

¹¹ Valtioneuvoston tiedotusyksikön tiedote: Tulevaisuusselonteko väestörakenteen muutoksesta (23.3.2004).

mään. Opiskelijat ovat olleet asiasta toista mieltä, ja ehdotukset ovat kohdanneet suurta vastustusta ylioppilaskuntien taholta. Ehdotettuja ratkaisuja on vastustettu jopa järjestämällä mielenosoituksia.¹² Markkinakorkoisen opintolainan nostaminen ei houkuttele nuoria, kun tuleva työura näyttäytyy hyvin epävarmana.

Laajasta vastustuksesta huolimatta hallituksen esitykset opintoaikojen rajoittamisesta sekä opintotuen muuttamisesta lainapainotteisemmaksi astuivat voimaan 1. elokuuta 2005. Opetusministeri Haatainen (2004) kirjoittaa, että opiskeluaikojen on pakko lyhentää työvoimapulan helpottamiseksi. Uusi yliopistolaki, joka rajoittaa opintoaikoja tuli voimaan 1. elokuuta 2005 ja se koskee syksyllä 2005 opintonsa aloittavia opiskelijoita. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittamisaika on laissa rajattu oppiainekohdaisesti yleisimmin viiteen vuoteen. Lain mukaan tutkinto on suoritettava korkeintaan kaksi vuotta tavoitteellista aikaa pidemmässä ajassa. Yliopisto myöntää hakemuksesta opiskelijalle, joka ei ole suorittanut opintojaan säädettyssä ajassa lisäaikaa opintojen loppuun saattamiseksi, jos opiskelija esittää tavoitteellisen ja toteuttamiskelpoisen suunnitelman opintojen loppuun saattamiseksi. Opiskelija, joka ei ole suorittanut opintojaan säädettyssä ajassa tai sovitussa lisäajassa samoin kuin opiskelija, jolle ei ole myönnetty lisäaikaa, menettää opiskeluoikeutensa. (HE 12/2005.)

Uusi opintotukilaki tuli voimaan samana päivänä kuin laki opinto-oikeuden rajoittamisesta. Hallituksen esityksen (HE 11/2005) mukaan opintotuen taso ja tulorajat ovat 1990-luvun puolivälin tasolla, vaikka sekä kustannukset että ansiotaso ovat nousseet. Asumislisässä huomioon otettava raja ns. vuokratotto on jäänyt jälkeen vuokratason noususta siten, että jopa 70 prosentilla asumislisää saavista vuokra ylittää huomioon otettavan kustannustajan. Yli puolet korkeakouluopiskelijoista käy opintojen ohessa ansiotyössä. Tämä hidastaa valmistumista, mutta toisaalta sen koetaan edistävän myös valmistumisen jälkeistä työelämään sijoittumista. Uuden lain tarkoituksena on parantaa opintotuen riittävyttä päätoimisen opiskelun aikana ja kannustaa opiskelijaa valmistumaan kohtuullisessa ajassa. Opintolainan valtioneuvoston määrää nousee 1.8.2005 220 eurosta 300 euroon kuukaudessa. Opintorahan osuus ei noussut, mutta asumislisän vuokratottoa nostettiin 214,44 eurosta 252 euroon kuukausivuokraa kohti. Opintolainan verovähennys on 30 prosenttia korkeakouluaiikana kertyneen opintolainan 2500 euroa ylittävistä osasta. Opintolainan verovähennyksen toivotaan kannustavan opiskelijoita ottamaan lainaa ja valmistuvan nopeasti. (HE 11/2005, 10–21.)

Lainapainotteisuuden lisääminen ei kuitenkaan välttämättä innosta nuoria ottamaan enemmän lainaa kuin aiemmin. Esimerkiksi lukuvuonna 1999–2000 yliopisto-opiskelijoista 13 prosenttia ja ammattikorkeakouluopiskelijoista 19 prosenttia otti opintolainaa (Lempinen & Tiilikainen 2001). Lisäksi suuri osa lainaa ottavista ei ota yli 2500 euroa lainaa opintojensa aikana. Siksi loppujen lopuksi saattaa käydä niin, että kovin harva hyötyy opintolainan verovähennyksestä. Monimutkainen, vaikeasti tulkittava järjestelmä ei välttämättä myöskään innosta opiskelemaan nopeasti ja elät-

¹² Tästä on kirjoittanut mm. Miska Rantanen artikkelissa *Kenen kukkarolla opiskelija käy?* (HS 21.3.2004).

tämään itseään lainavaroin, jos ei ole varma saavutettavasta hyödystä. Hallituksen esityksen (11/2005) mukaan korkeakoulujen sekä opintolainavähennyksen toimeenpääntöön osallistuvien Kansaneläkelaitoksen ja Verohallituksen lausunnoissa suhtaudutaan opintolainavähennyksen käyttöönottoon pääosin varauksellisesti. Vaihtoehtoksi esitettyä stipendimallia olisi pidetty opiskelijan kannalta helpommin ymmärrettävänä ja hallinnollisesti helpommin toteutettavissa olevana. (HE 11/2005, 22.)

Nuorten paineita ollaan siis lisäämässä myös siltä osin, että heiltä odotetaan nopeaa valmistumista ja opintojen rahoittamista lainalla, vaikka työelämä mitä todennäköisimmin tulee koostumaan lukuisista määräaikaisista työsuhteista ja niiden välissä olevista työttömyysjaksoista. Jokisaaren (2002, 69) mukaan perinteisen kahtiajaon (työmarkkinoille integroituneet ja syrjäytyneet) rinnalle on ilmaantunut kolmas ryhmittymä, jolle on ominaista pysyväkö ajautuminen epävarman ansiotyön ja sen ulkopuolella olemisen välillä. Myös Vähämäki (2004; ks. luku 5.5, s. 90) esittää, että työmarkkinoiden rakenne ei tule muuttumaan entiselleen siitä huolimatta, että suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle. Siten korkea-asteen koulutuksen suorittaneilla ei tule olemaan varmuutta työstä, vaikka Suomea onkin uhkaamassa työvoimapula muutaman vuoden kuluessa. Muuttuuko resurssien keruun luonne, jos valmistumisen tulee tapahtua viidessä vuodessa? Tehotutkimuksen lomassa ei välttämättä ole mahdollista kerätä erilaisia työelämään siirtymistä helpottavia resursseja. Muuttuvatko työhönoton kriteerit siten, että työkokemuksella ja ylimääräisillä resursseilla ei ole niin paljon painoarvoa kuin niillä on tänä päivänä, jos suurin osa nuorista tulee työmarkkinoille täysin vailla työkokemusta? Tuleeko verkostojen roolista tässä tapauksessa yhä merkittävämpi tekijä työllistymisessä? Tällainen kehitys lisäisi epätasa-arvoa vanhempien sosiaalisen aseman sekä verkostoitumisen taidon vaikuttaessa entistä enemmän työllistymiseen (vrt. Jokisaari 2002).

Elinkeinoelämän valtuuskunnan tilaama raportti korkeasti koulutettujen nuorten työelämään siirtymisestä käsittelee samoja teemoja kuin oma tutkimukseni. Kirsi Piha (2004) väittää raportissa, että nykynuoria leimaa yletön ahneus. Hänen mukaansa nuoret haluavat kaiken, ja he haluavat sen välittömästi. Nuoret uuvuttavat Pihan mielestä itsensä kaiken haluamisella ja epärealistisilla toiveilla. Pihan johtopäätökset eivät ole johdonmukaisia. Toisaalta hän arvostelee nykynuoria laiskoiksi, mutta toisaalta nuoret haalivat hänen mukaansa itselleen liikaa tekemistä. Piha ymmärtää työn saamisen olevan erittäin vaikeaa ja myös sen, että työnhaku ja jatkuvat epäonnistumiset uuvuttavat nuoret. Hän ei kuitenkaan näe rakenteellisia tekijöitä syynä nuorten uupumiseen, vaan syyttää nuorten ahneutta tilanteen aiheuttamisesta. Oman aineistoni mukaan nuoret eivät ole laiskoja, vaan päinvastoin he ovat valmiita tekemään paljonkin pärjätäkseen kilpailussa työpaikoista. Nuoret haluavat menestyä kaikilla elämänalueilla ja toivovat saavuttavansa monet asiat piankin. He kuitenkin ymmärtävät, että käytännössä pysyvän työsuhteen tai lapsen saamiseen saattaa kulua toivottua tai ihanteellisena pidettyä pitempi aika. Piha (2004) on saavuttanut raportissaan väläyksiä ajan hengestä, mutta oma aineistoni osoittaa monet hänen väitteensä pinnallisiksi ja nuoria vähätteleviksi. Tämä on siinä mielessä huolestuttavaa, että tämänkaltaiset populaarit raportit saattavat

todella vaikuttaa ihmisten asenteisiin ja suhtautumiseen nuoria kohtaan niiden saamaan suuren julkisuuden vuoksi.

Frank ja Cook (1995, 7) sanovat, että kilpaillessamme huippupalkinnoista "voittaja saa kaiken" -markkinoilla joudumme kamppailemaan lukuisissa taistoissa, joiden tarkoituksena on eliminoida muut. Jallinojan (2000, 129) mukaan voittajia on palvottu ennenkin, mutta 1970-luvulta lähtien tästä on tullut yhä useampia toiminnan kenttiä järjestävä periaate. Hänen mukaansa työnhaun kentällä vallitsee kiristynvä kilpailu, jonka motiivina on seuloa kilpakumppanien joukosta voittaja. Media osallistuu keskeisellä tavalla näiden voittajien tuottamiseen. Televisiossa esitetään jatkuvasti uusia viihdeohjelmia, tietokilpailuja ja "tosi tv" -ohjelmia, joiden tarkoituksena on syrjäyttää muut. Tuomaristo tai muut osallistujat tiputtavat pois kilpailijoita. Yksi esimerkki tästä on laulukilpailu *Idols*, jossa tuomaristo teilaat täydellisesti kilpailuun osallistuvia laulajia televisiokameroiden edessä. Tuomas Nevanlinna (2003) kirjoittaa kolumnissaan Helsingin Sanomien NYT -liitteessä 24.10.2003, että: "Totuus Idolsista on nykyinen työelämä. Maailma, jossa oman menestymisen ehto on toisen syrjäyttäminen. Maailma, jossa pestaaajille ei aseteta ehtoja, vaan jossa hakijan pitää muokata itsensä hänelle sa-neltujen ehtojen mukaan." Juha Siltala¹³ (2004) puolestaan sanoo Eeva-lehden haastattelussa, että Kirsi Salon juontama *Heikoin lenkki* -ohjelma ei ole muuta kuin näkyväksi tehtyä työpaikkakiusaamista. Näissä ohjelmissa pätee karulla tavalla myös Pihan (2004) esittämä ajatus siitä, että jokainen on "oman onnensa seppä". Nämä ohjelmat ovat alkaneet lisääntyä televisiokanavilla samalla, kun myös työnhausta on tullut aiempaa raaempaa koventuneen kilpailun myötä.

Kilpailu on silmin nähden lisääntynyt, mutta kaikki yksilöt eivät kuitenkaan ole muuttuneet kilpailuhenkisiksi. Mikä sitten tekee kilpailusta niin kovaa, jos ihmiset eivät sitä itse halua? Osoitin luvussa 1, että pitkälle koulutettujen määrä on lisääntynyt huomattavasti, mutta heille sopivien työtehtävien määrä ei ole lisääntynyt samaan tahtiin. Yhä harvemmista työpaikoista kilpailevat yhä useammat (vrt. Naumanen 2002). Työn luonne on muuttunut, eikä Vähämäen mukaan edes suurten ikäluokkien eläköityminen tuo takaisin vanhaa työtä (ks. luku 5.5, s. 90; vrt. myös Sennett 2002). Voisi kysyä, onko opetusministeriön tavoitteessa kouluttaa korkeasti 65 prosenttia ikäluokista mitään järkeä (luku 1), jos se tietää lisääntyvää kilpailua, ja sen myötä pahoinvointia.

Vaikka Suomessa on monipuolinen työn ja perheen, ansiotyön ja hoivan yhdistämistä edistävä politiikkavalikoima, näiden välinen jännite kasvaa Julkusen (2002) mukaan jatkuvasti. Hän ehdottaa suomalaisen sosiaalipolitiikan parannukseksi universaalia huolenpitäjää (*universal caregiver*), jota filosofi Nancy Fraser (2000) esittää jälkiteollisen sosiaalipolitiikan feministiseksi ideaaliksi universaalien elättäjän (*universal breadwinner*) sijaan. Universaalien huolenpitäjän ja välittäjän idea on Julkusen mielestä monessa mielessä radikaali. Se asettaa kummankin sukupuolen ideaaliksi naisten ny-

¹³ Siltalan ajatukset on poimittu Outi Pihlajan kirjoittamasta artikkelista: *Olemassaolon taistelu kiristyy* (Eeva 2/2004).

kyisen ansiotyötä ja hoivaa yhdistävän elämänmallin ja tavoitteeksi tälle mallille suosittavat yhteiskuntapoliittiset ehdot. Se edellyttää sekä miesroolin muutosta että reproduktioon ja hoivaan nähden sensitiivistä työelämää. Tasa-arvon eteneminen riippuu yhä enemmän miesroolin ja työelämän muuttumisesta. (Mt., 46–47.)

Esitin edellä, että McClellandin taloudellisen edistyksen menestystekijät toisista ohjautuvuus ja suoritusmotivaatio sopivat paremmin miesten kuin naisten työelämään siirtymisen vaiheen arvioimiseen. Naisten kohdalla ne aiheuttavat ambivalenssin, koska naisilta odotetaan myös perhemyönteisyyttä. Yhtäältä tämä vaikeuttaa naisten asemaa työelämässä, mutta toisaalta se auttaa naisia pitämään elämän eri osa-alueet tasapainossa. Miehet tuntuvat olevan vahvemmalla työelämässä, mutta ristiriitaisten odotusten ristitulesa kamppailevat naiset saattavat olla vahvempia elämässä. Julkusen (2002) ehdottama universaalinen huolenpitäjän idea, joka asettaisi kummankin sukupuolen ideaaliksi ansiotyötä ja hoivaa yhdistävän elämänmallin, saattaisi siten sekä parantaa naisten asemaa työelämässä että auttaa miehiä saavuttamaan tasapaino eri elämänalueiden välille.

Selvitys perhevapaiden kustannusten tasaamiseksi ja työryhmän tasaamis päätös saattavat olla askel kohti tasa-arvoisempaa työelämään siirtymistä. En kuitenkaan aseta odotuksia vielä kovin korkealle. Eihän laki suojaa naisia määräaikaikaisilta työsuhteiltaan. Muutoksen tulisi tapahtua asenteiden tasolla, ja siihen meillä on vielä pitkä matka. Olenhan tutkimuksessani osoittanut, kuinka syvälle juurtuneita ajatukset naisille *sopivasta* ja *liiallisesta* käytöksestä ovat myös naisten itsensä mielissä. Miksi naiset sitten ovat niin tunnollisia ja kilttejä? Mitä naisten puheessa tarkoittaa *liiallisuus* ja minkälaisen sävyn se tuo naisten kokemukseen sukupuolensa mahdollisuuksista?

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut pienen, valikoituneen naisryhmän kokemuksia ja ajatuksia elämäntilanteestaan. Olen todennut, että nuorten korkeakoulutettujen naisten työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa sisältää valtavasti ristiriitaisia odotuksia naisten itsensä mutta myös työnantajien taholta. Vaikuttaa siltä, että yhteiskunnan normatiiviset odotukset ovat naisia kohtaan vahvat ja ohjaavat naisia tavoittelemaan kilpailuyhteiskunnassa tiukassa olevia palkintoja. Samalla naiset kokevat kilpailun työstä ahdistavaksi ja rajoittavaksi. Vaikuttaa siltä, että edelleen sukupuolen toteuttamisen mahdollisuutta ohjaa vahvasti naistutkimuksessa paljon käytetty yksityisen ja julkisen erottelu. Tässä dikotomiassa nainen liitetään yksityisen (koti ja perhe) piiriin ja mies taas julkisen (valtio ja yhteiskunnallinen toimijuus) piiriin (vrt. esim. Koivunen & Liljeström 1996). Tutkimukseni johtaa pohtimaan, miten haastattelemi naiset itse osallistuvat vallitsevan sukupuolijärjestelmän ylläpitämiseen sopeutumalla heihin kohdistettuihin odotuksiin. Havaitsin, että puhuessaan sukupuoliin kohdistuvista odotuksista haastattelemi naiset itse myös vahvistivat puheessaan stereotyyppisiä käsityksiä naisista ja niin sanotusta kiltistä työstä.

Tutkimuksessani kuuluu vain monin tavoin valikoituneiden naisten ääni; en voi yleistää havaintojani koskemaan kaikkia naisia. Saattaa olla, että eri haastateltavien joukko olisi nostanut esiin erilaisia asioita ja ehkä pyrkinyt vahvemmin kyseenalaistamaan

vallitsevaa järjestelmää ja naisiin kohdistuvia odotuksia. Uskon kuitenkin, että tutkittavieni kokemukset ovat yleisiä ja että tutkimukseni kertoo jotakin siitä, kuinka nykyiset työmarkkinat ja niiden sukupuolittuneet käytännöt ja rakenteet syrjivät naisia ja kapeuttavat heidän mahdollisuuttaan toteuttaa sukupuoltaan ja mahdollisuuksiaan haalamallaan tavalla. Työelämän sukupuolistavat käytännöt tuottavat ja ylläpitävät edelleen sukupuolten epätasa-arvoa. Niiden purkaminen on äärimmäisen tärkeää. Tutkimukseni osoittaa, että tulevaisuuden todellisia haasteita ovat sukupuolten perinteisten roolien rikkominen, perheestä puhuttaessa myös isyyden korostaminen yhtä arvokkaana ja vanhempaa velvoittavana asiana äitiyden rinnalla sekä työnantajien asenteiden muuttaminen. Erityisen merkittävältä vaikuttaa työelämän sukupuolistavien rakenteiden purkamisen merkitys. Kun sukupuolia syrjivät käytännöt ja rakenteet puretaan, nuorten naisten työelämään siirtymisen mahdollisuuksia ei enää heikennä eikä määrittele heidän sukupuolensa, vaan työelämän rakenteet mahdollistavat sekä naisille että miehille yhtäläiset mahdollisuudet pysyvään työhön ja perheen perustamiseen.

Lähteet

AALTONEN, SANNA – HONKATUKIA, PÄIVI (2002): Kovat kimmat otsikoissa ja otsikoiden takana. Teoksessa AALTONEN, SANNA – HONKATUKIA, PÄIVI (toim.): *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 207–223.

AAPOLA, SINIKKA (1999): *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 9/99, Helsinki.

AAPOLA, SINIKKA – KANGAS, ILKA (1994): *Väistelyä ja vastarintaa. Tarinoita naisten selviytymisestä*. Gaudeamus, Tampere.

AHOLA, SAKARI (2003): *Yliopistojen valinnoille valtakunnallinen yhteishaku*. Verkossa: <http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/2003>. (Viitattu 15.12.2003.)

AKAVA (2002): *Akavan vuoden 2001 työmarkkinatutkimus*. Verkossa: <http://www.akava.fi/>. (Viitattu 23.1.2002.)

AKAVA (2003): *Akavan vuoden 2002 työmarkkinatutkimus*. Verkossa: <http://www.akava.fi/>. (Viitattu 27.2.2004.)

AKAVA (2004): *Akavan vuoden 2003 työmarkkinatutkimus*. Verkossa: <http://www.akava.fi/>. (Viitattu 5.6.2005.)

AMMATTIKORKEAKOULUJEN JATKOTUTKINTOKOKEILUN ARVIOINTIRYHMÄ (2004): *Ammattikorkeakoulujen jatkotutkintoja kehitettävä työelämälähtöisesti*. Verkossa: http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/200/02/11_1.html, 1-2. (Viitattu 12.2.2004.)

ANTTALAINEN, MARJA-LIISA (2005): *Palkat yhä tasa-arvottomia*. Tasa-arvo 2/2005, 26.

ASSMUTH, LAURA (1997): *Women's Work, Women's Worth. Changing Lifecourses in Highland Sardinia*. Transactions of the Finnish Anthropological Society No. 39, Gummerus, Saarijärvi.

BARBALET, J.M. (2001): *Emotion, Social Theory, and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge University Press, Cambridge.

BAUMAN, ZYGMUNT (2002): *Notkea moderni*. Vastapaino, Tampere.

BECK, ULRICH (1995): *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa BECK, ULRICH – GIDDENS, ANTHONY – LASH, SCOTT (1995): *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino, Jyväskylä, 11-82.

BECK, ULRICH (1990): *Riskiyhteiskunnan vastamyrykät. Organisoitu vastuuttomuus*. Vastapaino, Tampere.

BECK, ULRICH – BECK-GERNSHEIM, ELISABETH (2002): *Individualization*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks & New Delhi.

BECK, ULRICH – BECK-GERNSHEIM, ELISABETH (1995): *The Normal Chaos of Love*. Polity Press, Cambridge.

BECK, ULRICH – GIDDENS, ANTHONY – LASH, SCOTT (1995): *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino, Jyväskylä.

BECK-GERNSHEIM, ELISABETH (2000): *Was kommt nach der Familie? Einblicke in neue Lebensformen*. C.H. Beck'sche Buchdruckerei, München.

BERGER, PETER L. – LUCKMANN, THOMAS (2000): *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. 3. painos, alkup. 1966, Gaudeamus, Helsinki.

EDWARDS, ROSALIND – RIBBENS, JANE (2000): *Living on the Edges. Public Knowledge, Private Lives, Personal Experience*. Teoksessa: EDWARDS, ROSALIND – RIBBENS, JANE (ed.): *Feminist Dilemmas in Qualitative Research. Public Knowledge and Private Lives*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks & New Delhi, 1-23.

EHRENREICH, BARBARA (1989): *Fear of Falling. The Inner Life of the Middle Class*. Pantheon Books, New York.

FAST, MAIJA (2004): *Milloin on perheen aika? Koulutettujen nuorten naisten työelämään siirtyminen kilpailuyhteiskunnassa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Sosiologian laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

FRANK, ROBERT H. – COOK, PHILIP J. (1995): *The Winner-Take-All Society*. Martin Kessler Books, New York.

FROMM, ERICH (1965): *Ihmisen osa*. 3. painos alkup. 1947. Kirjayhtymä, Helsinki.

FUREDI, FRANK (1997): *Culture of Fear. Risk Taking and the Morality of Low Expectation*. Cassell, London & Washington.

GALLAND, OLIVER (1995): *Youth in Fragnance: A New Age in Life*. Teoksessa CAVALLI, ALESSANDRO – GALLAND, OLIVER (ed.): *Youth in Europe. Social Change in Western Europe*. Pinter, London & New York.

GHERARDI, SILVIA (1995): *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. SAGE Publications, London.

GIDDENS, ANTHONY (1995): *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa BECK, ULRICH – GIDDENS, ANTHONY – LASH, SCOTT (1995): *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino, Jyväskylä, 83-152.

GIDDENS, ANTHONY (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press, Stanford.

GOFFMAN, ERVING (1971/1959): *Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa*. WSOY, Porvoo.

HAATAINEN, TUULA (2004): *Opintoaikoja ei katkaista, jos opiskelijalla on aikomus valmistua*. Helsingin Sanomat 21.3.2004.

HAKANEN, JARI (2004): *Työuupumuksesta työn imuun: työhyvinvointitutkimuksen ytimessä ja reuna-alueilla*. Työ ja ihminen tutkimusraportti 27, Työterveyslaitos, Tampere.

HALLITUKSEN ESITYS (2005): *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yliopistolain muuttamisesta: Yliopistolaki HE 12/2005*. Verkossa: <http://www.eduskunta.fi>. (Viitattu 8.7.2005.)

HALLITUKSEN ESITYS (2005): *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yliopistolain muuttamisesta: Yliopistolaki HE 11/2005*. Verkossa: <http://www.eduskunta.fi>. (Viitattu 1.8.2005.)

HALLITUKSEN TASA-ARVOTYÖRYHMÄ (2005): *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2005:1.

HELENIUS, BÖRJE (1996): *Oman elämänsä räätälit. Raportti epätavanomaisista korkeakouluopiskelijoista pääkaupunkiseudulla*. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs., Työpa-pereita, Working Papers n:o 10.

HELSINGIN YLIOPISTON REKRYTOINTIPALVELUT (2002): *Työnhaun opas – miten markkinoin osaamistani?* Helsingin yliopisto, Helsinki.

HIGHER EDUCATION POLICY IN FINLAND (2000): Ministry of Education, Helsinki. Verkkojulkaisu: <http://www.minedu.fi/minedu/publications/online.html>, (viitattu 21.10.2003).

HOCHSCHILD, ARLIE RUSSELL (1997): *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books, New York.

HOCHSCHILD, ARLIE RUSSELL (1999/1990): *The Second Shift*. Avon Books, New York.

HOIKKALA, TOMMI (1993): *Katoaako kasvatus himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Gaudeamus, Jyväskylä.

HÄKKINEN, ANTTI – RAHIKAINEN, MARJATTA (2001): Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta. Teoksessa RAHIKAINEN, MARJATTA – RÄISÄNEN, TARJA: *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna."* Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 7-16.

HÄMÄLÄINEN, ULLA (2002): *Koulutuksesta työelämään. Nuorten työllistymiseen vaikuttavat tekijät*. Palkansaajien tutkimuslaitos, tutkimuksia 83, Helsinki.

JALLINOJA, RIITTA (2004): Familistisen käänteen rakentajat. Arlie Hochschild ja suomalainen mediakirjallisuus. Teoksessa RAHKONEN, KEIJO (toim.): *Sosiologian nykykeskusteluja*. Gaudeamus, Tampere.

JALLINOJA, RIITTA (2000): *Perheen aika*. Otava, Keuruu.

JALLINOJA, RIITTA (1997): *Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset*. Gaudeamus, Tampere.

JALLINOJA, RIITTA (1991): *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

JALLINOJA, RIITTA (1984): Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa HAAVIO-MANNILA, ELINA – JALLINOJA, RIITTA – STRANDELL, HARRIET (1984): *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. WSOY, Porvoo, Helsinki & Juva, 37-110.

JALLINOJA, RIITTA (1983): *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Juva.

JOKISAARI, MARKKU (2002): Työelämään siirtyminen. Vuorovaikutusta tavoitteellisen toiminnan, sosiaalisen pääoman ja työelämän välillä. Teoksessa SALMELA-ARO, KATARIINA – NURMI, JARI-ERIK (toim.): *Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet*. PS-kustannus, Keuruu, 67-83.

JOKISAARI, MARKKU – NURMI, JARI-ERIK (2003): *Henkilökohtaisilla suhteilla saa töitä*. Helsingin Sanomat 19.7.2003.

JULKUNEN, RAIJA – NÄTTI, JOUKO – ANTTILA, TIMO (2004): *Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksissa*. Vastapaino, Tampere.

JULKUNEN, RAIJA (2002): Timanttejakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset. Teoksessa HOLLI, ANNE MARIA – SAARIKOSKI, TERHI – SANA, ELINA (toim.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY, Tasa-arvo asiain neuvottelukunta sosiaali- ja terveysministeriö, Vantaa, 32–49.

JULKUNEN, RAIJA – NÄTTI, JOUKO (2002): Sukupuolijaot taloudellisessa nousussa. Teoksessa PIIRANEN, TIMO – SAARI, JUHO (toim.): *Yhteiskunnalliset jaot 1990-luvun perintö?* Gaudeamus, Helsinki, 241–257.

JULKUNEN, RAIJA (1995): Työssäkäyvän äidin julkiset ja yksityiset suhteet. Teoksessa ERÄSAARI, LEENA – JULKUNEN, RAIJA – SILIUS, HARRIET (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Jyväskylä, 88–107.

KASURINEN, HELENA (2000): Nuorten tulevaisuusorientaatio. Teoksessa ONNISMAA, JUSSI – PASANEN, HEIKKI – SPANGAR, TIMO (toim.): *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. PS-kustannus, Juva, 207–220.

KATVALA, SATU (2001): *Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 186, Jyväskylä.

KETOKIVI, KAISA (2002): *Vapauden lumo ja vastuun taakka. Perheen perustaminen pidentyneen nuoruuden kulttuurissa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.

KINNUNEN, MERJA (2001): *Luokiteltu sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.

KOIVUNEN, ANU – LILJESTRÖM, MARIANNE (toim.) (1996): *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

KORTTEINEN, MATTI (1992): *Kunnian kenttä – Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muutoksena*. Hanki ja jää, Hämeenlinna.

KORTTEINEN, MATTI (1982): *Lähiö – tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki, Otava.

KOTA-TIETOKANTA (2004): Opetusministeriön ylläpitämä tilastotietokanta. Verkossa: <http://www.csc.fi/kota/kota.html>. (Viitattu 2002–2004.)

KURRI, EERO (2003): *Aktiivisella opintotukipolitiikalla sujuvuutta opintoihin*. Verkossa: <http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/2003>. (Viitattu 15.12.2003.)

KÄYHKÖ, MARI (2002): Näkymättömäksi siivoojaksi ja kodin hengettäreksi. Kuinka työväenluokkaisista tytöistä kasvatetaan kunnan naisia? Teoksessa AALTONEN, SANNA – HONKATUKIA, PÄIVI (toim.): *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 42–62.

LAIRIO, MARJATTA – PUUKARI, SAULI (2000): Ohjaus- ja neuvontapalvelut yliopistoissa. Teoksessa ONNISMAA, JUSSI – PASANEN, HEIKKI – SPANGAR, TIMO (toim.): *Ohjaus ammattina ja tieteenalana II. Ohjauksen toimintakentät*. PS-Kustannus, Juva, 160–177.

LAMMI-TASKULA, JOHANNA (2003): *Isät vapaalla. Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaata ja miksi?* Yhteiskuntapolitiikka 68, 2003:3, 293–298.

LAMMI-TASKULA, JOHANNA (2000): Työsopimuslakikomitean mietinnön sukupuolivaikutusten arviointi. Lakiehdotuksen vaikutukset naisten ja miesten mahdollisuuksiin sovittaa yhteen ansiotyötä ja perhe-elämää. Teoksessa *Vaikuttaako sukupuoli. Työsopimuslakiesityksen arviointia tasa-arvonäkökulmasta*. Tasa-arvojulkaisuja 2000:8, Edita, Helsinki, 67–82.

LASH, SCOTT (2000): Risk Culture. Teoksessa ADAM, BARBARA – BECK, ULRICH – VAN LOON, JOOST (ed.) *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*. SAGE, London, 47-62.

LAYDER, DEREK (1993): *New Strategies in Social Research. An Introduction and Guide*. Polity Press, Cambridge.

LEHTO, ANNA-MAIJA – LYLJY-YRJÄNÄINEN, MAIJA – SUTELA, HANNA (2005): *Pysyvän työn toivossa. Määräaikaisten työsuhteiden käytöstä ja kokemisesta*. Työpoliittinen tutkimus 291/2005. Työministeriö.

LEHTO, ANNA-MAIJA (2001): Sama palkka – toiveajatteluako? Teoksessa RAHIKAINEN, MARJATTA – RÄISÄNEN, TARJA: *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna.” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 182–197.

LEHTO, ANNA-MAIJA (1996): Tuottavuus ja joustavuuspuheiden sukupuoli. Teoksessa KINNUNEN, MERJA – KORVAJÄRVI, PÄIVI (toim.): *Työelämän sukupuolistavat käytännöt,* Vastapaino, Jyväskylä, 71–88.

LEMPINEN, PETRI – TIILIKAINEN ANNA (2001): *Opiskelijatutkimus 2000.* Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 21/2001. Verkossa: <http://www.otus.fi>. (Viitattu 14.8.2005.)

LEVITAS, RUTH (2000): Discourses of Risk and Utopia. Teoksessa ADAM, BARBARA – BECK, ULRICH – VAN LOON, JOOST (edt.): *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory.* SAGE, London, Thousand Oaks and New Delhi, 198–210.

MAFFESOLI, MICHEL (1995): *Maaailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista.* Gaudeamus, Helsinki.

MALIN, MAILI – RÄIKKÖNEN, OUTI (1998): Naisten kokemuksia hedelmättömyyden hoidosta – Roosaa ja verenpunaista. Teoksessa SIHVO, SINIKKA – KOPONEN, PÄIVIKKI (toim.): *Perhesuunnittelusta lisääntymisterveyteen. Palvelujen käyttö ja kehittämistarpeet.* Stakes, raportteja 220, Saarijärvi, 65–79.

McCLELLAND, DAVID C. (1961): *The Achieving Society.* D. Van Nostrand Company. Inc., Princeton, London, Toronto & New York.

MELIN, HARRI (1999): Katosivatko luokat? Teoksessa BLOM, RAIMO (toim.): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta.* Gaudeamus, Helsinki, 21–48.

METSO, TUIJA (1992): Yhdessä vai erikseen? Tytöt ja piilo-opetus suunnitelma. Teoksessa NÄRE, SARI – LÄHTEENMAA, JAANA (toim.): *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Tampere, 270–283.

METSÄMÄKI, JANNE (2005): *Perhevapaista aiheutuvien kustannusten korvauksen kehittäminen.* Selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2005:16.

MIKKOLA, TEIJA (2003): *Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Tutkimus arvojen mittaamisesta ja monitasoisuudesta.* Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241. Helsingin yliopisto, Helsinki.

NAUMANEN, PÄIVI (2002): *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön.* Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportteja 57. Turun yliopisto, Turku.

NEVANLINNA, TUOMAS (2003): *Kyllä yleisö tietää.* Helsingin Sanomat Nyt -liite 24.10.–30.10. 43/2003.

NUMMENMAA, ANNA RAIJA (1996): *Koulutus, sukupuoli ja elämänkulku: nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa.* Työpoliittinen tutkimus N:o 149, Työministeriö.

NUMMIJÄRVI, ANJA (2004): *Palkkasyrjintä. Oikeudellinen tutkimus samapalkkaisuuslain-säädännön sisällöstä ja toimivuudesta*. Edita, Helsinki.

NÄRE, SARI – LÄHTEENMAA, JAANA (toim.) (1992): *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Tampere.

NÄRE, SARI (1992): Liisa Älä! Älä! -maassa. Teoksessa NÄRE, SARI – LÄHTEENMAA, JAANA (toim.): *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Tampere, 25–36.

NÄTKIN, RITVA (1986): Naisten vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa RANTALAIHO, LIISA (toim.): *Miesten tiede, naisten puuhut*. Vastapaino, Tampere, 156–180.

OECD (2005): *OECD tiedottaa: Työn ja perheen yhteensovittamiseen tähtäävien toimien tulisi vahvistaa sukupuolten tasa-arvoa ja lisätä vanhempien työllisyyttä*. Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 244/2005. Verkossa: <http://www.stm.fi>. (Viitattu 8.7.2005.)

OPETUSMINISTERIÖN TYÖRYHMÄ (2003): *Korkeakoulujen opintoaikoja lyhennetään*. Verkossa: <http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/2003>. (Viitattu 15.12.2003.)

PAAJANEN, PIRJO (2002): *Saako haikara tulla käymään? Suomalaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus*. Perhebarometri 2002, Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos E 14/2002, Helsinki.

PALANKO-LAAKA, KIRSTI (2005): *Määräaikaisen työn yleisyys, käytön lainmukaisuus ja lainsäädännön kehittämistarpeet*. Työhallinnon julkaisu 359/2005. Työministeriö.

PEAVY, R. VANCE (2000): Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaus postmodernina aikana. Teoksessa ONNISMAA, JUSSI – PASANEN, HEIKKI – SPANGAR, TIMO (toim.): *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. PS-kustannus, Juva, 14–40.

PERÄKYLÄ, ANSSI (1997): Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa TAINIO, LIISA (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere, 177–203.

PETÄJÄNIEMI, TUULIKKI (2004): *Selvitys hallituksen samapalkkaisuusohjelman rakentamisen edellytyksistä yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa. Selvityshenkilön selvitys*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys, 2004, 13.

PIHA, KIRSI (2004): *Kestääkö pää? Nuoret työelämän kynnyksellä*. EVA:n raportti 4.2.2004. Taloustieto Oy, Helsinki.

PUHAKKA, HELENA (1998): *Naisten elämänkulku nuoruudesta aikuisuuteen – koulutuksen merkitys elämänkulussa*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, N:o 42, Joensuu.

RAEHALME, OUTI (1996): *Lahjakas nainen*. Karisto, Hämeenlinna.

RAITANEN, MARKO (2001): Aikuistuminen. Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa SANKARI, ANNE – JYRKÄMÄ, JYRKI (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere, 187–224.

RANTAMAA, PAULA (2001): Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa SANKARI, ANNE – JYRKÄMÄ, JYRKI

(toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere, 49–95.

RELANDER, JUKKA (2000): Kultainen nuoruus – vuosituhannen vaihteen väkinäisen viriili joukkofantasia. Teoksessa Hoikkala, Tommi – Roos J.P. (toim.): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Gaudeamus, Helsinki, 281–303.

RIESMAN, DAVID (1953 and 1961 with DENNEY, REUEL & GLAZER, NATHAN): *The Lonely Crowd. A Study of the Changing American Character*. Yale University Press, New Haven.

RIFKIN, JEREMY (1997): *Työn loppu. Teknologia, työpaikat ja tulevaisuus*. Werner Söderström Oy, Helsinki, Porvoo & Juva.

RITAMIES, MARKETTA – MIETTINEN, ANNELI (1996): *Ensimmäiset parisuhteet*. Väestötutkimuslaitos Väestöliitto D 29/1996, Helsinki.

RÄSÄNEN, LEILA (2002): Hallituksen tasa-arvopolitiikkaa tekemässä. Teoksessa HOLLI, ANNE MARIA – SAARIKOSKI, TERHI – SANA, ELINA (toim.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY, Tasa-arvo asiain neuvottelukunta sosiaali- ja terveysministeriö, Vantaa, 100–127.

RÄSÄNEN, PEKKA (2000): *Kulutusvalintojen postmodernit piirteet ja rakenteelliset reunuehdot*. Sosiologia, 3/2000, 228–242.

SAARELA, PEKKA (2001): *Nuorisobarometri 2001*. Nuorisosiainneuvottelukunta, Nuoran julkaisuja 21. Pieksämäki.

SAARELA, PEKKA (2000): *Nuorisobarometri 2000. Selvitys 15–29-vuotiaiden suomalaisten asenteista*. Nuorisosiainneuvottelukunta, Helsinki.

SALMELA-ARO, KATARIINA – SAISTO, TERHI – HALMESMÄKI, ERJA – NURMI, JARI-ERIK (2002): Motivaation merkitys siirryttäessä vanhemmuuteen. Teoksessa SALMELA-ARO, KATARIINA – NURMI, JARI-ERIK (toim.): *Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet*. PS-kustannus, Keuruu, 84–103.

SALONEN, REETTA (2003): *Tilaa aikuistumiseen? Lapsuudenkodista lähdön kulttuurisidonnaisuus Suomessa ja Espanjassa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.

SCHNEIDER, BARBARA – STEVENSON, DAVID (1999): *The Ambitious Generation. Motivated but Directionless*. Yale University Press, New Haven & London.

SENNETT, RICHARD (2002): *Uusi työn järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Gummerus, Jyväskylä.

SILIUS, HARRIET (1995): Sukupuolitetun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys. Teoksessa Eräsaari, Leena – Julkunen, Raija – Silius, Harriet (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Gummerus, Jyväskylä, 49–64.

SILIUS, HARRIET (1992): *Den kringgårdade kvinnligheten. Att vara kvinnlig jurist i Finland.* Åbo Akademis Förlag, Åbo.

SPRADLEY, JAMES – MANN, BRENDA (1975): *The Cocktail Waitress. Woman's Work in a Man's World.* John Wiley & Sons, New York. London, Sydney & Toronto.

STACEY, JUDITH (1996): *In the Name of the Family. Rethinking Family Values in the Post-modern Age.* Beacon Press, Boston.

SULKUNEN, PEKKA (1990): Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa MÄKELÄ, KLAUS: *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta.* Gaudeamus, Helsinki, 264–285.

SUOMEN TILASTOLLINEN VUOSIKIRJA (2003; 2001; 1998; 1989; 1980; 1978): Tilastokeskus.

SUONINEN, EERO (1999): Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeesä.* Vastapaino, Jyväskylä, 17-36.

SUTELA, HANNA (1999): Määräaikaiset työsuhteet tasa-arvon näkökulmasta. Teoksessa LEHTO ANNA-MAIJA & SUTELA, HANNA: *Tasa-arvo työoloissa.* Työmarkkinat 1999:19. Tilastokeskus, 127-142.

SYDIE ROSALIND A. (1987): *Natural Women, Cultured Men. A Feminist Perspective on Sociological Theory.* Methuen Publications, Ontario.

TAKALA, PENTTI (2005): *Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö.* Sosiaali ja terveysturvan selosteita 43/2005. Kela, Helsinki.

TILASTOKESKUS (2003): Tilastokeskuksen tilastotietoja. Verkossa: http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/tasaarvo_tulot.html. (Viitattu 24.7.2003.)

TOLONEN, TARJA (2001): *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset.* Gaudeamus, Helsinki.

VARTIAINEN, JUHANA (2002): *Gender Wage Differentials in the Finnish Labour Market.* Palkansaajien tutkimuslaitos, työpapereita 179, Helsinki.

VEIKKOLA, EEVA-SISKO (2002): Sukupuolten tasa-arvo tilastoissa. Teoksessa HOLLI, ANNE MARIA – SAARIKOSKI, TERHI – SANA, ELINA (toim.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet.* WSOY, Tasa-arvo asiain neuvottelukunta sosiaali- ja terveysministeriö, Vantaa, 50–69.

WYN, JOHANNA – WHITE, ROB (1997): *Rethinking Youth.* SAGE Publications, London, Thousand Oaks & New Delhi.

ZIEHE, THOMAS (1991): *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus.* 2. painos alkup. 1982. Vastapaino, Tampere.

Painamattomat lähteet

Helsingin yliopiston rekryointipalveluiden tilastoja kursseille osallistuneista 2004, Helsingin yliopiston rekryointipalvelut.

LAMPINEN, PAULIINA (2003): *Muutoksen haasteet. Miten edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa työorganisaatiossa.* Alustus Sosiologipäivillä 28.3.2003, Helsinki.

MISUKKA, MARINA (2002): *Asiantuntijahaastattelu*, Helsingin yliopiston rekryointipalveluiden työelämäkouluttaja.

SAARI, SALLI (2002): *Opiskelijoiden kiire ja opiskelussa uupuminen.* Esitelmä seminaarissa: Nuori uupunut sukupolvi? 2.10.2002, Helsinki.

SMART, CAROL (2003): *The Changing Landscapes of Family Life: Ambivalence and Commitment.* Esitelmä seminaarissa: Perheen murros – Family in Transition. Juhlaseminaari perhesosiologian professori Riitta Jallinojan kunniaksi 2.9.2003, Helsinki.

Tampereen yliopiston rekryointipalveluiden tilastoja kursseille osallistuneista 2004, Tampereen yliopiston rekryointipalvelut.

Työväenopiston tilastoja 2003, Helsinki.

Liitteet

Liite 1. Haastateltavien taustatiedot

TEEMAHAASTATELUS OLLLEET							
Haastateltava	Ikä	Perhesuhteet	Asuminen	Pääasiallinen toiminta	Ala	Puolison ikä/työt.	Ryhmähaast.
1	25 v.	avoliitossa	avoliitossa	opiskelija, valmistumassa	luonnontiet	26 v. vak. työssä	osallistui
2	23 v.	seurustelee	kommuunissa	opiskelija	humanisti	24 v./oma yritys	ei osallist
3	25 v.	sinkku	yksin	vak. työsuhde, opisk. toinen tutk.	tekninen/ kaupallinen	ei ole	ei osallist
4	25 v.	avoliitossa	avoliitossa	opiskelija, osa-aikatyö	humanisti	27 v. vak. työssä	ei osallist
5	27 v.	avoliitossa	avoliitossa	opiskelija, freelancetyö	humanisti	27 v. työ keikkoja	ei osallist
6	27 v.	avoliitossa	avoliitossa	määräaik. työsuhde	humanisti	26 v. opiskelija	osallistui
7	26 v.	avoliitossa	avoliitossa	määräaik. työsuhde	maatalous- metsätiet	28 määr. työssä	osallistui
8	25 v.	seurustelee	solussa	opiskelija, osa-aikatyö	luonnontiet	25 v. vak. työssä	ei osallist
9	26 v.	avoliitossa	avoliitossa, omakotitalo	määräaik. työsuhde	humanisti	27 v. työssä	ei osallist
10	26 v.	seurustelee	kommuunissa	työtön työnhakija	humanisti	26 v. opiskelija	osallistui
MIESTEN RYHMÄHAASTATELUS							
Haastateltava	Ikä	Perhesuhteet	Asuminen	Pääasiallinen toiminta	Ala	Puoliso	Ryhmäh.
A	23 v.	seurustelee	yksin	opiskelija, osa-aikatyö	kaupallin/ käyttäytym	23 v. opiskelija	osallistui
B	25 v.	avoliitossa	avoliitossa	osa-aikatyö, jatko-opiskelija	yhteis- kuntatiet	25 v. opiskelija	osallistui
C	29 v.	avoliitossa	avoliitossa	määräaik. työsuhde	yhteis- kuntatiet	29 v. työssä	osallistui
ASiantuntijahaastattelu							
Nuorehko perheellinen nainen, joka on vetänyt työnhakuun valmentavia kursseja.							

Liite 2. Haastattelupyyntölomake

Hei! Teen graduani Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle nuorten työelämän sekä perheen ja työn yhdistämisen odotuksista. Toivon saavani haastateltavia ja sinä olet taatusti asiantuntija tässä asiassa! Voisitko ystävällisesti täyttää tämän lomakkeen, jotta voisin mahdollisesti ottaa yhteyttä sinuun ensi syksynä. Tämä lomake ei mene kenellekään muulle kuin minulle. Kiitos etukäteen!

Maija

maija.fast@helsinki.fi, puhelin XXXX

Nimi	sukupuoli	ikä	
opintojen aloitusvuosi	tiedekunta	pääaine	
valmistuminen	vuosi	kevät	syksy
arvioitu valmistuminen	vuosi	kevät	syksy
Saako sinuun ottaa yhteyttä: henkilökohtaista haastattelua varten?		kyllä	ei
ryhmähaastattelua varten?			
Et lupaudu mihinkään vastaamalla kyllä. Otan erikseen yhteyttä sopiakseni kanssasi haastatteluajankohdan. Haastattelu tulee olemaan ehdottoman luottamuksellinen.			
s-posti	osoite	puhelin	

Liite 3. Teemahaastattelun kysymysrunko

Suluissa olevat sanat ja kysymykset ovat lähinnä haastattelijan muistisanoja. Kaikkia muitakaan kysymyksiä en halunnut sanoa ääneen, jotta en ohjailisi haastattelua liikaa, mutta yritin käydä läpi kyseiset asiat kaikissa haastatteluissa.

Alkukysymys

- Oliko rekrytointipalveluiden kurssista hyötyä? minkälaista? saikko työtä?
- Miksi osallistuit?

Taustatiedot

- Ikä
- Mitä opiskelet/ kuinka kauan olet opiskellut/ milloin valmistunut/ valmistumassa?
- Oletko tehnyt alaa vastaavia töitä opintojen aikana?/ Oletko yrittänyt saada alaa vastaavaa työtä (myös ennen kuin sait ensimmäisen "oikean" työn)?
- Minkälainen elämäntilanteesi on? (seurusteletko, sinkku/ asuminen?)
- Keitä kuuluu perheeseesi?

Opinnot

- Minkälainen koululainen olit? sinä opiskelet..., pidätkö opinnoistasi? miksi?
- Onko opinnoissa pärjääminen tärkeää sinulle?
- Miksi valitsit yliopisto-opinnot/ opiskelualasi?
- Mihin pyrit opinnoillasi? → mitä saat niistä irti? → Mitä toivot opintojen tuovan tulevaisuudessa?

Muu toiminta uran tai itsensä ja mahdollisen perheen hyväksi

- Oletko käynyt muilla työnhakuun valmentavilla kursseilla? milloin? missä?
- Oletko opiskeluaikana tai ennen sitä:
- osallistunut erilaisille työväenopiston, kansanopiston tms. kursseille? miksi?
 - ollut ulkomailla opiskelijavaihdossa tai työssä? Miksi lähdit? Minkälaisia odotuksia sinulla oli ulkomaille lähdön suhteen? Mitä ajattelit saavuttavasi ulkomailla oleskelulla?
 - osallistunut ainejärjestö tai muuhun järjestö, osakunta, valiokunta tai yliopistohallinnon toimintaan tai poliittiseen toimintaan? mitkä olivat motiivisi lähteä mukaan? (kaverit, verkostoituminen, rivejä ansioluetteloon...)
 - Oletko saanut paljon kavereita opiskeluista tai muusta opintojen ohella harrastetusta toiminnasta?
 - Kerro (lyhyesti) harrastuksistasi?
 - Oletko tehnyt portfolion? (kansion johon kerätään "pääomaa", ansiot, tehdyt työt)
 - Oletko kunnianhimoinen? Millä osa-alueilla? Liittykö kunnianhimo opiskeluun, työhön, uranluomiseen vai voiko olla kunnianhimoa myös esim. ystävyssuhteissa tai perheessä, parisuhteessa?

- Pitääkö perheen perustamistakin varten käydä kursseja? (keittokursseja, ompelukurssseja – liittykö toiseen aikaan? Vanhempamme kävivät tämänkaltaisilla kursseilla.) – Entä parisuhdekursseja tai parisuhdeoppaiden lukemista?

Työnhaku

- Miten olet hakenut työtä?
- Oletko ollut työhaastatteluissa?
- Kerro, minkälaisia kokemuksia sinulla on työhaastatteluista?
- Uskotko, että naiseudella on merkitystä työhaastattelussa tai haastatteluun pääsemissä?
- Onko sinulta kysytty aiotko hankkia lapsia tai mikä on elämäntilanteesi? Onko ystäviltäsi kysytty aikovatko he hankkia lapsia?
- Minkälaista työn etsiminen mielestäsi on tällä hetkellä? Oletko jutellut ystäväsi kanssa asiasta?
- Montako työhakemusta lähetit viime keväänä tai muun työnhaun yhteydessä? → Montako haastattelukutsua sait?
- Tiedätkö, paljonko hakemuksia ystäväsi ovat lähettäneet?
- Eräs sosiologi Goffman sanoo, että työnhaussa etsitään Hollywood tyyppiä, oletko samaa mieltä?
- Miten mielestäsi naisen on soveliaista pukeutua työhaastatteluun?
- Onko hyvästä ulkonäöstä hyötyä vai haittaa?

Työ

- Sosiologi Goffman sanoo myös, että: työssä on tärkeämpää näyttää ammatilliselta kuin, että todella olisi sitä – toiset saavat arvostusta because they look like executives, not because they can work like executives. → Minkälaisia ajatuksia tämä herättää sinussa? Onko sinulla kokemuksia siitä, että joku olisi työssä tai esim. yliopistoyhteisössä saanut arvostusta, koska on ammatillisen näköinen, vaikka joku muu olisi yhtä ammatitaitoinen?
- Oletko tuntenut itsesi arvostetuksi niissä työpaikoissa, joita sinulla on ollut (tai niissä sosiaalisissa ympyröissä, joita sinulla on ollut, joihin on kuulunut myös vanhempia ihmisiä)? (aitoa kunnioitusta, osaamisen ihailua, kehumista – työtöteilyä, aliarvioimista...)
- Jos et, luuletko, että se muuttuu, kun olet valmistunut ja sinulla on vuosi-pari työkokemusta?
- Voisitko kuvitella tekeväsi paljon ylimääräistä työtä sen eteen, että saat arvostusta?
- Mikä sinusta tulee "isona"? Ammatilliset tavoitteet? Onko sinulla selkeät suunnitelmat, vai vaikuttaako mahdollinen tuleva äitiys tietoisesti tai alitajuisesti urasuunnitelmiisi?
- Oletko miettinyt opiskeluaikana, että tietynä ajankohtana pitäisi valmistua, että voisi sitten perustaa perheen jne.? (→ Miettivätkö miehet sitä?)
- Ovatko ystäväsi löytäneet alan työtä valmistuttuaan tai ennen valmistumista?

- Minkälaisissa työsuhteissa he ovat?
- Minkälaisena näet oman ammatillisen tulevaisuutesi? Minkälainen uskot sen todellisuudessa olevan?

Perhe

Tausta-ajatuksena ei tietenkään ole, että kaikki eläisivät heterosuhteessa tai yhdessä puolison kanssa. Kysymykset saattavat joissakin tapauksissa olettaa, että näin on. Tarkoitukseni on, että haastateltava kertoo omista ajatuksistaan ja odotuksistaan. Sano minulle, jos jokin kysymys ei tunnu omalta. (Tätä näkökulmaa minun ei tarvinnut haastatteluissa ottaa erikseen esiin, koska kaikki haastatellut kertoivat aluksi vapaaehtoisesti omista puolisoistaan ja nykyisistä tai entisistä poikaystäväistään.)

- Voitko nähdä itsesi äitinä? Milloin? Oletko miettinyt milloin olisi sopiva (optimaalinen) ajankohta lasten hankkimiselle? miksi juuri silloin?
- Oletko jutellut ystäviesi kanssa lapsen hankkimisesta? naispuolisten? entä miespuolisten? Miettivätkö he lapsen hankkimista, (vaikka ei olisikaan ajankohtaista tällä hetkellä)?
- Oliko jompikumpi vanhemmistasi sinun tai sisarustesi kanssa kotona kun olitte pieniä? Kuinka pitkään?
- Minkälainen koulutus äidilläsi ja isälläsi on?
- Haluaisitko sinä olla lastesi kanssa kotona kun he ovat pieniä? Kuinka kauan?
- Toivoisitko, että puolisoisi jäisi perhevapaalle, vai haluaisitko hoitaa lapset itse? (talous, palkka...)
- Ovatko ajatukset mahdollisesta tulevasta perheen perustamisesta vaikuttaneet suunnitelmiisi opiskeluaikana? valmistumisajankohdan suunnitteluun?
- Opiskelisitko pidempään, jos et olisi nainen? tai levollisemmalla mielellä niin pitkään? Hankkisitko toisen tutkinnon?
- Onko muuta, mitä haluaisit tehdä ennen kuin hankit lapsia? (itsen ajattelemista/ parisuhteen ajattelemista?)
- Luuletko, että oma äitisi suunnitteli tarkkaan milloin hän hankkii ensimmäisen lapsen? (suhteessa työhön/ uraan/ harrastuksiin/ matkusteluun yms.)
- Mitä äitiysi sinulle merkitsee?
- Minkälainen äiti haluaisit olla?
- Minkälainen on hyvä äiti? Voiko työssäkäyvä äiti olla hyvä äiti? Minkälainen äiti ei saa olla?
- Oletko pohtinut miten sovitat yhteen uran ja mahdollisen tulevan perheen? Onko poikaystäväsi pohtinut? entä ystäväsi – miespuoliset ystäväsi?
- Viimeaikoina on kirjoitettu siitä kuinka hunningolla olevat lapset, joiden vanhemmillä ei ole aikaa heille muuttuvat väkivaltaisiksi ja rupeavat jopa tappamaan (kärjistys) – Johtuuko tämä mielestäsi äitien työssäkäynnistä?

Naiseus

Minulta kysyttiin kerran – eikö sinua harmita olla nainen? kysymyksen esitti miespuolinen työtoveri (vaikeampaa saada työtä jne.)

- Mitä ajattelet naiseudestasi? olisitko ennemmin mies? Kerro jokin esimerkki/ Missä tilanteessa käyttäydyit kuten kerrot tms.?
- Onko nainen luonnollisesti äitihahmo? Koetko, että mahdollinen tuleva äitiys näkyy käytöksessäsi jo nyt?
- Onko naisella eri rooleja kuin miehellä? Tuleeko äidin rooli läpi muihin rooleihin (työkaverin, puolison, työnantajan tms.) enemmän kuin isän rooli? Näkyykö se jo nyt, ennen kuin meillä on edes lapsia? (esim. työnhaussa?)

8.3.2002 naistenpäivänä haastateltiin Hesarissa lukioikäisiä tyttöjä, jotka arvioivat, ettei tasa-arvo ole ongelma Suomessa vaan lähinnä kaukaisemmissa maissa.

- Onko Suomi tasa-arvoinen?
- Mitä odottaisit puolison tekävän perheen, lasten ja kodin hyväksi? Mikä on sopiva työnjako perheessä?

Tulevaisuus

- Miltä toivot tulevaisuuden näyttävän Unelma? (valmistuminen, työ, ura, puoliso, lapset, ystävät, koti, harrastukset, matkustaminen – milloin on näiden aika?)
- Miltä uskot tulevaisuuden näyttävän todellisuudessa? (työ (pätkätyö), perhe, parisuhde, puolison osallistuminen perheen ja kodin hoitoon)

Liite 4. Naisten ryhmähaastattelun runko

1. osa

Esittely

- Minkälainen elämäntilanne oli ensimmäisen haastattelun aikana?
- Elämäntilanne nyt (työ, opinnot, asuminen, onko kukaan raskaana tai suunnitellut piankin hankkivansa lapsia?)

2. osa: Mielipidekirjoitukset

A Mielipidekeskustelut

- a) Naisille kodinhoidon kutsunnat -keskustelu (alkoi 28.7.2001 Hesarin mielipidesivuilla)
- Minkälaisia ajatuksia herättää?
 - Naisten ja miesten rooli keskustelussa
 - Arvostetaanko kotiäitiyttä? entä omakohtaisesti: haluaisitko olla kotona lasten kanssa?
- b) Naisten palkkataso -keskustelu (alkoi 19.12.2001 Hesarin mielipidesivuilla - Klaus Kultti, kansantaloustieteilijä, Vartiaisen palkansaajien tutkimuslaitokselle tekemän tutkimuksen innoittamana) s. 15–18
- Minkälaisia ajatuksia herättää? (suuttumus, ärtymys, mielenkiinto, epäusko...)

B Mielipidekirjoitusten pääasialliset keskustelunaiheet ja tutkimusesittelyt Hesarissa:

- I Määräaikaiset työsuhteet
- II Ylityöt
- III Palkkatasa-arvo
- IV Lasten hankkiminen
- V Kotiäitiys, perhevapaat
- VI Lapsettomuus
- VII Akateeminen työttömyys
- I-VII Epävarma tulevaisuus (pelko, riski, vapaus, vastuu, aikuisuus, nuoruus jne.)

3. osa:

A Työpaikkailmoitukset

- Miksi haluaisit hakea kyseistä työtä? Täytätkö vaatimukset? Ovatko vaatimukset realistisia?
- Minkälainen olisi ihanteellinen työ?
- Mitä työ merkitsee sinulle?
- Onko sinulla urasuunnitelmia? Minkälaisia? Kuinka tärkeää on edetä uralla? (lasikattoilmiö) (SVOL:in syyspäivät: Akavan Minna Suutari 4–5 vuoden päästä miehistä 39 % johtotehtävissä, naisista 16 % vrt. tutkintotilastot – näyttä. Tilastot myös määräaikaisuuksista – Akava.)
- Työnarkomania – voitko kuvitella, että sinusta tulisi työnarkomaani?
- Onko sinulla työtä hakiessa joskus iskenyt paniikki: apua, minä en ikinä saa työtä!?
- Työnhaun keinot? Mitä pitää tehdä saadakseen töitä? Oletko oppinut jotain työnhaun prosesseista?

B Yleistä

- Mitkä asiat ovat sinulle kaikkein tärkeimpiä elämässä?
- Tunnetko olevasi aikuinen? Mistä lähtien? Milloin sinusta tuli aikuinen? Mikä tekee ihmisen aikuiseksi? Miksi, miltä osin tai minkälainen ihminen ei ole aikuinen/ kypsä?
- Onko vapaus sinulle tärkeää? Oletko mielestäsi vapaa? Miten lapsen syntyminen vaikuttaisi vapauteen?
- Milloin arvelet olevasi valmis vanhemmaksi? Mikä tekee ihmisen valmiiksi vanhemmaksi/ ei valmiiksi vanhemmaksi?
- Minkälaiset asiat aiheuttavat pelkoa vanhemmaksi tulemisessa?

C Vaatimukset

- omat vaatimukset
- yhteiskunnan vaatimukset
- työssä pärjääminen
- hyvänä äitinä oleminen
- kotityöt
- kaikessa pitää olla hyvä ja jatkuvasti pitää jaksaa – esimerkki lehtiaineistosta.

Liite 5. Miesten ryhmähaastattelun runko

Työtilanteesta

- Oletko työsuhteessa? Minkälaisessa? Vastaako se koulutustasi?
- Oletko tehnyt alaa vastaavaa työtä opintojen aikana? /yrittänyt saada alaa vastaavaa työtä?
- Jouduitko olemaan työttömänä valmistumisen jälkeen?

Rekrytointipalveluiden kurssista

- Oliko kurssista hyötyä? Miten?
- Miksi osallistuit?

Elämäntilanteesta

- perhesuhteet
- asuminen
- elämäntilanteen kuvailua (perhe, opinnot, työ yms.)
- Mitkä asiat ovat sinulle kaikkein tärkeimpiä?

Koulusta ja opiskelusta

- Minkälainen koululainen olit?
- Miksi valitsit yliopisto-opinnot?
- Oletko kunnianhimoinen?
- Oletko osallistunut opiskeluaikana ainejärjestö tai muuhun järjestötoimintaan? Entä muille kursseille?
- Ulkomailla opiskelu/ työskentely: miksi lähdit?

Työnhausta ja työstä

- Miten olet hakenut työtä?
- Oletko ollut työhaastatteluissa?
- Onko sinulta kysytty työhaastattelussa elämäntilanteesta tai perheen perustamisaikeista?
- Minkälaista työnhakeminen mielestäsi on tällä hetkellä?
- Montako työhakemusta olet lähettänyt työnhaun yhteydessä? (yhden prosessin)
- Pohditko työtä hakiessasi pitkälle elämääsi mahdollisessa tulevassa työyhteisössä? (vrt. naiset)
- Minkälainen on ihanteellinen työ?
- Onko sinulla urasuunnitelmia? Minkälaisia? Onko uralla eteneminen tärkeää?
- Vaikuttaako mahdollinen tuleva isyys urasuunnitelmiisi?
- Voitko nähdä itsesi työhön sitoutuneena/ työnarkomaanina?
- Minkälaisena näet oman ammatillisen tulevaisuutesi?
- Viime aikoina on kirjoitettu paljon etenkin nuorten naisten pätkätöistä? Miltä se tuntuu? Tuntuuko, että naisten on työtä hakiessaan helpompi piiloutua tämän kirjoittelun taakse kuin miesten, jos työtä ei heti löydy?

- Onko työtä hakiessa iskenyt paniikki: apua en saa ikinä työtä!?
- Uskotko osaavasi vaatia koulutusta ja kokemustasi vastaavaa palkkatasoa?

Perheestä

- Voitko nähdä itsesi isänä?
- Oletko miettinyt perheen perustamista jo opiskeluaikana (, että tietynä ajankohtana pitäisi valmistua, että voisi sitten perustaa perheen)?
- Onko mahdollinen tuleva perheenperustaminen vaikuttanut urasuunnitelmiisi?
- Oletko miettinyt milloin olisi sopiva (optimaalinen) hetki lasten hankkimiselle?
- Oletko jutellut ystävien kanssa perheen perustamisesta? Entä puolison/ tyttöystävän?
- Haluaisitko olla lasten kanssa kotona, kun he ovat pieniä? Kuinka kauan? Kuka hoitaa lapsia? Toivoisitko, että puolisoisi hoitaisi lapsia kotona?
- Minkälainen on hyvä isä? Mitkä ovat tärkeimpiä hyvän vanhemman ominaisuuksia? Minkälaisia ominaisuuksia isällä/ vanhemmalla ei saa olla?
- Oletko pohtinut miten sovitat yhteen uran ja mahdollisen tulevan perheen?
- Onko sinulla asioita, joita haluaisit saavuttaa ennen perheen perustamista?
- Milloin arvelet olevasi valmis vanhemmaksi? Pelottaako jokin vanhemmaksi tulemisessa? Minkälaiset asiat pelottavat?
- Minkälainen on mielestäsi sopiva työnjako perheessä? (lastenhoito, kotityöt)

Näkökulmia (viimeaikoina käytyä keskustelua)

- I Määräaikaiset työsuhteet
- II Ylityöt
- III Palkkatasa-arvo
- IV Lasten hankkiminen
- V Kotiäitiys/ -isyys, perhevapaat
- VI Lapsettomuus
- VII Akateeminen työttömyys
- I-VII Epävarma tulevaisuus

Aikuisuus ja vapaus

- Tunnetko olevasi aikuinen? Mistä lähtien? Milloin sinusta tuli aikuinen?
- Onko vapaus sinulle tärkeää? Tunnetko nykyisessä elämäntilanteessasi olevasi vapaa?

Tulevaisuus

- Miltä toivot tulevaisuuden näyttävän Unelma? (valmistuminen, työ, ura, puoliso, lapset, ystävät, koti, harrastukset, matkustaminen – milloin on minkäkin aika?)
- Miltä uskot tulevaisuuden todellisuudessa näyttävän?

Liite 6. Taustatietolomake miehet

Nimi

Ikä

Asuminen

Perhesuhteet (sinkku, seurustelu, avo-, avioliitto yms.)

Lapset

Olitko valmennuskursseilla pyrkiessäsi yliopistoon/ korkeakouluun?

Oletko ollut vaihto-opiskelijana tai töissä ulkomailla? Milloin/ missä/ kuinka pitkään?

Äidin koulutus

Isän koulutus

Liite 7. Asiantuntijahaastattelun runko

Työnhaku

- Minkälaiset ihmiset tulevat kursseille? Menestyjät, pärjääjät, tukea tarvitsevat, varmistelijat?
- Onko kurssilaisilla realistiset odotukset työnhausta ja työstä? Haastatteluissa käynyt ilmi, että "uhkia", esim. pätkätyötä tai työttömyyttä, ei osata ajatella omalle kohdalle, mutta uhat tiedostetaan yleisellä tasolla lehtikirjoittelusta.
- Onko työnhaku/ työn saaminen naisille vaikeampaa/ minkälaisia erityisongelmia?
- Onko kursseilla kävijöillä paljon meriittejä cv:ssä (myös muuta kuin työkokemusta)?
- Minkälaiset ovat tämän päivän työmarkkinat?
- Kerroit, että naisekonomistit alkavat olla työttömänä, mitä muita merkkejä lamasta? vai mistä asia kertoo? Siitä, että naiset eivät työllisty vai siitä, että korkeakoulutus ei takaa työtä...tms.?
- Sinulla on kokemusta myös työvoimatoimistosta: miten työvoimatoimiston ja rekryn asiakkaat eroavat toisistaan?
- Varmaan kuulet paljon kokemuksia työhaastatteluista: kysytäänkö naisilta lasten hankkimisesta tms.?
- Onko kursseilla tullut puhetta perheen ja työn yhteensovittamisen ongelmasta?
- Miettivätkö opiskelijat perheen perustamista?

Opinnot

- Onko opintoalalla paljon merkitystä työllistymisessä? Miten esim. humanisti saa työtä?
- Onko tämän päivän työmarkkinoilla hyötyä akateemisesta koulutuksesta? Pidetäänkö jopa liian teoreettisena? Tiedetäänkö miten akateemisista voidaan hyötyä tms.?
- Kannattaako opiskelu?

Työ

- Goffman sanoo myös, että työssä on tärkeämpää näyttää ammatilliselta, kuin todella olla sitä – toiset saavat arvostusta because they look like executives, not because they can work like executives. Minkälaisia ajatuksia tämä herättää?
- Oletko kokenut arvostusta niissä työpaikoissa, joissa olet ollut? Ovatko asiat muuttuneet, kun on tullut hieman enemmän työkokemusta ja ikää? (Työttömyys, vähättely jne.)

Työ ja perhe

- Miten itse koet työn ja perheen yhteensovittamisen? Miten olet ratkaissut asian? Toimiiko se? Aiheuttaako huolta? Ovatko työnantajat olleet ymmärtäväisiä äitiyslomien ja muiden lapsista johtuvien poissaolojen suhteen?

- Mietitkö ennen perheen perustamista, mikä olisi oikea (optimaalinen) ajankohta lasten hankkimiselle? Saitko lapsesi silloin, kun suunnittelit? Mikä suunnitelmiin vaikutti? Tuntuiko ajankohta oikealta jälkikäteen?
- Yhdellä kurssilla, jolle osallistuin huomasin kuriositeetin, erään miehen 50 v. cv:ssä. Perhe: avovaimo ja lapset oli niputettu yhteen kappaleeseen harrastusten kanssa (ja vielä -harrastusten jälkeen). Henkilötiedoissa ei ollut mainintaa siviilissäädystä tai lapsista -> Itse hän selitti, että se on se "luku", josta ei puhuta, mikä ei ole olennaista työhaastattelussa. Hyväksyttäisiinkö naiselle semmoista, tai ihmeteltäisiinkö sitä?

Naiseus

- Minulta kysyttiin kerran: eikö sinua harmita olla nainen? (Miespuolinen työkaveri) vaikeampi saada työtä jne. Mitä sinä ajattelet naiseudestasi?

Liitetaulukot

Taulukko 1. Naisten suorittamien tutkintojen osuus kaikista tutkinnoista Helsingin yliopistossa vuosina 1989 ja 1997–2002 (%).

Vuosi	Kaikki tutkinnot	Ylemmät korkea- koulututkinnot	Tohtorin tutkinnot	Kaikki tutkinnot yhteensä, N
1989	58	61	38	2 546
1997	64	66	47	3 941
1998	66	68	45	3 888
1999	65	66	50	3 956
2000	66	68	52	4 177
2001	67	70	57	4 034
2002	68	70	55	4 129

Lähde: Opetusministeriön Kota-tietokanta

Taulukko 2. Naisten osuus ylioppilaista vuosina 1990 ja 1997–2001 (%).

Vuosi	Yhteensä, N	Naisia, %
1990	27 469	60
1997	35 026	59
1998	34 743	59
1999	34 347	59
2000	35 661	59
2001	35 283	58

Lähde: KOTA-tietokanta

Taulukko 3. Helsingin yliopiston uudet opiskelijat vuosina 1997–2002, sukupuolen mukaan (N, %).

Vuosi	Uudet opiskelijat naiset	Uudet opiskelijat miehet	Uudet opiskelijat yhteensä
1997 N	2 496	1 367	3 863
%	65	35	100
1998 N	2 612	1 399	4 011
%	65	35	100
1999 N	2 524	1 306	3 830
%	66	34	100
2000 N	2 930	1 369	4 299
%	68	32	100
2001 N	2 839	1 337	4 176
%	68	32	100
2002 N	2 870	1 412	4 282
%	67	33	100

Lähde: KOTA-tietokanta

Taulukko 4. Palkansaajien säännöllisen työajan keskiansiot sektoreittain 1995, 2002 ja 2004, sukupuolen mukaan (euroa).

	Valtio		Kunta		Yksityinen	
	naiset	miehet	naiset	miehet	naiset	miehet
1995	1 614	2 004	1 552	1 910	1 524	1 872
2002	2 102	2 581	1 833	2 272	2 000	2 413
2004	2 328	2 871	2 075	2 458	2 158	2 668
Naisten palkat % miesten palkoista 2004	81,1		84,4		80,9	

Lähde: Tilastokeskus

Taulukko 5. Vaihto-opiskeluun ulkomaille Helsingin yliopistosta vuosina 1997–2002 lähteneet perustutkinto-opiskelijat, sukupuolen mukaan (%)

3-12 kk kestävät vaihdot

Vuosi	Naiset	Miehet	Yhteensä	Yhteensä, N
1997	75,4	24,6	100	618
1998	76,1	23,9	100	714
1999	75,3	24,7	100	752
2000	76,7	23,3	100	695
2001	76,7	23,3	100	658
2002	76,7	23,3	100	687

Lähde: Helsingin yliopiston kansainvälinen liikkuvuustietokanta

Taulukko 6. Vaihto-opiskeluun ulkomaille Helsingin yliopistosta vuosina 1997–2002 lähteneet suhteessa kaikkien perustutkinto-opiskelijoiden määrään, sukupuolen mukaan (%).

Vuosi			Naiset	Miehet	Kaikki
1997	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	466/17 925 2,6	152/10 530 1,4	618/28 455 2,2
1998	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	543/18 329 3	171/10 637 1,6	714/28 966 2,5
1999	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	566/18 944 3	186/10 950 1,7	752/29 894 2,5
2000	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	533/19 431 2,7	162/11 031 1,5	695/30 462 2,3
2001	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	505/19 609 2,6	153/10 976 1,4	658/30 585 2,2
2002	Vaihtoon lähteneet/ Opiskelijat yhteensä	N %	527/18 871 2,8	160/12 053 1,3	687/30 924 2,2

Lähteet: KOTA-tietokanta ja Helsingin yliopiston kansainvälinen liikkuvuustietokanta

TANE-JULKAISUJA
TANE-PUBLICATIONER
TANE-PUBLICATIONS
ISSN 1459-0069

- 1 (2002) Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakatsaus 1.6.1998 –
31.5.2001
ISBN 952-00-1181-1
- 2 (2002) Tuula Melkas. The Gender Barometer 2001.
ISBN 952-00-1184-6
- 3 (2002) Atte Oksanen. Murheen laakso: Mies ja kuolema raskaassa suo-
menkielisessä rockissa.
ISBN 952-00-1285-0
- 4 (2002) Päivi Korhonen, Meri Kuusi. Sukupuolinen häirintä peruskou-
lussa: Muistoja ja merkityksiä.
ISBN 952-00-1286-9
- 5 (2003) Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakertomus 1.6.2001 –
30.4.2003.
ISBN 952-00-1376-8
- 6 (2004) Ilana Aalto: Kerrottu isyys. Kahden sukupolven miesten isyys-
kertomuksia.
ISBN 952-00-1589-2
- 7 (2005) Raevaara, Eeva: Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-
arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiin-
tiökeskusteluissa.
ISBN 952-00-1819-0
- 8 (2006) Fast, Maija: Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset
ja kilpailuyhteiskunta.
ISBN 952-00-2036-5 (nid.), ISBN 952-00-2037-3 (pdf)

